

DILDORA ANVAROVNA KARIMOVA

MUSIQA O`QITISH TEKNOLOGIYALARI VA LOYIHALASH

(Musiqiy pedagogik mahorat va loyihalash)

DARSLIK

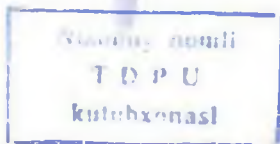

DILDORA ANVAROVNA KARIMOVA

**MUSIQA O`QITISH
TEXNOLOGIYALARI
VA LOYIHALASH**

(Musiqiy pedagogik mahorat va loyihalash)

DARSLIK

930172

Toshkent-2021

УДК: 78.03(075)

ББК: 85.311/85.313

Karimova Dildora Anvarovna

Ushbu Musiqa o'qitish texnologiyalar va loyihalash nomli darslik Oliy ta'lim muassasalarning pedagogika sohasi bakalavriat bosqichi "Musiqa ta'limi" ta'limi yo'nalishi "Musiqa o'qitish texnologiyalar va loyihalash" fani dasturi asosida yaratilgan. Darslik uzluksiz ta'lim tizimining musiqiy ta'lim yo'nalishi, xususan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchilar va pedagogika oliy o'quv yurtlarning talabalari uchun mo'ljallangan.

Mazkur darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2020 yil "28"dekabrdagi 676- sonly buyrug'iga asosan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan litsenziya berilgan va nashriyotlarda nashr etishga ruxsat berildi.

M u h a r r i r:

B.G'.Azimov – O'zbekiston Davlat konservatoriyasi "Xalq cholg'ularida ijrochilik" kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi.

T a q r i z c h i l a r

Q.B.Panjiyev - Nizomiy nomidagi TDPU "Musiqa ta'limi" kafedrasida san'atshunoslik fanlari nomzodi, dotsent.

D.M.Malikova – O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti "Vokal" kafedrasida dotsenti.

ISBN 978-9943-7219-6-8

© "LESSON PRESS" nashriyoti
© DILDORA ANVAROVNA KARIMOVA

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida barcha sohalarda siyosiy – iqtisodiy o'zgarishlar bo'lgani kabi madaniyat va ma'naviyat sohaslarida ham katta o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonning jahondagi davlatlar o'rtasida o'z o'mini egallashi va davlatlar bilan diplomatik, iqtisodiy, madaniy aloqalarning o'rnatilishi yangi iqtisodiy munosabatlarning joriy etilishi, xalqlarga keng erkinliklar berilishi, o'tgan ajdodlarimiz merosi o'rganilishi, xalq ta'limi tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatib, ushbu sohada ham katta o'zgarishlar ro'y berdi. 2020 yil 23 sentyabr ORQ- 637-son «Ta'lim to'g'risidagi» qonuni rasmiy e'lon qilinib kuchga kirdi. Respublikamizda ta'limni zamon talabiga ko'tarish ma'naviy boy, ahloqiy pok va jismonan baquvvat bo'lgan yoshlarni tarbiyalash amalga oshirila boshlandi. Ba bu sohadagi amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida talaba - o'quvchilarning ta'lim va tarbiya olishlariga keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Ta'lim mazmuni fan va ishlab chiqarish talablariga mos kelishi zarurligini taqozo qiladi. Keyingi yillarda ta'lim va barcha sohalarni yuqori darajaga ko'tarish borasida ko'pgina qaror va farmoyishlar chiqarilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi “Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shahsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak”, “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni, “2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi kabi me'yoriy hujjatlar qabul qilindi. Unda ta'lim mazmunini yanada

takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, bir qancha fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish, fan va ishlab chiqarish talablariga mos kelishi jamiyat madaniy hayotining barqarorlashuvini ta'minlaydi, uning sara kadrlarga bo'lgan ehtiyojini qondiradi. Bularning barchasi pirovard natijada, jamiyatning asosiy muammolarini yechishga ko'maklashadi. Davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi, yangi avlod darsliklarini yaratilishi, hamda madaniy rivojlanishini yuqori bosqichlarga ko'tarish, jahon hamjamiyati safidan munosib o'rin egallashga yo'naltirilgan ezgu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Yangi ta'lim standartlarni o'zlashtirish mustaqil fikr yuritishga undash, yangi texnologiya asosida ish olib borish bevosita o'qituvchi faoliyatiga bog'liqdir. Ta'lim samaradorligini oshirish, davlat ta'lim standartlarining bajarilishini ta'minlash, ta'limning sifat ko'rsatkichini kafolatlashda zamonaviy texnologiya hal qiluvchi omillardan hisoblanadi.

Ushbu darslik "Musika ta'limi" yo'nalishi talabalariga uchun mo'ljallangan. Asosiy maqsad Oliy o'quv yurti talabalariga umumiy o'rta ta'lim maktablari "Musika madaniyati" darslari, darsdan tashqari va o'quv jarayomida o'qituvchi va o'quvchilarni faollashtirishga, izlanishga, o'z ustida ishlashga, qulay bo'lgan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni interfaol uslublarini, o'qitish shakllarini, o'quv jarayonini samaradorligini oshirish uchun tavsiya etiladi.

Darslikda "Musika madaniyati" fanini o'qitish jarayonida musiqiy pedagogik mahorat bilan yondoshish, badiiy musiqiy san'at mazmuni orqali shaxsni ahloqiy estetik madaniyatini shakllantirish, o'quvchilarni tinglash madaniyatini va ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda interfaol uslublarni qo'llash bo'yicha interfaol uslublar berilgan. O'quvchilarni mustaqil

tayyorlashda malaka ko'nikmalarni shakllantirish, pedagogik ijodkorlik, o'quv tarbiyaviy, muammoli vaziyatlarni echish. Musiqiy dars mavzularini o'zlashtirishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish, musiqiy muloqot jarayonini tashkil etish, musiqa fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligi haqida suhbat olib borishdir. Innovatsion texnologiyalar yordamida musiqiy ta'lim samaradorligini oshirish, dars ishlanmalari va umumiy o'rta ta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar ssenariyalari tavsiya etilgan.

Ilg'or pedagogik texnologiyalarni amalda qo'llash tajribalarini taxlil etish, umumlashtirish, ommalashtirish bo'yicha tavsiyalar va qo'llanmalar yaratildi.

Jumladan: J.G.Yuldoshev, S.A.Usmonovlarning «Pedagogik texnologiya asoslari»; R.J.Ishmuxammedovning «Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari»; U.K.Tolipov, M.Usmonboyevalarning «Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari»; N.N.Azixodjayevaning «Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat»; G.N.Axunova, L.V.Golish, D.M.Fayzullayeva "Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish" kabilardir.

Ushbu darslikda "Musiqqa madaniyati" o'quvchisiga bilim berishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni interfaol uslublarni qo'llash va ularni o'quv jarayoniga joriy etish mexanizmlari ochib berilgan.

« Musiqqa o'qitish texnologiyalar va loyihalash» darsligida, dars mavzularini, dars ishlanmalarini, yoritilishida yuqorida ko'rsatilgan darslik, o'quv va metodik qo'llanmalardan keng foydalanildi.

I BOB. INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI.

1.1. Texnologiyalar tarixi va pedagogik texnologiya ta'riflari

Ta'limni texnologiyalashtirish g'oyasini hundan 400 yil avval chex pedagogi Yan Amos Komenskiy ilgari surgan. U ta'limni "texnikaviy" qilishga undagan, ya'ni hamma narsa, nimaga o'qitilsa, muvaffaqiyatga ega bo'lsin. Natijaga olib keluvchi, o'quv jarayonini, u "didaktik mashina" deb atagan.

Bunday didaktik mashina uchun: aniq qo'yilgan maqsadlar; bu maqsadlarga erishish uchun aniq moslashtirilgan vositalar; bu vositalardan foydalanish uchun qanday aniq qoidalarni topish muhimligini yozgan.

Ta'lim nazariyasi va amaliyotida o'quv jarayoniga texnologik xususiyatni berish uchun 50-yillarda birinchi urinishlar qilib ko'rilgan. Ular o'z ifodasini an'anaviy o'qitish uchun majmualar texnik vositalarni yaratishda topgan.

Hozirgi vaqtda pedagogik texnologiya «o'qitishning texnik vositalari yoki kompyuterlardan foydalanish sohasidagi tadqiqotlardek qaralmaydi, balki bu ta'lim samaradorligini oshiruvchi omillarni tahlil qilish, ishlab chiqish, hamda usul va materiallarni qo'llash, shuningdek qo'llanilayotgan usullarni baholash yo'li orqali ta'lim jarayonining asoslari va uni maqbullashtirish yo'llarini ishiab chiqishni aniqlash maqsadidagi tadqiqotdir».

Barcha ta'lim va tarbiya ishlarini pedagogik texnologiya yo'lga o'tkazish, maktab amaliyoti pedagogik jarayonini ixtiyoriy qurish va uni amalga oshirishdan keskin burilishi quyidagilarni anglatadi:

- uning har bir qism va bosqichlarining izchil asoslanganligi (ta'lim jarayonini tartiblashtirish - batafsil aniqlangan va asoslangan, ishlarni ma'lum tartibidan tashkil topgan qismlar - muloqot, axborot va boshqaruvning yo'l va vositalarini bilish orqali mumkin qadar rasmiyatchilik nuqtai nazaridan rasmiylashtirilgan);

- yakuniy natijani haqqomiy tashxis qila olishga yo'naltirilganligini;

- ta'lim jarayomiga mavjud sharoit va belgilangan vaqt ichida qo'yilgan ta'limiy maqsad, hamda ijobiy natijaga erishishni ta'minlaydigan ishlab chiqarish;

- texnologik jarayonining mukammal, aniq yo'lga qo'yilgan, izchil, muvofiqlashgan xususiyatini berish;

- uning samaradorligi va inson imkoniyatlari (kuch, vaqt)ni maqbullashtirish maqsadi bilan butun ta'lim jarayonini boshqaruvchanligi.

[G.N.Axunova, L.V.Golish, D.M.Fayzullayeva. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O'quv uslubiy qo'llanma / Zamonaviy ta'lim texnologiya seriyasi. – T.: 2009 y.]

XX asr 30 yillarning o'rtalarida AQSHning Indiana universitetida o'quvchilarga eshitish va ko'rish (audiovizual) ta'limi bo'yicha ma'ruzalar o'qilgan, 1946 yil shu yerning o'zida eshitish va ko'rish ta'limi bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash kursi: ishlab chiqarishni rejalashtirish, eshitish va ko'rish vositalarini ishlatish, ular sifatini baholash, hamda shu vositalarni qo'llab o'quv jarayonini boshqarish dasturlari kiritildi.

Bu jarayon "Ta'limda texnologiyalar" deb nomlandi.

1954 yilda professor B.F.Skmer tomomdan dasturlashtirilgan ta'lim modeli asoslab berildi. Bu operatsiyalar asosida o'qitish texnologiyasi bo'lib (mavzu – qadam - kadr), u har bir o'quv topshirig'ining to'g'ri

bajarilganligini tezda baholash va xatolikka yo'l qo'ygan bo'lsa orqaga qaytish kabi qaytar aloqani nazarda tutadi.

1958 yilda N.Krauder tomonidan Dasturlashtirilgan ta'limning tarmoqlangan sxemasi taklif etildi. Bunda taklif qilingan bir qancha javoblardan birini tanlash va javoblarning to'g'ri - noto'g'riligidan kelib chiqib qaytar aloqa nazarda tutiladi.

Bu «**O'rgatuvchi texnologiyalar**» deb nom oldi.

Texnologiya tushunchasi 60 yillardagi Amerika va G'arbiy Evropada ta'limni isloh qilinishi bilan bog'liq ravishda kirib keldi. B.Blum, J.Koroll, P.Y.Galperin, V.I.Davidov, N.A.Mechinskaya, Z.I.Kalmikova, L.I.Zankov texnologiyalari mashhur. O'qitishni tashkil qilishning texnologik yondashuvlari V.P.Bespalko, N.F.Talizma, L.M.Fridman, Y.N.Kulyutkina, G.S.Suxobskey, T.V.Kudryavsev, A.M.Matyushkin, M.I.Maxmutov kabi aksariyat psixolog va didaktikachilarga taalluqlidir.

70 yillarda – ta'lim texnologiyasining ilmiy asosini informatika, telekommunikatsiya nazariyasi, pedagogik kvalimetriya, tizimli tahlil, bilish faoliyatini boshqarish nazariyasi, o'quv jarayonini qulaylashtirish, pedagogik mehnatni ilmiy tashkillashtirish kabilar tashkil qildi.

Ko'rish va eshitish vositalarining yangi turlari: videomagnitofon, aylanmali kadroproyektor, elektron va bloknotli yozuv taxtasi va boshqalar chiqara boshlandi.

Ta'lim texnologiyasi muammolari bo'yicha Xalqaro anjumanlar o'tkazildi. Bu "**Ta'lim texnologiyalari**" deb atala boshladi.

80 yillarda TTni – "ta'lim olish shakllarini maqbullashtirishni o'z vazifalari deb qo'yuvchi, butun ta'lim berish jarayonini, hamda bilimlarni texnikaviy va insoniy manbalarni hisobga olgan holda o'zlashtirish va

ularning o'zaro harakatini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli usuli" deb tan olingan (YuNESKO, 1986 y.).

«*Pedagogik texnologiya*» – atamasi pedagogika fanida vujudga keldi.

80 yillarning boshidan pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarni yaratishga aytilgan.

Pedagogik texnologiya ta'riflari:

«Pedagogik texnologiya – barkamol insonni shakllantirish faoliyati».

Shu bilan birga, pedagogik texnologiyaning keng ko'lamli, serqirra tushuncha ekanligini hisobga olgan holda, uning quyidagi yana bir nechta ta'riflarini keltirishimiz mumkin:

Pedagogik texnologiya axborotlarini o'zlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma'no – mazmunlarni, hamda axborotlar orasidagi turli bog'liqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o'rgatish jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya – ta'lim metodlari, usullari, yo'llari, hamda tarbiyaviy vositalar yig'indisi; u pedagogik jarayonning tashkiliy – uslubiy vositalari majmuidir.

Pedagogik texnologiya – bu o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini o'quvchi, butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini texnik resurslar va odamlarning o'zaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodidir.

Pedagogik texnologiya – ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun qulay shakl va usulda uzatish hamda o'zlashtirish jarayonidan iborat.

Demak, pedagogik texnologiya insonga (ta'lim-tarbiya oluvchiga) oldindan belgilangan maqsad bo'yicha ta'sir o'tkazish faoliyatidan iborat.

Pedagogik texnologiya o'quvchini mustaqil o'qishga, bilim olishga, fikrlashga o'rgatishni kafolatlaydigan jarayondir.

Pedagogik texnologiya jarayonida o'qituvchi rahbarligida o'quvchi mustaqil ravishda bilim oladi, o'rganadi va o'zlashtiradi.

Nazorat uchun savollar.

1. Ta'limni texnologiyalashtirish g'oyasini bundan qachon va kim tomondan joriy etilgan?

2. Natijaga olib keluvchi o'quv jarayoni qanday nomlangan?

3. Didaktik mashinaga nima muhimligi yozilgan?

4. O'quv jarayoniga texnologik xususiyatni berish uchun nechanchi yillarda birinchi urinishlar qilib ko'rilgan?

5. Hozirgi vaqtda pedagogik texnologiya nima uchun qo'llaniladi?

6. XX asr 30 yilning o'rtasida AQSHning Indiana universitetida qanday ta'lim bo'yicha ma'ruzalar o'qilgan?

7. 1946 yili qanday kurslar tashkil etildi va qanday dastur ishlab chiqildi?

8. Qanday jarayon "**Ta'limda texnologiyalar**" deb nomlandi?

9. 1958 yil – N.Krauder tomonidan qanday sxema taklif etildi?

10. Siz qanday pedagogik texnologiya ta'riflarini bilasiz?

1.2. Pedagogik texnologiya tushunchasi.

Pedagogik texnologiya hozirda barcha pedagogik kasblar hamda ta'lim – tarbiya jarayonini tashkil qilish, boshqarish, nazorat qilish bilan bog'liq kasblarning asosini tashkil qiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan barcha pedagoglar xabardor bo'lishlari zarur.

Texnologiya tushunchasi yunoncha { “techne”- “маҳорат, “санъат”- logos–таълимот” degan ma’noni anglatadi}.(O‘zbekiston Respublikasi fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi til va adabiyot instituti, T. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2008 yil)

“Ta’lim - tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o‘tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo‘nalishlari shu faoliyatdan ko‘zda tutilgan maqsadlarni to‘liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya’ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta’lim – tarbiya sohasida ham so‘ngi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi.

Pedagogik jarayonning mohiyati kam o‘rganilgan soha hisoblanadi. Pedagogik adabiyotda “ta’lim” va tarbiyaning turli tomonlariga ko‘proq e’tibor qaratilgan. Pedagogik jarayon yaxlit holda, to‘liq va asosli tadqiq etilmagan.

Pedagogik jarayon o‘quv muassasasining barcha sohasi - (tashkiliy, huquqiy, iqtisodiy, psixologik, pedagogik) bir butunlikda, o‘zaro uzviy bog‘liqlikda qamrab oladi. Pedagogik jarayonda butun jamoa yakdillik bilan ishlashi, o‘zaro hamkorlik yuksak darajada bo‘lishi muvaffaqiyatini ta’minlaydi.

Pedagogik jarayonda o‘qituvchi alohida o‘rin tutadi. O‘qituvchi o‘z sohasini puxta va asosli biladigan, ilm-fanga qiziqadigan, jamiyatda sodir bo‘layotgan ijtimoiy, iqtisodiy o‘zgarishlar mohiyatini tushunadigan, pedagogika, psixologiya, metodika, pedagogik texnologiya fanlarini o‘zlashtirgan va pedagoglik kasbini hurmat qiladigan shaxs bo‘lishi kerak.

Bunday talabga o'quv yurtidagi barcha o'qituvchilar to'la javob beradigan bo'lishi kerak.

Pedagogik bilim o'qituvchining talaba bilan ishlashni yengillashtiradi va ta'lim-tarbiya ishlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Har bir pedagog psixika va ong haqida, shaxs, faoliyat, shaxslararo munosabat, komil inson, shaxsning shakllanishi, ehtiyoji, shaxs shakllanishida ta'lim va tarbiyaning roli, ta'limda o'quvchilarni faollashtirish, ta'lim samaradorligini oshirish, bilimga qiziqishni shakllantirish kabi bilimlarni puxta o'zlashtirishi zarur. Pedagogik amaliyot jarayonida mahorat shakllanib boradi.

Pedagogik mahorat kasbiy faoliyatni yuqori darajada bajarish imkoniyatini beradigan shahsiy sifatlar kompleksidir.

Bunday shahsiy sifatlarga quyidagilar kiradi:

- o'qituvchi shaxsini yo'nalishi;
- o'qituvchining kasbiy bilimlari;
- o'qituvchining pedagogik qobiliyati;
- o'qituvchining pedagogik texnikasi.

Pedagogik mahoratning shakllanishi o'qituvchi shaxsining yo'nalishi-o'quvchiga munosabat, ta'lim jarayoniga, ta'limning mazmuni va mohiyatiga munosabat, ta'lim va tarbiyaning jamiyat hayotidagi o'rini tushunish, ta'lim va tarbiyada mavjud imkoniyatlardan foydalanish muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchi avvalo o'z kasbini sevishi o'quvchilar imkoniyatiga ishonishi, o'quvchilarni bilim olish, shaxs sifatida mukammalashga chin dildan harakat etadigan shaxs bo'lishi kerak.

Keyingi paytlarda o'qituvchi shaxsiga yuqori baho berilmoqdi. O'qituvchi shaxsi bolaga ta'sir etadigan asosiy omil ekanligini ko'rsatib, tarbiyaning o'zi tarbiyalangan shaxs bo'lishi kerakligini ko'rsatdi. O'qituvchi milliy istiqlol g'oyasiga sodiq bo'lishi ta'lim va tarbiyani mukammal tashkil etishi, yoshlarni bozor iqtisodiyoti amalga oshirilayotgan sharoitda yashash va faoliyat ko'rsatishga o'rgatish talab etiladi.

O'qituvchi o'zi ta'lim berayotgan fanini chuqur va mukammal bilishi va o'quvchilar bilan muloqotda bo'lish ehtiyojiga ega bo'lishi kerak.

Har bir o'qituvchi o'zi o'qitayotgan fanning o'tmish tarixini hozirgi ahvolini va kelajagini mukammal bilishi kerak. Keng va asosli bilimga ega bo'lgan pedagog har bir darsini erkin o'tadi va qiynalmaydi. O'quvchilarning har bir savoliga javob bera oladi. Dars jarayonida kelib chiqqan muammoni o'quvchilar bilan erkin muhokama etadi, unga o'zining to'g'ri va aniq munosabatini bildiradi. O'z fanini mukammal bilgan o'qituvchi mukammal savollardan o'zini chetga olmaydi.

O'qituvchi butun faoliyati davomida o'z ustida ishlashni bilimini kengaytirishi talab etiladi. Pedagogning g'oyaviy-siyosiy bilimi, nazariy, pedagogik-psixologik, uslubiy va texnologik bilimi mukammal bo'lishi kerak.

Talaba kasbiy bilimlarni chuqur egallash bilan birga amaliy pedagogik faoliyati ham kengaytirishi kerak.

Pedagogik qobiliyat faoliyat davomida shakllanib, mukammalashib boradi.

Pedagogik qobiliyat o'qituvchining o'z faoliyatiga qanchalik yaroqlik ekanligini ko'rsatuvchi sifatlardir. Turli tadqiqotchilar pedagogik qobiliyat haqida o'z ijobiy fikrlarini bildirishgan.

Pedagogik texnika o'qituvchining o'zini boshqarishda va pedagogik muammolarni yechishda tarbiyalanuvchilarga ta'sir etishda ifodalanadi. O'qituvchi o'zining hissiy (emotsional) holatini nutqini va o'z ko'rinishini (tanasini) boshqarishi, eng muhimi aloqaga kirisha olish texnikasidir.

Pedagogik texnika vaziyatni tushunish, uni hisobga olib maqsadni amalga oshirishni talab etadi. O'qituvchi butun faoliyati davomida pedagogik texnikani amalga oshirishiga to'g'ri keladi. Darsga yaxshi tayyorlanib kelgan o'qituvchi auditoriyada turli vaziyatlarga duch kelishi mumkin. Shu vaziyatda chiqishda pedagogik texnika namoyon bo'ladi.

Ko'rinib turibdiki, pedagogik mahorat ko'p qirrali murakkab jarayon hisoblanadi. Uni o'rganishga ko'p kuch sarflash, chidam bilan tayyorlanish zarur.

Turli usul va vositalardan foydalanib, uni o'quvchilarga yetkazishga harakat qiladi. Ayrim o'quvchilardan bilim qanday o'zlashtirilganligi so'ralishi ham mumkin. Lekin o'qituvchi har bir darsdan so'ng natijani to'liq va aniq belgilashga intilmaydi. Bunday holatda samarali natijaga erishish qiyin bo'ladi. Talaba berilgan bilimni o'zlashtirgan deb hisoblanadi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonini rejalashtirish, o'quvchilarga yetkazish va natijasini aniqlashda talabaning faolligini ta'minlash, talaba bilan hamkorlikda ishlash va bilimlarning o'zlashtirilishiga to'liq erishish talabi ilgari surilmoqda.

Shuningdek ta'lim jarayonida talabani (o'quvchilarni) faollashtiradigan interaktiv metodlardan foydalanish, ta'lim jarayonida

talaba (o'quvchi) bilan hamkorlikda ishlash, ta'lim jarayonida ma'lum bilimlar hajmim talabaga (o'quvchiga) yetkazish bilan cheklanmay, talabani mustaqil bilim olishga da'vat etish g'oyasmi ilgari surmoqda.

“Musika madaniyati” darslarini o'tkazishda yangicha yondoshish, har bir mashg'ulotda o'quvchilarning izlanuvchanligini rag'batlantirish, mustaqil va erkin fikrlashiga imkoniyyat yaratish, ta'lim jarayonida munozara, tortishuv kabi fikrlarning turli-tumanligini qo'llab quvvatlash g'oyasi ilgari surilmoqda. Ta'lim shunday tashkil etilsa, talaba bilmaganini faqat eslab qolishga intilmay, fikrlashga ham o'rganadi.

Nazorat uchun savollar.

1. Pedagogik texnologiya hozirda barcha pedagogik kasblar, hamda ta'lim – tarbiya sohasida qanday asosini tashkil qiladi?
2. Texnologiya tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
3. Ta'lim - tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari takomillashib, qanday tizimga aylanib bormoqda?
4. Pedagogik jarayonda o'qituvchi qanday shaxs bo'lishi kerak?
5. Dars jarayonida kelib chiqqan muammolarni o'quvchilar qanday muhokama etishi kerak?
6. “Pedagogik qobiliyat” o'qituvchining qanday sifatini ko'rsatib beradi?
7. “Pedagogik texnika” qanday ifodalanadi?
8. “Pedagogik mahorat” qanday jarayon hisoblaniladi?
9. Hozirgi kunda ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishda qanday talablar ilgari surilmoqda?

10. Oliy ta'lim pedagogikasi har bir pedagogdan ta'lim jarayonida talabani faollashtiradigan qanday metodlardan foydalanish, ta'lim jarayonida talaba bilan hamkorlikda ishlash, ta'lim jarayonida ma'lum bilimlar hajmini talabaga yetkazish bilan cheklanmay, talabani yana qanday bilim olishga da'vat etish g'oyasini ilgari surmoq kerak?

1.3. O'quv ish jarayoni faoliyatini loyihalash.

Dars mashg'ulotlarini yuqori saviyada tashkil etish va uning samaradorligini oshirish maqsadida o'qituvchi dars uchun berilgan vaqtdan unumli foydalanish uchun turli texnologiyalar, usul va metodlardan foydalanib dars o'tish, o'qituvchining bu tajribalarni puxta o'zlashtirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ham o'qituvchi umuman musiqiy fanlarni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar qilish va turli fanning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, innovatsiyalarni qo'llagan holda, o'qitish jarayonini tashkil etish talab etiladi. Innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llash uchun biz o'quv ish jarayoni faoliyatimizni loyihalashimiz lozim.

Loythalash - bu oldindagi faoliyat modelini tuzish, mavjud sharoitlarda o'rnatilgan vaqt mobaynida yo'l va vositalarni tanlash uchun, maqsadga erishish bosqichlarini ajratish, ular uchun alohida vazifalarni shakllantirish, o'quv axboroti va qaytar aloqani yetkazish vositasi, hamda yo'llarini aniqlashdir.

Rejalashtirish - oldindagi o'zaro bog'liq pedagogik va o'quv faoliyatining rejasini ishlab chiqishdan iborat bo'ladi. U texnologik xarita ko'rinishida rasmiylashtiriladi.

Maqsadni belgilash – texnologiyalashtirishning asosiy omili hisoblanib, pedagogik texnologiyani loyihalashtirish, o'quv jarayonini tuzish, hamda tashkillashtirish shundan boshlanadi.

Innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan–kunga kuchayib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'qituvchi - o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari chiqarishlariga o'rgatadi.

Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'qituvchi - o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

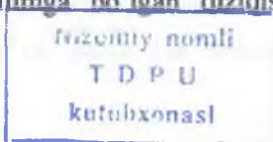
Innovatsiya (inglizcha innovation) – **yangilik kiritish**, yangilikdir.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon, hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar bu – “jamo bo'lib fikrlash” ma'nosini anglatadi. Uning o'ziga xosligi shundaki, o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

– o'quvchining dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

– o'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;

930172

- o'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi;

- o'qituvchi va o'quvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirishi va ta'minlashi.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi - aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda o'qituvchi - o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiyaning uslublari tanlanadi. Masalan, natijaga erishish uchun balkim film, tarqatma material, chizma plakatlari, turli adabiyotlar, axborot texnologiyalari kerak bo'ladi.

O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olishi lozim. Bunda o'qituvchi tomonidan bo'lajak darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Bunday texnologik xaritani tuzish oson emas, chunki buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika va axborot texnologiyalari, interfaol uslublardan xabardor bo'lishi kerak bo'ladi. Har bir darsni rang-barang, qiziqarli bo'lishi, avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq.

Darsning texnologik xaritasini qay ko'rinishda yoki shaklda tuzish, bu o'qituvchining tajribasi, qo'ygan maqsadi, fantaziyasi va ixtiyoriga bog'liq. Texnologik harita qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi, aniq belgilangan maqsad, vazifa va

kafolatlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to'liq o'z ifodasmi topgan bo'lishi kerak. Texnologik xaritaning tuzilishi o'qituvchi tomonidan darsni kengaytirilgan konspektini yozishdan xalos etadi, chunki bunday haritada dars jarayonining barcha qirralari o'z aksini topadi.

O'qituvchi tomonidan o'zi o'qitayotgan fanning har bir mavzusi, har bir dars mashg'uloti bo'yicha tuzilgan yuqoridagi kabi, texnologik xarita unga fan, predmetini yaxlit holda, tasavvur etib yondoshishga, tushunishga (bir semestr, bir o'quv yili bo'yicha), yaxlit o'quv jarayonining boshlanishi, maqsadidan tortib, erishiladigan natijasmi ko'ra olishiga yordam beradi.

O'quv mashg'ulotning texnologik xaritasi.

Texnologik xaritada ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyat (o'quv jara-yon)i bosqichlarining ketma-ketligi va mazmuni, hamda ularda qo'llaniladigan vositalar tavsiflanadi. Texnologik xarita talabalarning mustaqil ishlashlarini nazorat qilishga yordam beradi.

Texnologik xaritaning tuzilishi va mazmuni.

1- bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish.

Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar harakati.

- Ta'lim beruvchi mavzuning nomi, o'quv mashg'ulotining xususiyati bilan (ma'ruza, o'rgatuvchili o'yin va boshqalar.), mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini, o'quv mashg'ulotida o'quv ishlarni baholash mezonlari bilan tanishtiradi.

- Ta'lim oluvchilar tinglaydilar, aniqlashtiradilar, savollar beradilar, yozib oladilar.

2 - bosqich. Asosiy ma'lumot beruvchilik.

Talim beruvchi va ta'lim oluvchilar harakati.

• Ta'lim beruvchi o'quv mashg'ulotining rejasini tuzilishiga muvofiq tuzib chiqqan ta'lim modelini amalga oshiradi ko'zlanayotgan o'quv natijalariga erishish bo'yicha ta'lim oluvchilar o'quv faoliyatini boshqaradi.

• Ta'lim oluvchilar ko'zlanayotgan oquv natijalariga erishish bo'yicha rejalashtirilgan o'quv harakatini bajaradilar.

3 - bosqich. Yakuniy – natija.

Talim beruvchi va ta'lim oluvchilar harakati.

• Ta'lim beruvchi mavzu bo'yicha yakun yasaydi, ta'lim oluvchilar e'tiborini asosiylarga qaratadi, bajarilgan ishlarni kelgusi kasbiy ish faoliyatidagi ahamiyatini ma'lum qiladi, guruhlar, alohida talabalar ishini baholaydi yoki o'zaro baholashning yakunini chiqaradi; o'quv mashg'uloti maqsadiga erishish darajasini baholaydi; mustaqil ish uchun topshiriq beradi.

• Ta'lim oluvchilar o'zaro baholashni o'tkazadilar, savol beradilar, topshiriqni yozadilar.

O'quv mashg'ulotni texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1-bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (daq)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni yetkazadi. Mashg'ulot rejasini bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy	Tinglaydilar, yozib oladillar. Aniqlashtiradilar.

	<p>tushunchalarni mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini aytadi.</p> <p>1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.</p>	<p>Savollar beradilar.</p>
<p>2-bosqich Asosiy (daq.)</p>	<p>2.1. Tezkor - so'rov, savol – javob, aqliy hujum orqali bilimlarni faollashtiradi.</p> <p>2.2. O'quv mashg'ulot mavzusining rejasi va tuzulishiga muvofiq ta'lim jarayonini tashkil etish bo'yicha harakatlar tartibini bayon etadi.</p>	<p>Javob beradilar.</p> <p>Yozadilar.</p> <p>Guruhlarda Ishlaydilar.</p> <p>Taqdimot qiladilar va boshq.</p>
	<p>3.1. Mavzu bo'yicha yakunlaydi, qilgan ishlarini kelgusida kasbiy faoliyatlarida ahamiyatga ega ekanligi muhimligiga o'quvchilar e'tiborini qaratadi.</p> <p>3.2. Guruhlar ishini baholaydilar, o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi.</p> <p>3.3. Mustaqil ish uchun topshiriq beradi va uning baholash mezonlarini yetkazadi.</p>	<p>O'z-o'zini, o'zaro baholashni o'tkazadilar.</p> <p>Savol beradilar.</p> <p>Topshiriqni yozadilar.</p>

Pedagogik texnologiyalarning asosiy jarayonlari.

Pedagogik texnologiyalarning turlari ko'p bo'lib, yo'nalish va maqsadlarga asosiy e'tibor qaratilgani bilan farq qiladi.

Pedagogik texnologiya jarayonlarini o'rganishning soddalashtirilgan tartibini quyidagicha tushunish mumkin:

Tushuntirish – axborotning ma'no – mazmunini, undan foydalanish tartibini turli vosita va usullarni qo'llab, tushuntiruvchining o'zi tushungan darajada boshqalarga yetkazish faoliyatidan iborat jarayon.

Tushunish - axborotning ma'no-mazmunini idrok qilish, undan ko'rsatilgan tartibda mustaqil foydalana olish.

O'rgatish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalarini o'rgatuvchining o'zi o'rgangan darajada boshqalarning takrorlay olishini, turli vosita va usullarni qo'llab amalga oshirish faoliyatidan iborat jarayon.

O'rganish – axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash.

O'zlashtirish – tushunish, o'rganish orqali axborotning ma'no-mazmuni, undan foydalanish yoki harakatlarni bajarish tartibi to'g'risida bilim va ko'nikmalar hosil qilish.

O'zlashtirish shartli ravishda quyidagi uchta darajaga ajratiladi.

- 1) O'rgatilgan bilim, ko'nikmalarni to'g'ri takrorlash;
- 2) Ularni amalda, faoliyatda qo'llash, ulardan tegishli maqsadlarda foydalanish imkoniyatiga ega bo'lish;
- 3) Ularni ijodiy tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosalar chiqarish asosida takomillashtirish faoliyatini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lish.

I.4. Musiqa mashg'ulotlarida qo'llaniladigan ayrim trening va texnologiyalar.

Dars mashg'ulotlarini yuqori saviyada tashkil etish va uning samaradorligini oshirish maqsadida o'qituvchi dars uchun berilgan vaqtdan unumli foydalanish kerak. O'qituvchilarning tajribalarni puxta o'zlashtirishi, turli texnologiyalar, usul va metodlardan foydalanib dars o'tish, muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday zamonaviy metodlar yoki interfaol usullar, dars samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik treninglar o'quvchilarda mantiqiy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Dars jarayonini tashkil etish uchun tavsiya etilgan texnologik treninglarni dars mavzulariga moslab tanlanadi. O'qituvchi bu treninglarni umumiy shaklini olib, dars mavzusiga mos bo'lgan o'zlarining dars texnologiyalarini yaratishlari, quyida berilgan treninglardan foydalanish yoki ularning ba'zi elementlarini ishlatishlari mumkin.

Quyida o'qitish jarayonida qo'llash mumkin bo'lgan ba'zi bir treninglar (texnologiyalar)ga tavsifnomalar:

«**TARMOQLAR**» **metodi** – o'quvchi – talabani mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o'rgatishga qaratilgan.

«**BLITS – O'YIN**» **metodi** - harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma-xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan.

«3x4» metodi - o'quvchi – o'quvchilarni erkin fikrlash, keng doirada turli g'oyalarni bera olish, ta'lim jarayonida yakka, kichik guruh holda tahlil etib, xulosa chiqara olish, ta'rif bera olishga qaratilgan.

«INTERVYU» texnikasi o'quvchi - talaba savol berish, eshita olish, to'g'ri javob berish, savolni to'g'ri tuzishni o'rgatishga qaratilgan.

«BUMERANG» texnikasi - o'quvchi – o'quvchilarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o'rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so'zlab bera olish, fikrni erkin holda bayon eta olish, hamda bir dars davomida barcha o'quvchi – o'quvchilarni baholay olishga qaratilgan.

«IYERARXIYA» texnikasi – oddiydan murakkabga, murakkabdan oddiyga o'tish usullarini qo'llash orqali ularni mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashga o'rgatishga qaratilgan.

«O'QITUVCHI SHAXSI» treningi - o'qituvchining innovatsion faoliyatini ochib beruvchi «o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar» mavzusidagi mustaqil fikrlashga, ijodiy insho orqali fikrlarni bayon qilishga qaratilgan.

«BOSHQARUV» texnikasi o'qituvchilarni auditoriyani boshqarishdagi usullari hamda o'quvchi – o'quvchilarni ish jarayonida usullar bilan tanishtiruvchi va shunga o'rgatishga qaratilgan.

«MULOQOT» texnikasi o'qituvchilarni auditoriya diqqatini o'ziga jalb etish, dars jarayonida hamkorlikda faoliyat ko'rsatishga, uni tashkil etishni o'rgatishga qaratilgan.

«BLITS –O’YIN» texnologiyasi

TRENING HAQIDA TUSHUNCHA.

Ushbu texnologiya o’quvchi – o’quvchilarni harakatlar ketma-ketligini to’g’ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o’rganayotgan predmeti asosida ko’p, xilma-xil fikrlardan, ma’lumotlardan kerakligini tanlab olishni o’rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida o’quvchi – o’quvchilar o’zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o’tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to’liq sharoit yaratib beradi.

“TARMOQLAR” metodi (KLAUSTER).

Fikrlarning tarmoqlanishi – bu pedagogik strategiya (o’yinning umumiy rejasi) bo’lib, u o’quvchilarni biron-bir mavzuni chuqur o’rganishlariga yordam berib, o’quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma- ketlik bilan uzviy bog’langan holda tarmoqlashlariga o’rgatadi.

Bu metod biron bir mavzuni chuqur o’rganishdan avval o’quvchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish, hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek o’tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxshi o’zlashtirish, umumlashtirish hamda o’quvchilarni shu mavzu bo’yicha tasavvurlarni chizma shaklida ifodalashga undaydi.

“BUMERANG” texnologiyasi.

Mazkur texnologiya bir mashg’ulot davomida o’quv materialini chuqur va yaxlit holatda o’rganish, ijodiy tushunib yetish, erkin egallashga yo’naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muomala, munozarali, turli mazmunli) ega bo’lgan mavzularni o’rganishga yaroqli bo’lib, o’z ichiga og’zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi, hamda bir mashg’ulot davomida har bir ishtirokchining turli topshiriqlarni bajarishi, navbat bilan

o'quvchi yoki o'qituvchi rovida bo'lishi, kerakli ballni to'plashiga imkoniyat beradi.

“Bumerang” texnologiyasi tanqidiy fikrlash, mantiqli shakllantirishga, imkoniyat yaratadi; xotirani, g'oyalarni, fikrlarni, dalillarni yozma va og'zaki shakllarda bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ta'lim bilan bir qatorda mazkur metod tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi:

- Jamoa bilan ishlash mahorati;
- Muomalalik;
- Xushfe'llik;
- Ko'nikuvchanlik;
- O'zgalar fikriga hurmat;
- Faollik;
- Rahbarlik sifatlarini shakllantirish;
- Ishga ijodiy yondoshish;
- O'z faoliyatining samarali bo'lishiga qiziqish;
- O'zini xolis baholash.

Asosiy tushunchalar quyidagilar:

Ochiq savollar - bu savollar muomala, so'zlashuvni davom ettirishga imkon beradi. Ularga qisqa, bir xil javob berish mumkin emas.

Yopiq savollar - bu savollar oldindan “ha” yoki “yo'q” tipidagi to'g'ri, ochiq, javoblarni berishni ko'zda tutadi.

Ko'ndalang so'roq - bir-biriga guruhlab beriluvchi qisqa savollar qatori ho'lib, bu o'ziga xos axborotlar izlash, hamda dalillarni, opponentlar

pozitsiyasini aniqlash va muayyan qarorlar qabul qilish uchun ajoyib imkoniyatdir.

Ko'ndalang so'roq paytida munozaraga kirishish mumkin emas. Bu vaqtda faqat savollar beriladi, munozaraga kirishilmaydi.

“SKARABEY” texnologiyasi.

“Skarabey” interaktiv texnologiya bo'lib, u o'quvchilarda fikriy bog'liqdir, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi, qandaydir muammom hal qilishda o'z fikrini ochiq va erkin ifodalash mahoratini shakllantiradi. Mazkur texnologiya o'quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o'rganilayotgan mavzu haqidagi tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. U ayni paytda, turli g'oyalarni ifodalash, hamda ular orasidagi bog'liqliklarni aniqlashga imkon yaratadi.

“Skarabey” texnologiyasi har tomonlama bo'lib, undan o'quv materialining turli bosqichlarini o'rganishda ifodalanadi:

- boshida: o'quv faoliyatini rag'batlantirish sifatida (“Aqliy hujum”);
- mavzuni o'rganish jarayonida: uning mohiyati, tuzilishi va mazmunini belgilash; ular orasidagi asosiy qismlar, tushunchalar, aloqalar xarakterini aniqlash, mavzuni yanada chuqurroq o'rganish, yangi jihatlarni ko'rsatish;
- oxirida: olingan bilimlarni mustahkamlash va yakunlash maqsadida.

“Skarabey” texnologiyasi o'quvchilar tomondan oson qabul qilinadi, chunki u faoliyatning fikrlash, bilish xususiyatlari inobatga olingan holda ishlab chiqilgan. U o'quvchilar tajribasidan foydalanishni

koʻzda tutadi, reflektiv kuzatishlarni amalga oshiradi, faol ijodiy izlash va fikriy tajriba oʻtkazish imkoniyatlariga ega.

Mazkur texnologiyalarning ayrim afzalliklari sifatida idrok qilishni yengillashtiruvchi chizma shakllardan foydalanishni koʻrsatish mumkin.

“Skarabey” alohida ishlarda, kichik guruhlarda, hamda oʻquv jamoalarida qoʻllanishi mumkin.

Taʼlimdan tashqari mazkur metod tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi:

- Oʻzgalar fikriga hurmat;
- Jamoa bilan ishiash mahorati;
- Faollik;
- Xushmuomalalik;
- Ishga ijodiy yondashish;
- Imkoniyatlarini koʻrsatish ehtiyoji;
- Oʻz qobiliyati va imkoniyatlarini tekshirishga yordam beradi;
- “men”ligini ifodalashga imkon beradi;
- oʻz faoliyati natijalariga masʼullik va qiziqish uygʻotadi.

Asosiy tushunchalari quyidagilar:

Assotsiatsiya mantiqiy bogʻliqlik boʻlib, sezgilar, tasavvurlar, idrok qilish, gʻoyalar va boshqalar orasida hosil qilinuvchi mantiqiy aloqadir.

Zanjirlash (muayyan tartib) - ahamiyati, muhimligi, mazmuni darajasiga qarab tartiblash.

“VEYER” texnologiyasi.

Bu texnologiya murakkab, koʻptarmoqli, mumkin qadar, muammo xarakteridagi mavzularni oʻrganishga qaratilgan.

Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha bir vaqtda axborot beriladi. Ayni paytda, ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi.

Bu interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga, hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi.

“VEYER” texnologiyasi umumiy mavzuni ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi kichik guruhlarning har bir qatnashuvchining, guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

“VEYER” texnologiyasi mavzuni o'rganishning turli bosqichlarida qo'llanilishi mumkin:

- boshida: o'z bilimlarini erkin faollashtirish;

- mavzuni o'rganish jarayonida: uning asoslarini chuqur fahmlash va anglab yetish;

- yakunlash bosqichida: olingan bilimlarni tartibga solish.

Asosiy tushunchalar quyidagilar:

Aspekt (nuqtai nazar) bilan predmet, hodisa, tushuncha tekshiriladi.

Afzallik : biror narsa bilan qiyoslangandagi ustunlik, imtiyoz.

Fazilat : ijobiy sifat.

Nuqson : nomukammallik, qoidalarga, mezonlarga nomuvofiqlik.

Xulosa : muayyan bir fikrga, mantiqiy, qoidalar bo'yicha dalildan natajaga kelish.

Ta'limdan tashqari “Yelpig'ich” texnologiyasi tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga osbirish imkonini beradi:

- Jamoa, guruhlarda ishlash mahorati;

- Muammolar, vaziyatlarni turli nuqtai nazardan muhokama qilish mahorati;

- Murosali qarorlarni topa olish mahorati;

- O'zgalar fikriga hurmat;

- Xushmuomalalik;

- Ishga ijodiy yondashish;

- Faollik;

- Muammoga diqqatini jamlay olish mahorati.

FSMU texnologiyasi.

(F) - Fikringizni bayon eting.

(S) - Fikringizni bayoniga biron sabab ko'rsating.

(M) - Ko'rsatgan sababingizni isbotlab, misol (dalil) keltiring.

(U) - Fikringizni umumlashtiring.

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda, bahs - munozaralar o'tkazishda yoki o'quv-seminar yakunida (tinglovchilarning o'quv seminari haqidagi fikrlarini hilish maqsadida) yoki o'quv rejasida biron bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya tinglovchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan bir qatorda o'quvchi talabalarning, o'quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga, hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatini o'rgatadi.

MAQSAD:

Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrlarini aniq va qisqa ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

O'tkazish texnologiyasi.

Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi:

1 - bosqich.

- trening tinglovchilar bilan birga bahs mavzusini yoki muhokama etilishi kerak bo'lgan muammoni yoki o'rganilgan bo'limni belgilab oladi;

- trening o'quv mashg'ulotida avval har bir tinglovchi yakka tartibda ishlashi, keyin esa kichik guruhlarda ish olib borilishi, va nihoyat dars oxirida jamoa bo'lib ishlanishi haqida tinglovchilarga ma'lumot beradi:

- mashg'ulot davomida har bir tinglovchi o'z fikrini erkin holda to'liq bayon etishi mumkin ekanligi eslatib o'tiladi.

2 - bosqich.

Har bir tinglovchiga FSMU texnologiyasining 4 bosqichi yozilgan qog'ozlar tarqatiladi:

F - fikringizni bayon eting.

S - fikringizni bayon etishga sabab ko'rsating.

M - ko'rsatgan sababingizni isbotlab, misol (dalil) keltiring.

U - fikringizni umumlashtiring.

Har bir tinglovchi yakka tartibda tarqatilgan qog'ozdagi FSMUning 4 bosqichini o'z fikrlarini yozma bayon etgan holda to'ldiradi.

3 - bosqich.

- har bir tinglovchi o'z qog'ozlarini to'ldirib bo'lgach, trener ularni kichik guruhlariga bo'linishlarini iltimos qiladi yoki o'zi guruhlariga bo'lish usullaridan foydalangan holda, tinglovchilarni kichik guruhlariga bo'lib yuboradi;

- trener har bir guruhda FSMU texnologiyasining 4 bosqich yozilgan katta formatdagi qog'ozlarni tarqatadi;

- trener kichik guruhlariga har birlari yozgan qog'ozlardan fikr va dalillarni katta formatdagi umumlashtirgan holda 4 bosqich bo'yicha yozishlarini taklif etadi.

4 - bosqich.

- kichik guruhlarda avval har bir tinglovchi o'zi yozgan har bir bosqichdagi fikrlari bilan guruh a'zolarini tamshtirib o'tadi. Guruh a'zolarining barcha fikrlari o'rganilgach, kichik guruh a'zolari ularni umumlashtirishga kirishadi;

- guruh a'zolari FSMUning 4 bosqichini har biri bo'yicha umumlashtirib, uni himoya qilishga tayyorgarlik ko'radilar;

- fikrlarni umumlashtirish vaqtida har bir tinglovchi o'z fikrlarini himoya etishi, isbotlashi mumkin.

5 - bosqich.

- kichik guruhlarda umumlashtirilgan fikrlarini himoya qiladilar:

Guruh vakili har bir bosqichni alohida o'qiydi. (Iloji boricha izoh bermagan holda). Ba'zi bo'limlarni isbotlash, ya'ni guruhning aynan nima uchun shu fikrga kelganini aytib o'tishi mumkin.

6 - bosqich.

- trener mashg'ulotga yakun yasaydi, bildirilgan fikrlarga o'z munosabatini bildiradi.

Quyidagi savollar bilan tinglovchilarga murojaat qiladi:

- ushbu treningdan nimalarni bilib oldingiz va o'rgandingiz?

- ushbu texnologiyani o'quv jarayonida qo'llanilishi qanday samara berdi?

- ushbu texnologiyani qo'llanilishi o'quv talabalarda qanday hislatlarni tarbiyalaydi, nimalarni shakllantiradi, ularning qanday fazilatlarini rivojlantiradi?

- ushbu texnologiyaning o'quv jarayonining qaysi bosqichida qo'llanilgani ma'qul va nima uchun?

- ushbu texnologiyani dars jarayonida qo'llanilishi o'quvchi talabalarga nima beradi va nimaga o'rgatadi?

- ushbu texnologiyani yana qanday tartibda yoki qanday shaklda o'tkazish mumkin?

- ushbu treningda asosiy vazifa nimadan iborat?

IZOH. Yuqorida keltirilgan savollar har bir treningning mazmuni, maqsadidan kelib chiqib, trener tomonidan tinglovchilarga yoki o'quvchi talabalarga berilishi mumkin.

Tarqatma materiallarning taxminiy nusxasi.

TRENING « MULOQOT».

TRENING HAQIDA TUSHUNCHA.

Ushbu trening o'quvchi – o'quvchilarda dars jarayonida mustaqil fikrlashga, o'z fikrlarini erkin holda bayon eta olishga, hamda ularda bahslashish madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, odatda bunday mashg'ulot tinglovchilarni kichik guruhlariga bo'lgan holda o'tkaziladi.

MAQSAD:

Tanlangan mavzu, muammo asosida tinglovchilarning fikrlarini, hamda ushbu mavzuga bo'lgan munosabatlarini aniqlash, mustaqil holda umumiy bir fikrga kelishlariga va to'g'ri xulosa chiqarishlariga yordam berish, erkin holda bahslashishlariga sharoit yaratish.

FIKRLAR HUJUMI.

Bevosita jamoa bo'lib «**Fikrlar hujumi**» («Mozgovaya ataka») olib borish. Bu metoddan maqsad - mumkin qadar katta miqdordagi g'oyalarni yig'ish, o'quvchilarni ayni bir xil fikrlash inertsiyasidan holi qilish, ijodiy vazifalarni yechish jarayonida dastlab paydo bo'lgan fikrlarni yengishdir. Bu metod A.F.Osborn tomonidan tavsiya etilgan. Bu metodning asosiy tamoyili va qoidasi bahs ishtirokchilari ishlab chiqqan g'oyalar tanqidini mutlaq taqiqlash, har qanday luqma va hazil – mutoyibani rag'batlantirishdir. Bu metoddan foydalanishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchi – mashg'ulot rahbariga bog'liq. «Fikrlar hujumi» ishtirokchilari miqdori 15 kishidan oshmasligi kerak. Mashg'ulotning davomiyligi bir soatgacha.

Yalpi «**Fikrlar hujumi**». Bu metod J.Donald Filips tomonidan ishlab chiqilgan. U katta guruhlarda (20 dan 20 tagacha bo'lgan) yangi g'oyalar ishlab chiqish samaradorligini sezilarli darajada oshirishni ta'minlaydi. Barcha ishtirokchilar kichik - kichik 5-6 kishidan iborat guruhlariga bo'linadi, har bir kichik guruh hal qilinadigan ijodiy vazifa va muammo bo'yicha 15 daqiqa davomida mustaqil ravishda o'zaro «**Fikrlar hujumi**» o'tkazadi. Shundan so'ng har bir kichik guruh vakillari o'z guruhlarida ishlab chiqilgan g'oya haqida axborot beradilar va o'qituvchi rahbarligida jamoa bo'lib, unga baho beradilar, ularning eng yaxshilari va betakrorlarini tanlab oladilar.

«**Fikrlarning shiddatli hujumi**»- destruktiv berilgan baho bilan dialog. Bu metod E.A.Aleksandrov tomonidan taklif qilingan. G.Ya.Bush tomonidan o'zgartirilib yo'lga qo'yilgan dialogning mohiyati shundaki,

jamo'a bo'lib g'oyalar ishlab chiqishda ishtirokchilarning ijodiy imkoniyatlari faollashtiriladi va unga zid g'oyalar qo'yiladi.

Mashg'ulot bosqichma – bosqich quyidagi tarzda o'tkaziladi:

1 - **bosqich.** Miqdor va psixologik muloqoti jihatidan ma'qul kichik guruhlarni shakllantirish.

2 - **bosqich.** Vazifa va muammolardan kelib chiqadigan maqsadlarni ifodalash.

3 - **bosqich.** To'g'ridan - to'g'ri «**Fikrlar hujumi**» qoidasiga asosan har bir guruhda g'oyalar ishlab chiqish.

4 - **bosqich.** G'oyalarni tartibga solish va tasniflash.

5 - **bosqich.** G'oyalarni destruktivlash, ya'ni amalga oshish imkoniyatiga qarab baholash.

6 - **bosqich.** Avvalgi bosqichlarda bildirilgan tanqidiy mulohazalarga baho berish.

Yuqoridagi pedagogik texnologiyalardan foydalanish jarayonida (fanga asosan) turli muammolarni hal etishga, ularning kelib chiqish sabablari, tuzatish yo'llarini topishga, o'quvchilarni esa mustaqil izlanishga, fikrlashga, o'z fikrlarini isbotlash va turli vaziyatlardan kelib chiqishga o'rgatishda «**Muammoli vaziyat**» shaklini qo'llash mumkin.

Akademik litsey va kasb - hunar kollejarida, ko'pincha boshqarma vakillari, rahbar-xodimlar, metodistlar, o'qituvchilar - o'qituvchilarning darslariga kirish, darsni tahlil qilishda nimalarga e'tibor berish kerakligi haqida ko'pincha bosh qotiriladi. Shu sababdan biz bu to'plamga shu masala yuzasidan ba'zi bir tavsiyalarni kiritdik. Aslida o'qituvchining darsiga kirish va uni tahlil qilish, birinchi navbatda, darsga kirayotgan shaxsning qo'ygan maqsadiga bog'hq. Masalan: «Men yangi mavzuni

bayon qilishdagi tajribangizni yoki baholashingizni, mavzuni mustahkamlashingizni, to'liq dars jarayonini tashkil etishingizni, o'quvchi o'quvchilar bilan muloqotingizni va boshqalarni o'rganmoqchi (kuzatmoqchi, ommalashtirmoqchi) edim». Shunga qarab, dars tahlili o'tkaziladi. Quyida berilgan tavsiyalar, ko'p yillik tajribalar va kuzatishlar natijasida, hamda hozirgi kun talabi asosida tuzilgan.

SINKVEYN.

“Sinkveyn” so'zi fransuzchadan olingan bo'lib, “besh qadam” so'ziga to'g'ri keladi. Sinkveynda narsa yoki hodisa haqidagi fikr qisqa ko'rinishda ifodolanadi. Sinkveynda she'rdagiga o'xshagan 5 qatorga ma'lumotlar yoziladi.

1. Birinchi qatorda mavzu bir so'z bilan (odatda ot bilan) ifodalanadi.
2. Ikkinchi qatorda mavzuga juda mos keladigan ikkita sifat beriladi.
3. Uchinchi qatorda mavzu 3 ta harakatni bildiruvchi fe'l bilan ifodalanadi.
4. To'rtinchi qatorda temaga doir muhokama etuvchilarning hissiyotini ifodalovchi jumla tuziladi. U to'rt so'zdan iborat bo'ladi.
5. Beshinchi qatorda mavzu mohiyatini ifodalovchi bitta so'z beriladi. U mavzuning sinonimi bo'ladi.

Buni sxematik ravishda quyidagicha ko'rsatish mumkin:

Muammo nomi _____

Sifat _____

Hissiyotni ifodalovchi jumla _____

Mohiyatning yangicha ifodasi _____

MISOL.

O'qitish.

Og'ir, qiyin.

Harakat, chidash, intilish.

Yangi bilim avvalgisiga bog'lanadi.

O'rgatish.

O'qish.

Faol, chidam.

Harakat qilish, tushunish, o'ylash.

Bilimni egallashga intilish kerak.

Ma'naviy boyish.

Sinkveyn ma'lum mavzu o'rganilgandan so'ng tuzilsa, uning asosiy xususiyatlari, mohiyatlari tushunilib, yakunlanadi. Sinkveyn materiallar ustida o'ylashga, murakkab axborotni sintezlashga va uni uzoq vaqt xotirada saqlashga yordam beradi. Ijodiy ishlash imkoniyati kelib chiqadi.

INSERT USULIDAN FOYDALANIB O'QISH.

Materiallarni ayrim yoki guruhlar tomonidan o'qib, muhokamaga tayyorlanishga ham to'g'ri keladi. Bunda mutolaa etuvchi shaxs o'rganilayotgan matndagi axborotlarga o'z munosabatini bildirib borishi foydalidir. Matndagi axborot ahamiyatli bo'lsa, uni maxsus belgi "V" bilan, avval tanish bo'lgan material uchrasa, "Q" bilan, tushunishda qiyinchilik uchrasa "?" bilan va material mazmunidagi axborot o'quvchiga yoqmasa yoki qarshi bo'lsa «-» belgilarini qo'yish mumkin. Bunday o'qishda material ustida o'quvchining faol ishlagani ko'riladi.

HAMKORLIKDA O'QISH.

O'qish kichik guruhlarda olib borilganda samarali bo'lishi keyingi vaqtlarda ko'pchilik tomonidan tan olinmoqda. Kichik guruhlarda ishlashni tashkil etishning turli ko'rinishlari mavjud.

O'qituvchi materialni o'rganishni juftliklarda tashkil etishi mumkin. Bunda material 2 o'quvchi tomonidan o'rganiladi, muhokama etiladi va natija bayon qilinadi.

Bunday ishlarni kichik guruhlarda tashkil etish ham mumkin. Guruhda 4-7 kishilik kichik guruhlar tashkil etiladi va natija bayon qilinadi, hamda har bir guruhga ma'lum topshiriqlar beriladi. Topshiriqni

birgalikda guruhdagilar o'rganib, muhokama etishadi. So'ngra natijani guruhning bir a'zosi umumiy guruhga yetkazadi. Guruhdagilar uning ma'lumotini to'ldirishi, qo'shimcha qilishi, izoh berishi ham mumkin.

Kichik guruhlar bilan alohida mavzularni o'rganishda yoki bir mavzuning turli qismlarini o'rganishda ham foydalaniladi.

BLITS - o'yin texnologiyasi.

Ushbu texnologiya o'quvchi o'quvchilarni harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida o'quvchi o'quvchilar o'zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o'tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to'liq sharoit yaratib beradi.

Maqsad:

Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma-ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so'ngra o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki o'z fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo'la olishga yordam beradi.

Texnologiyasi: ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi.

1- bosqich.

- trener ushbu trening bir necha bosqichda o'tkazilishi haqida tinglovchilarga (o'quvchi-o'quvchilarga) tushuncha beradi. Har bosqichdagi vazifani bajarishga aniq vaqt berilishi, tinglovchilar esa shu vaqtdan unumli foydalanishlari kerakligi haqida ularni ogohlantiradi;

- trener hamma tinglovchilarga alohida alohida tarqatma material beradi va tinglovchilardan ushbu materialni sinchiklab o'rganishlarini so'raydi;

- trener tarqatma material mazmuni va bajariladigan vazifani tushuntiradi, ya'ni tarqatma materialda berilgan 13 ta harakatni ketma-ketligini to'g'ri belgilash kerakligi, belgini esa qog'ozdagi alohida ajratilgan bo'limga raqamlar bilan belgilash kerakligini tushuntiradi;

- qo'yilgan vazifa avval yakka tartibda bajarilishini aytadi.¹

2 - bosqich

Trener birinchi berilgan vazifani har bir tinglovchi tomonidan yakka tartibda bajarilishini kuzatadi, qiynalganlarga yordam beradi, yoki qaytadan tushuntiradi.

Har bir tinglovchi tarqatma materialdagi "YAKKA BAHO" bo'limiga shu yerda berilgan harakatlardan o'zining shahsiy fikri asosida mantiqiy ketma-ketligini raqamlar bilan belgilab chiqadi, ya'ni berilgan 13 harakatdan, uning fikricha qaysi biri, birinchi bo'lishi, qaysi biri esa ikkinchi bo'lishini va hokazo. Bu vazifani bajarish uchun trener tinglovchilarga 10 daqiqa vaqt beradi.

3 - bosqich

- trener tinglovchilardan 3 kishidan iborat kichik guruhlar tashkil etishlarini so'raydi. 3 kishilik guruhlar tinglovchilarning xohishlariga qarab yoki raqamlar bo'yicha tashkil etilishi mumkin;

- kichik guruhlardagi tinglovchilarning har biri o'z qog'ozidagi yakka baho bo'limida belgilangan harakatlar ketma-ketligi bilan bir-birim tanishtiradilar, keyin 3 kishidan uch xil bo'lgan ketma-ketlikni birlashib, bir-birlari bilan tortishib, bahslashib, bir-bilariga ta'sir o'tkazib, o'z fikrlariga ishonitirib kelishgan holda bir xulosaga kelib, ularga tarqatilgan qog'ozdagi "GURUH BAHOSI" bo'limiga raqamlar bilan belgilab chiqadilar.

- trener kichik guruhdagi tortishuvlarda ishtirok etmaydi, faqat kichik guruhlar va har bir tinglovchi faoliyatini kuzatadi. Bu vazifani bajarish uchun 20 daqiqa vaqt beriladi.

4 - bosqich.

Barcha kichik guruhlar o'z ishlarini tugatgach, trener harakatlar ketma- ketligi bo'yicha to'g'ri javobni beradi, ya'ni tinglovchilardan ularga tarqatilgan qog'ozlardan "TO'G'RI JAVOB" bo'limini topishni va unga trener tomonidan aytilgan harakatlar ketma-ketligining raqamlarini yozishini so'raydi.

5 - bosqich.

Trener "TO'G'RI JAVOB" bo'limida berilgan raqamlardan "YAKKA BAHO" bo'limida berilgan baholarni (yoki aksincha), ya'ni kattadan-kichikni ajratgan holda "YAKKA XATO" bo'limiga chiqqan farqli yozishni so'raydi. "YAKKA BAHO" bo'limidagi sonlarni yuqoridan pastga qarab, qo'shib chiqib, umumiysonini hisoblashlari kerakligini uqtiradi.

6- bosqich.

Xuddi shu tartibda "TO'G'RI JAVOB" va "GURUH BAHOSI" o'rtasidagi farq kattadan-kichikni ayirish orqali bajariladi, chiqarilgan farqlar soni "GURUH XATOSI" bo'limiga yozilib, yuqoridan pastga qarab qo'shiladi va umumiy son keltirib chiqariladi.

7-bosqich.

Trener yakka va guruh xatolarining soni bo'yicha tushuncha beradi, ularni alohida alohida sharhlab beradi.

"Yakka xato" bo'limidagi umumiy sonlarning sharxi:

Agar yakka xatolar soni 30 gacha bo'lsa, bunday tinglovchilardan tashkilotchilik, konstruktivlik qobiliyati yetarli, ular mustaqil ravishda har

bir ishni eta oladilar, turli sharoitlardagi harakatlar vaqtida mantiqan ularning ketma- ketlini tashkil eta oladilar.

Agar yakka xatolar soni 30 dan 40 gacha bo'lsa, bunday tinglovchilarda tashkilotchilik qobiliyati yetarli emas, biron bir ishni yoki faoliyatini tashkil etishda qiynaladilar yoki pala - partishlikka yo'l qo'yadilar. Shuning uchun ular alohida kurslarda o'qishlari yoki mantiqan fikrlashga o'rganishlari kerak bo'ladi.

Agar xatolar soni 40 dan yuqori bo'lsa, bunday tinglovchilar tashkilotchilik, mantiqiy fikrlash qobiliyati yetarli emas, ular o'z ustlarida ishlashlari kerak bo'ladi yoki maxsus treninglarda, kurslarda o'qishlariga to'g'ri keladi.

“Guruh xatosi” bo'limidagi umumiy sonlarning sharxi:

Agar xatolar soni 30 gacha bo'lsa, bu guruhlarda tinglovchilar bir - birlarini tushunishga harakat qilganlar, bir - birlarim ishontira olganlar va natijada bir xil natijaga erishganlar. Demak, guruhda samimiy munosabat o'rnatilgan, fikrlar bir joydan chiqqan.

Agar guruhning xatolar soni 30 dan 40 gacha bo'lsa, bu guruhda tinglovchilarning bir muqimga kelishiari qiyn bo'lgan, tortishuvlar yuzaki yoki ishonarsiz bo'lgan yoki guruh a'zolari bir - birlarini tushunishga sust holda intilganlar, yoki vazifaga heparvoroq bo'lganlar, yoki bir - birlarini xafa qilib qo'yishdan cho'chiganlar yoki guruhning barcha a'zolari yuzaki holda kelishilgan, u aslida esa har kim o'z fikrida qolgan bo'lishi mumkin. Samimiy munosabat bu guruhda o'z aksini topmagan.

Agar guruh xatosining soni 40 dan ortiq bo'lsa, bu guruh a'zolari umuman bir - birlari bilan kelisha olmaganlar, o'zaro ishontirish bo'lmagan. Har kim o'z fikrida qolgan. Samimiy munosabat o'rnatilgan.

Izoh: Bajarilgan vazifani baholashning yana bir turi, quyidagicha: tinglovchilarning javoblari trener tomonidan berilgan “TO’G’RI JAVOB”ning yarmida ko’piga to’g’ri kelgan bo’lsa, demak, “qoniqarli”, 75% to’g’ri kelgan bo’lsa “yaxshi”, 100% to’g’ri kelgan bo’lsa “a’lo” deb belgilash mumkin.

«Blits» o‘yin texnologiyasini “bolalar uchun operalar”da qo‘llaymiz.

Avaz Mansurovning B.Isroil va F.Safarov librettosiga yozilgan – «Hayvonlar sultoni» operasining mazmuni bilan tanishtiriladi, o‘qib beriladi. O‘quvchilarga tarqatma materiallar tarqatiladi.

Ushbu texnologiya o‘quvchi – o‘quvchilarni ketma – ketligini to‘g‘ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o‘rganayotgan predmeti asosida ko‘p, xilma – xil fikrlardan, ma’lumotlardan kerakligini tanlab olishni o‘rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida o‘quvchi – o‘quvchilar o‘zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o‘tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to‘liq sharoit yaratib beradi.

Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan qog‘ozlarda ko‘rsatilgan harakatlar ketma – ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so‘ngra o‘z fikrini boshqalarga o‘tkaza olish yoki fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo‘la olishga yordam beradi.

O‘quv topshiriqlar.

1. «Blits» texnologiyasining mazmunini va mohiyatini tushuntiring.
2. “Blits” texnologiyasi qanday maqsadlarda qo‘llanilishini yoriting.
3. Ushbu texnologiya yutug‘i va kamchiliklarini ko‘rsating.
4. Ushbu texnologiyani qo‘llanilishini yoriting.
5. Ushbu texnologiyani qo‘llanilgan o‘quv mashg‘ulotidan bir lavha keltiring.

Eslatma: topshiriqni bajarishda chizmalar, jadvallar asosida aks ettiring.

6. “FSMU” texnologiyasining mazmunini va mohiyatini tushuntiring.

7. “FSMU” texnologiyasi” qanday maqsadlarda qo‘llanilishini yoriting.

8. Ushbu texnologiyaning yutug‘i va kamchiliklarini ko‘rsating.

9. Ushbu texnologiyani qo‘llanilishini yoriting.

10. “FSMU” texnologiyasi qo‘llanilgan o‘quv mashg‘ulotidan bir lavha keltiring.

II BOB. Musiqani qabul etish va ijodiy jarayonni tashkil etish yo'llari.

2.1. Musiqa ta'limi mazmuni tashkil qilish.

“Musiqa san'ati” umumxalq san'atiga aylanib, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, musiqa maktablari, umumiy o'rta ta'lim maktablar, bolalar musiqa va san'at maktablari, yoshlar ijodiy uylarida keng qo'llanib kelinmoqda.

Chet el klassik kompozitorlar, hamda qardosh xalqlar kompozitorlari bilan bir qatorda, O'zbekiston kompozitorlari va bastakorlarining yuksak badiiy qiymatga ega bo'lgan asarlarini ijro etish uchun ham keng imkoniyatlar yaratildi.

Mohir o'qituvchi – ustoz-shogirdlarini hayotdagi rang-barang hodisa va voqealarni sinchkovlik bilan kuzatadigan, tahlil qila oladigan, ilmiy tadqiqot ishiga qiziqadigan, bir umr o'zi o'qitgan fanning sehri bilan yashaydigan qilib tarbiyalaydi. Bunday mohir, mehribon ustozlarni shogirdlar bir umr eslaydilar.

Pedagogika haqli ravishda tabiatning oliy mahsuli – insonning ma'naviy-amaliy shakllanishi, uning shaxs sifatida rivojlanishi, barkamol inson shakllanish qonuniyatlarini, mutaxassislik asoslarini o'rgatuvchi ustuvor fanlardan biriga aylandi.

Ma'lumki, didaktikaning predmetini o'rgatish, o'rganish, hamda ta'lim mazmuni tashkil qiladi. Bunda ishtirok etayotgan uchta komponent bir – biri bilan uzviy aloqada bo'lib, ulardan birortasini e'tibordan chetda qoldirish mumkin emas.

Ishni o'rganish yoki o'rgatishdan boshlasak, tabiiy ravishda nimani (qaysi mazmundagi o'quv materialini) o'rganmoqchimiz yoki o'rgatmoqchimiz, degan savol tug'iladi.

O'rgatish ham, o'rganish ham, ularning oxirgi natijasi ham ta'lim mazmuniga bog'liq.

Har xil mazmundagi matnlarni o'ziga xos usullar bilan o'zlashtirish qabul qilinganligi uchun o'rgatishning qanday bo'lishi uning mazmunidan kelib chiqadi, bu esa o'rganishni tashkil etuvchi, ya'ni o'rgatuvchiga bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, didaktik tafakkur bu – o'rganish, o'rgatish va ta'lim mazmunining doimiy aloqalari, munosabatlarini izlash va aniqlash demakdir.

O'qituvchi o'quvchilarni faollashtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni, usul va uslublarni, o'qitish shakllari, metod va vaziyatlarni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o'quv jarayoni samaradorligini oshiradi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib, o'quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligiga erishadi.

Shu boisdan ham, pedagogik texnologiya, didaktik texnologiya, ta'lim texnologiyalariga o'quv jarayonidagi eng samarali vositalar deb qaralmoqda. Ulardan dunyo pedagogik amaliyotida keng foydalanilmoqda.

Hozirgi kundagi eng dolzarb masala va vazifa ta'lim standartlarini o'quv jarayoniga tatbiq etishdan iboratdir.

Agar bu vazifa amalga oshirilmagan ekan, ta'lim – tarbiya sohasida sifat va samaradorlikka erishish, o'quv jarayonini takomillashtirish masalalari hal etilmay qoladi.

O'zbekistonning «Ta'lim to'g'risida»gi qonuniga ko'ra, ta'limni demokratlashtirish, individuallashtirish, mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olish tamoyillari asosida barcha o'quv fanlari qatori "Musiqqa madaniyati" fani bo'yicha ham konsepsiya va milliy o'quv dastur loyihasi ishlab chiqildi. Umumiy o'rta ta'lim "Musiqqa madaniyati" milliy o'quv dasturi maktablarida o'qitiladigan barcha o'quv fanlari: jumladan, adabiyot, tasviriy san'at, jismoniy tarbiya, mehnat kabilar bilan bog'lanadi. Barcha o'quv fanlari qatori musiqiy ta'limda ham, DTSlarning joriy etilishi milliy musiqiy meroslardan to'laqonli foydalanish imkonini beradi. Musiqqa madaniyati fani konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Milliy dasturi yaratilish munosabati bilan ishlab chiqilgan.

Musiqqa madaniyati konsepsiyasi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida musiqqa madaniyati fanining nazariy tizimlarni, asosiy tamoyillarni, dolzarb masalalar yechimining maqsad va vazifalarni hamda ta'lim muassasalarida mazkur fannni o'qitishning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. Jumladan: umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan Musiqqa madaniyati fanini o'qitishda uzviylik va uzluksizlikni ta'minlash; umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash; o'quvchilarda vatanparvarlik, insonparvarlik, umummadaniy kompetensiyalar, san'at va madaniyatga qiziqtirish asosida ahloqiy-estetik sifatlarni rivojlantirish; o'quvchilarda san'atni sevish, estetik madaniyatni shakllantirish, madaniy meros va milliy qadriyatlarga chuqur hurmat hissini tarbiyalash; o'quvchilarda mustaqil, ijodiy va innovatsion fikrlashni shakllantirish, o'zini-o'zi rivojlantirish qobiliyatini tarkib toptirish.

Musiqa madaniyati ta'limining yangi mazmuni yosh avlodni milliy musiqiy merosimizga vorislik qila oladigan, umumbashariy, musiqa boyligini idrok eta oladigan madaniyatli inson darajasida voyaga yetkazishni nazarda tutadi. Bunda o'quvchilar musiqa san'atini butun nafosati bilan o'rganishlari, ommaviy musiqa faoliyatlari: musiqani badiiy idrok etish, yakka va jamoa bo'lib qo'shiq kuylash, raqsga tushish va ijodkorlik malakalarini shakllantirish asosiy maqsad bo'lib hisoblaniladi. Shuningdek, o'quvchilar musiqiy iqtidorini rivojlantirish, musiqa san'atiga mehr va ishtiyoqini oshirish, musiqa san'atiga qiziquvchi o'quvchilarning o'sishlari uchun zaruriy shart-sharoitlar yaratib berish, ularning badiiy ehtiyojlarini qondirish musiqiy ta'lim – tabiyaning asosiy vazifasini tashkil etadi. Shu bilan bir qatorda, jahon xalqlarining umuminsoniy musiqiy qadriyatlarini ham chuqur o'rganish, yosh avlodni xalqaro nufuzga moyillik bo'lgan madaniy durdonalardan bahramand bo'lishini ta'minlaydi.

Jamiyat taraqqiyoti hech qachon to'xtab qolmaydi, uning g'ildiragi doimo oldinga qarab aylanaveradi, bu tabiiy, tarixiy jarayondir. Shuning uchun ham musiqa madaniyati o'qituvchisi o'quvchilarni ma'naviy, badiiy va ahloqiy madaniyatini shakllantirishi, milliy g'ururi va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishi, ijodiy mahoratning, nafosatda, badiiy didni o'stirishi, fikr doirasini kengaytirishi mustaqillik va tashabbuskorlikni muntazam ravishda shakllantirib borish lozimdir. Biz bilamizki, pedagogik tarbiya haqidagi fan sifatida tarbiyaning mohiyatini tushunishini, uning qonunlarini ochib berishi va shu orqali inson manfaatlari tarbiya jarayoniga ta'sir etishini nazarda tutadi.

Musiqa madaniyati o'qituvchisining pedagogik mahoratlaridan eng avval, ta'lim – tarbiya sohasida orttirilgan tajribalarni o'rganishi lozim. Bu albatta, ko'pgina muammolarni hal etishda yaqindan yordam beradi.

Ilg'or o'qituvchilar tajribasi bilan bir qatorda oddiy o'qituvchilarning faoliyatlari ham o'rganib boriladi. Chunki tajribalarni o'rganish jarayondagi muammo, yutuq va kamchiliklar aniqlanadi. Bunda kuzatish, intervyu olish, anketalashtirish, o'quvchilarning yozma va ijodiy ishlari, pedagogik hujjatlarni o'rganish metodlaridan foydalaniladi, masalan, kuzatishda o'rganish lozim bo'lgan pedagogik hodisani ma'lum maqsaddan kelib chiqqan holda, kuzatish bayonnomasim olib boradi. Bu jarayon aniq reja asosida olib borilishi kerak.

Suhbat esa fakt – dalillar to'plash yoki kuzatish davomida to'plangan materiallarga aniqlik kiritish maqsadida olib boriladi.

Suhbat mustaqil yoki yordamchi metod sifatida qo'llaniladi. Bu anketalashtirish material to'plash maqsadida amalga oshiriladi. Mahoratli o'qituvchi barcha o'quvchilarning maktab hujjatlarini o'rganishi lozim. Bunga o'quvchilarning shahsiy ishlari, metodistning xabarlari, kundaliklar, majlis bayonnomalaridan xabardor bo'lishi nazarda tutiladi. Shuningdek, darsdan tashqari musiqiy to'garak ishlarim ham olib boradi. Jumladan: Qadimgi Gretsiyada musiqa yordamida donolikni, mardlikni tarbiyalashi mumkin deb hisoblangan. Haqiqatdan har bir san'at insonga ruhiy ta'sir ko'rsatadi. Musiqa ayniqsa emotsional ta'sir etishda katta kuchga ega. Shuning uchun ko'pgina davlatlarda musiqadan ko'p yo'nalishlar bo'yicha keng foydalaniladi.

Maktab faoliyatining hozirgi nazariyasi va amaliyotida o'quv tarbiya jarayonining yangi yo'llarini amalga oshirish va uni olib borishning

ko'plab variantlari mavjud. Har bir muallif, hamda amaliyotchi pedagogik jarayonga o'zining individual ulushini qo'shadi. Lekin, ko'p yangi texnologiyalar o'z maqsadlari, mazmuni qo'llaniladigan metodlari va vositalari bo'yicha yetarlicha ko'p o'xshashliklarga ega, ularni shu umumiy belgilariga ko'ra tasnif qilinadi:

- asosiy rivojlantiruvchi omil bo'yicha;
- o'zlashtirish konsepsiyasi bo'yicha;
- shahsiy belgi sifatlariga ko'ra yo'nalganligi bo'yicha;
- mazmun xususiyatlari bo'yicha;
- boshqaruv turi bo'yicha;
- bolaga yondashuvi bo'yicha;
- ko'p qo'llaniladigan metodlar bo'yicha;
- ta'lim oluvchilar toifalari bo'yicha.

Yuqoridagi tasnif asosida misol sifatida hozirgi an'anaviy maktab ta'limini quyidagicha tasniflash mumkin.

Qo'llanish darajasiga ko'ra:

- umumpedagogik;
- falsafiy asosi bo'yicha;
- majburlash pedagogikasi;
- (umumiy majburiy ta'lim);

Asosiy rivojlantiruvchi omili bo'yicha:

- asosiy e'tibor jamiyatning faol a'zolari bo'lgan barkamol insonlarni tarbiyalashga qaratilgan; shu bilan bir vaqtda shaxsning har tomonlama rivojlanishiga ham e'tibor qaratilgan holda;

- o'zlashtirish konsepsiyasi bo'yicha; assosiativ – reflektor bo'lib, (namuna, misol, o'rnak ibrat ko'rsatish) ga tayangan holda;

- shaxsiy belgi sifatlariga ko'ra yo'nalganligi bo'yicha;
- axborotli, ya'ni bilim, malaka, ko'nikmalarini shakllantirish va mustahkamlashga yo'naltirilgan;
- mazmun xususiyatlari bo'yicha: dunyoviy, texnokratik, umum o'rta ta'lim mazmunida bo'lib, ta'lim – tarbiya jarayonida tashkil qilish va olib borishda didaktikaga markaziy o'rin beriladi;
- boshqaruv turi bo'yicha: an'anaviy - mumtoz (klassik) bo'lib, unga ta'limni texnik vositalari qo'shilgan;
- bolaga yondashuv bo'yicha: avtoritar;
- ko'p qo'llaniladigan metodlari bo'yicha: tushuntirish-illyustrisyalash;
- ta'lim oluvchilar toifalari bo'yicha: ommaviy.

Shu bilan bir vaqtda, jamiyatning rivojlanishi alohida mamlakatlarda va umuman jahonda insonparvar falsafiy asosdagi yangi pedagogik texnologiya-larni yaratdi. Har bir darsning alohida xususiyati mavjud. Musiqaga qiziqish bilan qarash, o'quvchi - bolalarga interfaol uslublar bilan dars berishga intilish va ishga sidqidildan yondashish. Tajribada pedagoglar musiqa fanini murakkabligini va o'qituvchi bilan sozandaning bog'liqligini ko'rsatib o'tganlar.

Musiqa o'qituvchisi o'quv va tarbiya ishlarini olib boradi. U faqatgina keng bilimga ega bo'lib qolmay, o'zining fanini ham yaxshi va chuqur bilishi lozimdir. Bolalarni musiqa san'ati bilan tarbiyalashda dunyoqarashi, fikrlashi, tushunchasi birinchi darajali ahamiyatga egadir. Musiqa kishi hissiyotini, ayniqsa emotsional estetik hissiyotini faol rivojlantiradi.

Musiqqa o'qituvchisi yaxshi sozanda va yaxshi san'atkor bo'lishi lozimdir.

Musiqqa cholg'usida yaxshi chalish, ijro eta olish, yaxshi ovozga ega bo'lish, notaga qarab yaxshi ijro qilishi, bolalar qobiliyatini ajrata bilishi lozimdir. Musiqqa o'qituvchisi musiqqa asbobida yaxshi ijro etishi juda muhimligi quyidagicha belgilanadi:

Birinchidan: jonli ijro etish – sinfdan kayfiyatni yaxshilaydi.

Ikkinchidan: jamoa bo'lib (xor) ijro etayotganda xohlagan epizodni yoki (takt)ni jumlani qaytarish mumkin.

Uchinchidan: musiqqa asbobida ijro eta oladigan musiqqa o'qituvchisi o'z tarbiyalanuvchilariga musiqani o'zi ijro etish naqadar qiziqarliligini va muhimligini amaliyotda ko'rsatib o'tadi.

Musiqqa o'qituvchisi musiqqa cholg'usini yaxshi ijro etishi bilan cheklanib qolmay yaxshi tovush, dirijyorlik jesti bilan, musiqqa nazariyasini mukammal bilmog'i va ijod qilishi lozimdir. O'qituvchining shahsiy namunasi va bilim darajasi musiqqa fanining taqdirini hal qiladi.

O'qituvchi bulardan tashqari darslarni kuzatib borishi ham lozimdir. Doimiy kuzatishlar orqali o'qituvchi pedagogik mahoratini egallab boradi. U vaziyatni (situatsiyani) baholashga, o'quvchilarning ichki tuyg'ularini sezishga o'rganadi. Kuzatish 1-7 sinflar davomida amalga oshiriladi. Eng asosiysi: o'qituvchi asarni ijro etibgina qolmay, balki uning mazmuni bilan ham tanishtirishi lozim, buning uchun o'qituvchining nutqi ravon, qisqa, hamda tushunarli bo'lishi kerak.

“Musiqqa madaniyati” darsida o'qituvchining mahorati har tomonlama yuksak darajada bo'lishi lozim. Uning asar haqidagi kirish so'zi va dars mavzusini tushuntirib berishi, o'quvchilarni ajoyib va sehrli

san'at - musiqa olamiga olib kiradi. Dars davomida o'qituvchi o'quvchilar bilan ko'proq "suhbat" metodini qo'llasa, musiqa haqida to'g'ri mulohaza yuritishga, aniq xulosalar chiqarishga yordam beradi. Musiqa darslarining samarali bo'lishi uchun albatta pedagogik texnologiyalarning interfaol uslublar bilan dars olib borish maqsadga muvofiqdir.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Musiqa san'ati ta'limda qanday qo'llaniladi?
2. Insonning ma'naviy va amaliy shakllanishida mutaxassislikning roli qanday?
3. Didaktik predmetning o'rgatishdagi uchta komponentining roli qanday?
4. Didaktik tafakkur nima?
5. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayoniga ta'siri qanday?
6. Musiqa madaniyati o'quv predmetini o'quvchilarni tarbiyalashda qanday xizmat qiladi?
7. Musiqa madaniyati o'qituvchisining pedagogik mahorati mmaga asoslanadi?
8. Texnologiya va qo'llaniladigan metodlarni o'xshashliklarim tasnif qiling.
9. Musiqa o'qituvchisi darsni qanday tashkillashtirishi kerak?
10. Musiqa darsim samarali bo'lishiga qanday uslubiar yordam beradi?

II.2. Musiqani qabul qilishni tashkil etish.

Musiqa - san'at sifatida ijtimoiy ong formasidir. U kishining his - tuyg'ularini ifodalash bilan birga, hayotni voqelikni ifoda etadi. Musiqa

darsi jarayonining asosiy faoliyatlaridan biri bu musiqani qabul qilishni tashkil etish-ya'ni tinglash faoliyatini. Musiqani eshitib zavqlanish - tinglash, qo'shiq ijro etish, musiqa savodiga doir xususiyatlarini anglab olish, raqsga tushish va musiqa sadolari ostida turli harakatlarni bajarish, chapak va cholg'u asboblari ijrosi, maqsadini idrok etib borishdan iborat. Cholg'u ijro etib musiqaga jo'r bo'lish uchun belgilangan musiqa darsini yuqoridagi maqsadni amalga oshirishda eng avval o'quvchilarni tinglay olish madaniyatiga o'rgatish kerak. Musiqiy tarbiya vazifalarini bajarish, o'quvchilarni klassik musiqiy asarlarni tinglashga o'rgatish lozim. Ayrim tinglovchilar jiddiy musiqani tinglashmaydi, chunki uni tushunishmaydi. Tushunish uchun esa tayyorgarlik, musiqiy savodxonlik talab etiladi. O'quvchilarni tinglashga o'rgatish qo'shiq ijro etishdan murakkabdir. (Masalan: simfonik, opera va boshqa musiqiy asarlarni tinglash).

O'quvchilarni musiqadagi yuksak badiiylilikni tanishtirib borish lozim. Bunday asarlar o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va musiqiy didini tarbiyalaydi. Ko'p sonli savodxon tinglovchilarni tarbiyalash uchun musiqa shaydolarini bolaligidan, musiqani tushunishga va uni tinglashga o'rgatish lozimdir. Musiqani doim tinglash bu - musiqani tushumshdir, his etish, tahlil etish, bilish demakdir.

Avvalambor, o'quvchilarni tinch va asarni boshidan oxirigacha tinglashga o'rgatishimiz kerak. O'qituvchi o'quvchilarga asarni qabul etishi uchun tinglash jarayonidagi vazifalar:

✓ O'qituvchi tinglash davomida rahbarlik qilishi, eng muhimi tinglanayotgan asar o'quvchilar yoshiga mos va esda qoladigan bo'lishi lozim.

✓ O'qituvchi tinglanayotgan asar mazmuni orqali o'quvchilarga ahloqiy - estetik tarbiya berishga ham jiddiy ahamiyat qaratishi lozim.

Musiqqa tinglashga o'rgatishda o'qituvchi oldiga qo'yiladigan vazifalar:

- musiqa san'atiga havas uyg'otish;
- musiqiy asar tinglash va amaliy vositalar orqali qiziqtirish;
- bolalarda musiqiy ehtiyojini kuchaytirish;
- o'quvchilarda (savol javob, suhbatlar orqali) badiiy taassurotlarni

to'plab borish.

Buning uchun:

1. Tinglanayotgan asarni oddiy musiqiy pedagogik tahlil etish.
2. Tinglashda oddiy musiqa terminlarini va atamalarini qo'llab borish.
3. Kuyning oddiy tuzilishi, uning ifoda vositalari, ritmik tuzilishlariga qarab chapak chalish va kuylashga o'rgatish.
4. Musiqqa ijodkorlari, ijrochilar, cholg'u asboblari turlari bilan tanishtirish.

Shuningdek :

1. Musiqqa janrlarini bilish (raqs, balet, opera va boshqalar).
2. Asarning tuzilishini bitish (bandli, 2 qisimli yoki 3 qisimli).
3. Kompozitorlarning hayoti va ijodini bilish.
4. Musiqiy nutqni elementlarini bilish (xarakteri, tempi, dinamikasi, musiqiy ifoda vositalari va boshqalar).
5. Musiqiy estetik ma'lumotlarni bilish (tinglash madaniyati).

O'quvchilar 1-sinfdanoq musiqada mazmun borligini, u kishilarning hayotini aks ettirishini bilishlari lozim. Shuningek, musiqada shakl

borligini tasavvur etishlari kerak, (mazmun - bu ifoda etish yoki tasvirlash, shakl - bu kompozitorning asar mazmunini ifoda etishiga bog'liq).

O'quvchilarning musiqiy didini tarbiyalashda o'qituvchining mahorati muhim rol o'ynaydi.

O'quvchilarni musiqa tinglashga o'rgatish quyidagicha olib boriladi:

1. Asarni tushunish uchun bolalar diqqatini jamlash va asar haqida o'qituvchining kirish so'zi.

2. O'qituvchi ijrosida yoki audio yozuvida musiqiy asarni tinglash.

3. Asarni suhbat yo'li bilan musiqiy badiiy jihatdan oddiy tahlil etish va chorak mavzusini yoritish.

4. Asarni to'liq qayta tinglash, so'ng asar haqida bolalarning umumiy taassurotlari yuzasidan yakuniy suhbat o'tkazish.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Musiqa darsi jarayonining asosiy omillari qanday?

2. Musiqiy tarbiya vazifalarini bajarish va uni amalga oshirish uchun o'quvchilarni qanday faoliyatga tayyorlab borish kerak?

3. Aksariyat odamlar nima uchun jiddiy musiqani tinglamaydilar?

4. Musiqadagi yuksak badiiylik o'quvchilarni qanday xislatlarini tarbiyalaydi?

5. Musiqa tinglashga o'rgatishda o'qituvchi oldiga qanday vazifalar qo'yiladi?

6. O'quvchilar nechanchi sinfdan musiqada mazmun borligini bilishi lozim?

7. O'qituvchi tinglanayotgan asar mazmuni orqali o'quvchilarga qanday tarbiya berishga jiddiy ahamiyat qaratishi lozim?

8. Kompozitorning asar mazmunini ifoda etishi uchun nimalarga e'tibor qaratmoqchi lozim?

9. O'quvchilarning musiqiy didini tarbiyalashda o'qituvchi darsga qanday yondoshmoqchi lozim?

10. Musiqa tinglash necha bosqichda va qanday olib boriladi?

II.3. Musiqiy ijodiy jarayonni tashkil etish muammolari.

O'quvchilarning musiqa madaniyati darsiga bo'lgan qiziqishlarini o'stirish uchun dars samaradorligini oshirish, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, darslarni to'g'ri tashkil etish davr talabi. Musiqa ta'limi jarayonini nazariy jihatdan tahlil qilish, ilg'or o'qituvchilar tajribalarini o'rganish, darsni turli bosqichlarga bo'lib o'tish o'zining ijobiy natijalarni beradi.

1. O'quvchilarni darsga moslashtirishdan iborat bo'lib, o'quvchilarda hayrixohlik munosabatlarini hosil qilishni, bajariladigan ishlar bilan tanishtirishni, yakka tartibdagi va jamoa vazifalarini belgilashni ta'minlaydi.

2. O'quvchilarning bilim va malakalarni mustahkamlash.

Bunda o'quvchilarning mustaqil fikrlay olishlari uchun bilimlari doirasini kengaytirishga, mavzuga ijodiy yondoshish ko'nikmalarini o'stirishga, fikrlash qobiliyati faolligini takomillashtirishga erishiladi.

3. Eshitish, idrok etishi orqali bilimlar darajasi aniqlanadi. Shu jarayonda o'quvchilarning idrok etish qobiliyatlari tekshirib ko'riladi.

O'quvchilarni musiqa darsiga tezda jalb etib, shu darsga moslashishni shakllantirib borishga ham e'tiborni qaratmoqchi lozim.

Buning uchun:

Darsning boshlanish qismida quvnoq, sho'x, jozibali biror musiqa asari tinglash tavsiya etiladi. Bu tinglangan musiqa dars jarayonida o'quvchilarda ko'tarinkilik kayfiyati hosil qiladi. Eng muhimi darsning sifatli, qiziqarli o'tishiga yordam beradi.

O'qituvchi tomonidan o'quvchilarda hosil bo'lgan bilim darajasini o'rganish, hamda oldingilari bilan taqqoslab borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodni boshlanishi yorqin namoyon bo'ladi. Yosh o'quvchilar judayam kashfiyotchi bo'ladilar: talaffuzni taqlid qilish, obrazli ertak mazmunlarini yengil qabul etish, tarixiy qo'shiqlar, musiqiy asarlarni tabiatan faol qabul qiladilar. O'quvchilarga tabiatan berilgan aktivlik, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga turtki bo'ladi. Ijod o'quvchilarning xotirasini aktivlashtiradi, fikrlashni, kuzatuvchanlikni, maqsadga intilishni rivojlantiradi.

Musiqiy ijodkorlik - fikrlash bilan birga emotsional aktivlikni, hamda tez bir qarorga kelish qobiliyatlarini shakllantiradi. O'quvchilar ijodi - bu mustaqil faoliyat bilan bog'liqdir. "Musika madaniyati" darslarida o'quvchilar ijodi asosan, musiqiy amaliyotni o'rganish va qiziqtirishda namoyon bo'ladi.

Ijodiy faoliyatga tayyorlash uch yo'nalishda kuzatiladi.

1. Hayotiy musiqiy taassurotlar bilan boyitishda. Masalan: ertaklar, she'rlar, miliy an'analar, kitobdagi asar qahramonlari va musiqiy o'yinlarni o'tkazishda asosiy negizni yaratadilar.

2. Bu o'quvchilarning ijodiy harakat usullari bilan tanishtiradi. Bu maqsadda ularga sodda asarlar, qo'shiqlar, ritmik usullar bilan ohang

talaffuzlari beriladi. **Musiqiy ijod namunalaridan:** Masalan, asarga ritmik kirish qismini yaratish (o'rganiladigan qo'shiq asarlariga kirish qismi berilishi mumkin, bu ijodiy harakat qobiliyatini rivojlantirishga qaratiladi).

3. Bunda avval o'qituvchi ko'rsatadi, keyin hamkorlikda qo'shiq tahlili va maqsadga yo'naltirilgan ijro rejasi aytiladi. Bu yaxshi tanish qo'shiqlar orqali tushuntiriladi. Bir xil va har xil ohang, har xil musiqiy obraz va musiqiy xarakterlarning ifodasiga bog'liq bo'lgan asarlar orqali o'quvchilarni ijodiy faoliyatga tayyorlash katta ahamiyatga egadir. Masalan: ohang kuylarining variantlarini yaratish uchun, o'quvchi talaffuzi, ritmik tajriba va ohanglarni mavjudligini tushunishi lozim (she'r matni, musiqaning ritmik tuzilishi, ohang tuzilishi).

4. O'quvchilarda ijodiy faoliyatlarini shakllantirishda ijodiy topshiriqlar katta rol o'ynaydi. Buni bajarish ko'proq o'qituvchiga bog'liqdir. O'qituvchi ijodiy topshiriqlarni taklif etishda o'yin formasini qo'llaydi. Topshiriqni bajarishda o'yin qoidalari va mazmun aytib turiladi. O'yin darsda emotsional hozirjavoblikni tashkil etishi kerak. Bu juda muhim bo'lib, o'quvchilarda ijodiy yo'nalishlarini shakllantiradi. O'qituvchi o'quvchini ijodiy rivojlanishiga katta ahamiyat berishi kerak. Musiqa tinglashda, qo'shiq ijro etishda, bolalar cholg'u asbobida jo'r bo'lishda va shuningdek, musiqiy ritmik harakatlarda.

Nazorat uchun savollar.

1. O'quvchilarning musiqa madaniyati darsiga bo'lgan qiziqishlarini o'stirish va dars samaradorligini oshirish uchun musiqa o'qituvchisi darslarni qanday tashkil etishi kerak?

2. Dars jarayonida ijobiy natijalarga erishish uchun o'qituvchi darslarni qanday tashkil etishi kerak?
3. O'quvchilarning mustaqil fikrlay olishlari uchun mavzuga qanday yondashmoq kerak?
4. Musiqa madaniyati o'qituvchisining pedagogik mahorati nimada?
5. O'quvchilarning idrok etish qobiliyatlari qanday tashkil etish mumkin?
6. O'quvchilarning ijodiy yo'naltirishda qanday asarlardan foydalanish mumkin?
7. O'quvchilarda ijodiy faoliyatlarini shakllantirishda qanday topshiriqlar beriladi?

Ijodiy topshiriqlar

8. Oddiy o'qituvchilarning faoliyatlarini tahlil qiling.
9. Mahoratli musiqa madaniyati o'qituvchisining musiqa darsini kuzating va tahlil qiling.
10. Musiqada pedagogik texnologiyalarning ahamiyati qanday, dars ishlanmalaridan misol keltiring.

II.4. Musiqa o'qituvchisiga qo'yiladigan talablar.

Shaxsni rivojlantirish uchun avvalo, uning hulqiga ta'sir etuvchi omillarni, uning tabiatini, qiziqishini o'rganish lozim. Buning uchun shaxsni turli munosabatlar doirasiga qo'yib kuzatish kerak. Ana shundagina uning ijtimoiy hulqi, ma'naviy qiyofasi, insoniy fazilatlarini ro'yobga chiqadi. «Har bir inson - degan edi, Abu Nosir Al-Farobiy, - o'z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va yuksak yetuklikka erishish uchun, insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi, shu sababli u ko'p narsalarni o'zaro yordamlashuvi orqali yetuklikka erishadi».

Bolani shaxs sifatida rivojlantirishda nasl, atrofidagi muhit, tarbiya muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi bu omillarni kuzatib, o'rganib chiqib, o'quvchilarni qiziqishi, qobiliyati, musiqaga, go'zallikka, mehnatga munosabatlariga qarab, musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarini singdira borishi lozim. Inson musiqadan umrbod zavq topadi va madad oladi. Shu bois o'quvchilarga musiqa madaniyatini tarhiyalash, yuksak did bilan qurollantirish, ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish musiqa madaniyati o'qituvchisini vazifasidir.

Musiqa inson ruhiyatiga emotsional ta'sir ko'rsatish bilan birga, musiqiy tovush yordamida vujudga keladigan musiqiy tovush yordamida vujudga keladigan musiqiy ohanglar bilan ta'sir etadi, bolalarni quvontiradi, o'ylantiradi, yaxshilikka, go'zallikka yetaklaydi va nafosat olamiga olib keladi. Shunday ekan, boshlang'ich sinflarda musiqa madaniyati darslariga e'tibor yanada kuchaytiriladi. Shu bilan birga, iqtidorli o'qituvchilarni, maktab hayotiga omumaviy va to'garak ishlariga jalb etish boshlang'ich sinf o'qituvchisi zimmasidadir.

“Musiqa madaniyati” predmetining asosiy maqsadi: o'quvchilarning ma'naviy, badiiy, ahloqiy madaniyatini shakllantirish, musiqa tinglash, vokal - xor malakalarini rivojlantirish, musiqa savodini o'rgatish, kasbga yo'naltirish va professional musiqa ijrochiligi iste'molchilarini tayyorlashdan iborat. Musiqa darslarida milliy musiqa meroslaridan to'laqonli foydalanish va bugungi zamonaviy asarlarni musiqa faoliyatlarida qo'llash, o'qituvchidan ish mazmunini va uslubini yangilashni talab etadi. Buning uchun musiqa o'qituvchisi o'z fanini puxta bilishi, bolalarni sevishi, pedagogika, psixologiya, bolalar fiziologiyasi, musiqa o'qitish metodikasidan chuqur bilimga ega bo'lishi

lozim. Chunki yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashda musiqa o'qituvchisi yetakchi bo'lib hisoblanadi. Maktab hayotida boshlang'ich sinf musiqa o'qituvchisini faoliyat miqyosi kengdir. O'qituvchi "Musika madaniyati" darslaridan tashqari, o'quvchilar bilan tarbiyaviy, musiqali ochiq darslar o'tkazadi. Bu hozirda ishlayotgan o'qituvchilardan dars jarayonida mavzuga mos interfaol uslublarni qo'llashni talab etadi.

Bunday talablar yangi nashrdan chiqqan qo'llanmalar, tavsiyalar, dasturlar, darsliklarda keng ma'noda mazmunli qilib yoritilgan. Musika o'qituvchisi dars jarayonida qo'shiq kuylash, musiqa tinglash, musiqaga mos bolalar cholg'u asboblaridan jo'r bo'lish, musiqiy ritmgaga harakatlar bajarish, dars faoliyatlarida musiqaga qiziqтира olish, ularni musiqiy qobiliyatlarini o'stirishga harakat qilish lozim. Chunki, musiqa fani, o'quvchilarga o'z musiqiy taasurotlari orqali tez ta'sir eta oladigan ta'lim - tarbiya vositasidir. U o'qituvchilarni yetuk shaxs bo'lib shakllanishi uchun ommaviy va ahloqiy tomondan ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Dars samaradorligini oshirish musiqa o'qituvchisidan mehnat, o'z faniga muhabbat, bolalarni go'zallik va nafosat olamiga olib kirish uchun bilim, musiqaga mehr va shijoat talab etadi.

Musika predmetiga davlat ta'lim standartini joriy etilishi, milliy, musiqiy merosimizdan foydalanishni, hamda hududiy vohalarni san'ati va madaniyati, u yerdagi mahalliy xalq an'analari o'z ifodasini topgan.

Yetti yillik musiqa o'qitish davrida o'quvchilarni go'zallikni his eta oladigan, musiqaga mehr va havas bilan qaraydigan, milliy musiqa merosimizga vorislik qila oladigan barkamol inson qilib tarbiyalash asosiy maqsadlardan biridir. Yangi dastur asosida musiqa madaniyati darslarini sifatli, pedagogik va metodik jihatdan yuqori talab darajasida olib borish

uchun o'qituvchi, ijodkor, yaxshi cholg'uchi, yaxshi metodist, bilimlarni puxta o'z-lash-tirgan inson bo'lishi kerak.

Musiqa ta'limining milliy asosini tarkib topishida, fortepiano cholg'usi bilan birgalikda, o'zbek xalq cholg'ularidan ham foydalana olishi zarur. Shuningdek, o'zbek xalq musiqa merosimizni tarixi va hozirgi kun talablarini kuzatib, o'rganib borishi kerak. Musiqa o'qituvchisi dars mavzularni rejalashtirishda slaydlardan, ko'rgazmali qurollardan, texnika vositalardan ham foydalanishi kerak.

Musiqa o'qituvchisi har bir darsga ijodiy yondoshib, yangi dastur talablariga muvofiq dars o'tish lozim. Musiqa fanidan bir yilda 2 marta yarim yillik taxminiy - mavzuli ish rejasi va shunga qarab, har bir dars uchun reja - konspekt tuziladi. Yarim yillik ish rejasi boshlang'ich va o'rta sinflar uchun alohida - alohida tuziladi. Bunda o'quvchilarni yoshi (smfi), ovoz diapazoni, musiqaga qiziqishi va qobiliyati, yil fasllari, bayramlar, yil, chorak, dars mavzulari hisobga olinib. dastur asosida tuziladi. Ba'zi qo'shiqlarni, tinglash uchun asarlarni, o'qituvchi, o'quvchilar istagi va yangi zamonaviy qo'shiqlar bilan dars rejasiga mos keladigan asarlarga o'zgartirishi mumkin. Musiqa darslari asosan bir haftada bir soat o'tiladi. O'quv yili davomida esa "chorak" (bob)lar quyidagi tartibda taqsimlanadi;

I chorak 9 soat

II chorak 7 soat

III chorak 10 soat (1-sinfda 9 soat)

IV chorak 8 soat

Jami bir yilda 35 (34) soat dars o'tiladi.

Shuningdek, har bir o'quv yilida 12-14 ta qo'shiq o'rgatiladi, shunga qarab, musiqa savodi, musiqa tinglash jarayonida 12-14 asarlar tinglanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari asosan, bir ovozli qo'shiqlari sof unisonda kuylash malakalarini puxta o'zlashtiradi va ayrim hollarda ko'p ovozlikka o'tishga tayyorgarlik ko'riladi.

Ikkinchi sinfning, ikkinchi yarmidan boshlab, o'quvchilarga ikki ovozlik, elementi bor qo'shiqlar o'rgatiladi. IV - VI sinflarda o'quvchilarni ovoz apparatlari yaxshi shakllangan bo'lib, ikki ovozli qo'shiqlarni kuylash, hamda ko'nikma malakalarga ega bo'ladilar. Shunga ko'ra, oddiydan murakkabga prinsipi asosida musiqaviy asarlar tanlanadi. Boshlang'ich sinfda dars strukturasi beshta faoliyat turidan iborat bo'ladi:

- Xor bo'lib kuylash.
- Musiqa savodi.
- Musiqa tinglash.
- Musiqa xarakteriga mos xarakterlar bajarish.
- Bolalar cholg'u asboblardan jo'r bo'lish.

O'rta (V-VII) sinflarda esa, dars faoliyati bir muncha kamayadi. Chunki, o'rta sinf o'quvchilari ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar. Dars mazmuni chuqurlashib, o'quvchilar bilim va malakalarini kengayishiga xizmat qiladi. Musiqa darsi uchta faoliyat asosida olib boriladi:

- Xor bo'lib kuylash;
- Musiqa savodi;
- Musiqa tinglash.

Bunda bolalarning ovoz apparatlari shakllangan musiqiy qobiliyatlari rivojlangan, musiqaning tuzilishi, shakli musiqi ifoda vositalari, haqida bilimga ega bo'ladilar va musiqi tinglash qobiliyati rivojlangan bo'ladi. O'rta sinfdagi o'quvchilar uchun V - VII sinf musiqi

dasturi asosida darslar rejalashtirib, ikki ovoqli, ovoz mashqlari, ikki ovoqli qo'shiqlar, musiqa savodi va musiqa tinglashdan, shunga qarab murakkabroq asarlar tinglanadi. Har bir faoliyat bir - biri bilan bog'liq bo'lib, dars mazmunini, ya'ni bir butunlikni ta'minlaydi.

Chorak mavzulari, yil mavzulariga bo'ysunadi. Dars samaradorligini oshirishda o'quvchilarni bilim va malakalarini baholash muhim pedagogik ahamiyatga egadir. **SHuningdek XXI asr pedagoglari:**

- Bolalarga insonparvarlik bilan yondashishi
- O'qituvchilik qobiliyatiga ega bo'lishi
- Pedagogik va psixologik kompetentlik darajasida fikrlashni egallashi
- O'z kasbiga ega bo'lishi, ta'limiy axborot texnologiyalardan xabardor do'lishi
- Ijodkor shaxs bo'lishi
- Shaxsiy pedagogik faoliyatni tizimli umumlashtira olishi (Didaktik, tarbiyaviy, metodik)
- O'z faoliyat malakasini madaniy va mustaqil rivojlantirishi
- Pedagogik muammolarni ijodiy hal qilishi
- Oquvchilarni qobiliyatini va o'ziga xosligini ko'ra bilishi
- Ma'naviy boy va o'z kasbiga fidoiy adolatli inson bo'lishi kerak.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Musiqa fani o'qituvchisiga qo'yiladigan talablar qanday?
2. "Musiqa madaniyati" predmetining asosiy maqsadini ayting.
3. Musiqa madaniyati hayotimizda qanday ahamiyatga ega?
4. Barkamol insonni tarbiyalashda musiqa maqsad va vazifalari nimadan iborat?
5. Shaxsni tarbiyalashda musiqa qanday ahamiyatga ega?

6. Maktab hayotida musiqa o'qituvchisini tutgan o'rni?
7. Maktablarda musiqa fanini o'rganishdan maqsad nimada?
8. Musiqa darsini rejalashtirishda nimalarga ahamiyat berilishi kerak?
9. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturini musiqa darsidagi mohiyati nimadan iborat?
10. Musiqa madaniyati darslarida qanday musiqa o'qitish metodlaridan foydalanish lozim?
11. Musiqa darslarini ilmiyligi va zamonaviyligi deganda nima nazarda tutiladi?
12. XXI asr pedagoglari qanday bo'lishlari kerak?

III bob. Musiqa madaniyati o'qituvchisining musiqiy pedagogik mahorati.

III.1 Musiqa madaniyati o'qituvchisining musiqiy pedagogik mahorati.

Musiqa madaniy hayotimizda keng o'rinni tutgan, inson shahsiyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san'at turidir. Musiqa tarbiyasi esa, nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biridir, u atrofda go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi.

O'quvchilarga nafosatli tarbiya berishda umumta'lim maktablaridagi, musiqa madaniyati darslarini ahamiyati katta. O'quvchilar nafosat hissini, san'at sirlarini tushunishni va qadrlashni, san'atdan baxramand bo'lishni, avvalo maktablarda o'rganadilar.

Nafosat didini shakllantirish uchun esa, musiqa madaniyati darslari bilan bir qatorda sinfdan tashqari musiqa tarbiyasini ahamiyati katta. Chunki, sinfdan tashqari musiqa tarbiyasining ommaviy va to'garak shakllarida bolalar yalpi tarzda jalb etiladi. Zotan, musiqa orqali tarbiyalash sozanda yoki xonandani tarbiyalash emas, eng avvalo insonni tarbiyalaydi. O'sib kelayotgan yosh avlodni musiqa fani, go'zallik olamiga olib kiradi. Chunki, musiqa inson hayotiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lgan ahloq - nafosat tarbiyasining muhim vositasidir.

Inson musiqa san'atidan, umrbod zavq oladi. Musiqadan ozuqa olish uchun esa, inson yuksak madaniyatli, keng qalb egasi, go'zallikni his eta oladigan bo'lishi kerak. Inson shaxs bo'lib etilishi uchun, u ruhiy tomondan rivojlanishi, o'zini bir butun inson, deb his etishi kerak. Musiqa bilan shug'ullanishni darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarda ham davom ettirish kerak. Mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishda avvalo komil

insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo'nalishlari e'tiborga olinadi. Musiqa o'qituvchining asosiy e'tiborlaridan biri, umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarining musiqaga qobiliyati bor, iqtidorlarini musiqa san'atiga, BMSMga va maktab musiqa maktablariga qiziqitirish, jalb qilishda targ'ibot – tashviqot ishlarni olib borish bo'yicha nazariy amaliy malakalar shakllantiriladi. (Bolalar musiqa va san'at maktabi, BMSM o'quv xonasi, cholg'ular ilova qilinadi, 147-156 betlar)

Estetik tarbiyaning muhim omili - bu musiqa san'atidir.

Musiqa inson his-tuyg'ularini badiiy tilda ifoda etadi, insonga va uning ichki his-tuyg'ulariga faol ta'sir etib, voqea-hodisalarni ifodali aks ettiradigan rivojlanib turuvchi jonli san'atdir.

Musiqa eshitish vositasida idrok qilinadi, inson ichki ma'naviy dunyosini, uning tuyg'u va kayfiyatini ifodalaydi. U quvonish, g'amginlik, hayol surish, qahramonlik, tushkunlik kabi insonning ruhiy holatini ko'rsata oladi.

Qadimiy mutafakkirlar musiqiy tarbiyaning ahamiyatini nihoyatda buyuk ekanligini ta'kidlashgan. Kelajak yosh avlodining insoniy va ijobiy fazilatlarini musiqa, ashula va raqs orqali tarbiyalanadi, lekin uning ijobiy fazilatlarini o'z-o'zidan belgilamaydi. Tarbiyaviy ta'sirning muhim tomonlaridan biri musiqiy asarning mazmuniga bog'liqdir. Bu esa musiqa predmetining vazifalarini belgilab beradi.

Jumladan:

- Musiqiy xotira, diqqat, tasavvur, barakatlar, koordinatsiyasi kabi psixologik faoliyatlarni shakllantirish, badiiy va musiqiy didni rivojlantirish;

- o'zbek va jahon kompozitorlari asarlarini tinglab, idrok etishga o'rgatish;

- kuy ohangini, ifoda vositalarini his qilish;

- musiqa savodiga oid nazariy bilimlarni shakllantirish;

- kuy va qo'shiqlarni tinglash orqali janrlarni bir-biridan ajrata olish ko'nikmalarini shakllantirish, kabilardir.

Demak, yosh avlodning shahsiy xususiyatlarini shakllantirishda musiqa san'atining o'rni kattadir. Kuy, uning musiqiy ifodasi insonning hissiyotiga ta'sir qilib, turlicha his-tuyg'u va kayfiyatlarni hosil qiladi. Musiqaning va qo'shiqning g'oyaviy mazmuni tinglovchilarning ongiga, qalbiga, his - hayajonlariga ta'sir qilib, ularni hayajonlantiradi, shuningdek fikrlashga majburlaydi va ma'naviy ozuqa beradi.

“Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunlari asosida ta'lim tizimida jahon miqyosidagi yutuqlarga tayanib, yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirishda pedagog mahorati alohida o'rin tutadi.

O'qituvchining pedagogik mahorati – o'quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo'naltirish, talaba - o'quvchilarda dunyoqarash qobiliyatini shakllantirish, jamiyat uchun zarur bo'lgan faoliyatga moyillik uyg'otish asosiy vazifalardan hisoblaniladi.

Pedagogik maqsadning o'ziga xosligini quyidagilardan bilish mumkin.

Pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanadi, ya'ni pedagogik faoliyatning natijasi jamiyat manfaatlarini hisobga olib olinadi. Uning mehnati yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan. Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy uzviyligi (ketma-ketligi)ni ta'minlaydi. Bir avlod tajribasini, ikkinchi avlodga o'tkazadi, ijtimoiy tajriba o'ttirish uchun insondagi tabiiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi.

Pedagog faoliyati doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bog'liq. Bunda pedagogik maqsad o'quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Pedagog o'z faoliyati maqsadini va unga erishish yo'llarini aniq tasavvur qilishi, hamda bu maqsadga erishish o'quvchilar uchun ham ahamiyatli ekanligini ularga anglata olishi zarur. Gyote ta'kidlaganidek: «Ishonch bilan gapir, ana shunda so'z ham, tinglovchilarni mahliyo qilish ham o'z-o'zidan kelaveradi».

Pedagogik ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi faoliyatini boshqarish shuning uchun ham murakkabki, pedagog maqsadi doimo o'quvchi kelajagi tomon yo'naltirilgan bo'ladi. Buni anglagan holda mohir pedagoglar o'z faoliyatining mantiqini o'quvchilar ehtiyojlariga muvofiq holda loyihalaydilar. Hamkorlik pedagogikasining tub mohiyati ham ana shundan iborat.

Shunday qilib, pedagogik faoliyat maqsadining o'ziga xosligi o'qituvchidan quyidagilarni talab qiladi:

– jamiyatning ijtimoiy vazifalarini to'la anglab, o'z shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarining «o'sib», uning pedagogik nuqtai nazariga aylanishi;

– muayyan harakat va vazifalarga ijobiy yondashishi;

– o'quvchilar qiziqishlarini e'tiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish.

Pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi quyidagilarda namoyon bo'ladi: inson o'zining alohida xususiyatlariga ega bo'lgan, ro'y berayotgan voqealarni idrok qila oladigan va ularga o'zicha baho beradigan takrorlanmaydigan faol mavjudotdir. Psixologiyada ta'kidlanganidek, har bir shaxs takrorlanmasdir. U pedagogik jarayonning o'z maqsadi, ishtiyoti va shahsiy hulqqa ega bo'lgan ishtirokchisidir.

Pedagog doimo o'sib - o'zgarib boradigan inson bilan ishlaydi. Ularga yondashishda bir xil qolip, shakllanib qolgan hatti-harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi.

O'quvchilarga pedagogdan tashqari, atrof-muhit, ota-ona, boshqa fan o'qituvchilari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy hayot ham ta'sir etadi. Shuning uchun ham pedagog mehnati bir vaqtning o'zida jamiki ta'sirlarga va o'quvchilarning o'zida paydo bo'lgan fikrlarga tuzatishlar kiritib borishni nazarda tutadi.

O'quvchi shaxsiga doimo ijobiy-ahloqiy ta'sir ko'rsata oladigan kishigina haqiqiy tarbiyachi hisoblanadi. Bunga erishish uchun pedagog o'zining ahloqiy sifatlarini doimo takomillashtirib borishi talab etiladi.

O'quvchilarni mehnat, muloqot, o'yin, o'qish kabi faoliyat turlarida ishtirok etishlari tarbiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir mohir pedagog o'zining individual pedagogik tizimiga ega bo'lishi lozim. Bunda albatta mamlakatimizdagi ilm-fan, ta'lim, milliy-madaniy qadriyatlar, hamda musiqiy meros, musiqiy ijrochilik, xonandalikdagi qator

yutuqlarimiz bilan o'quvchi-yoshlarni interfaol uslublar bilan tanishtirib borish katta ahamiyat kasb etadi.

U o'quvchi-yoshlar psixologiyasini o'rganishi va har biriga nisbatan individual yondoshishi, dars va mashg'ulot jarayonida ularning talab va istaklari qondirilishi uchun harakat qilishi, yaxshi ijodiy natijaga erishishga, har bir o'quvchi-yoshlarni safarbar eta olishi, bir so'z bilan aytganda, yoshlarning ma'naviy ehtiyojini qondirish uchun sharoit yaratishi lozim. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda undan yuqori badiiy did, yangilikni tez his qilish, hayot bilan hamnafas bo'lish, mohir tashkilotchilik qobiliyati talab qilinadi. Bosh vazifa - badiiy ijodiyot yoki san'atning biror tor yo'nalishi bo'yicha mutaxassislar tayyorlash emas, balki, har tomonlama kamil insonni tarbiyalash uchun uni ahloqiy pok, go'zallik va ezgulikni yaxshi his eta oladigan, o'z ahloqi bilan boshqalarga o'rnak bo'la oladigan ma'naviy etuk insonlarni tarbiyalash ishiga ko'maklashishdir.

O'quvchi-yoshlar talimida muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritishi, bilmaslikdan-bilishga, qo'lidan kelmaslikdan - uddalay olishga, yani o'z kuch-g'ayratlarining ma'nosi va samarasini anglashga tomon siljish, yutuqlar quvonchini his etishni taminlovchi sharoitlarni yaratish, mehnatsevarlik, o'qishga havas va o'qish iqtidorini tarbiyalash asosiy vazifa va nuruvvatlardan biridir. Musiqa tufayli insonda oliyjanoblik, ulug'vorlik, go'zallik tashqi dunyodagina emas, balki uning o'zida ham mavjud ekanligi to'g'risidagi tasavvur yuzaga keladi. O'zbek xalqining bebaho, mumtoz, nodir musiqa asarlarini xalq cholg'ularida badiiy, yetuk ijro etishni rivojlantirish, hozirgi davrimizda yoshlarni musiqaga bo'lgan qiziqishini orttiradi.

Musiqiy pedagogik mahorat tushunchasini ma'nosi quyidagilarni o'z ichiga oladi.

Musiqqa:

- San'at, zavqlanish;
- Ijodiy shakllantirish;
- Kayfiyatni ko'tarish;
- Tafakkurni rivojlantirish;
- Madaniy ozuqa olish;
- Insonni ichki dunyosi va ongni rivojlantirish.

Pedagog:

- Kommunikativ (xayrixoh, muomalali);
- Perspektiv (kasbiy yetuklik, empatiya);
- Shaxs dinamikasi (Irodaga ta'sir eta olish);
- Hissiy barqaror (O'zini boshqara olish);
- Kreativlik (Ijodiy ish qobiliyat, iqtidorning muhim omili).

Mahorat:

- Sotsial o'z-o'zini belgilash (Pedagogik qobiliyatni, e'tiqodni namoyon etish);
- Sotsial faollik (Odamlar bilan ishlay olish, tarbiyalash, tajribani takomillashtirish);
- Sotsial mas'uliyat (O'qituvchining bilimdonlikga aylanadigan bilimlar);
- Reproduktiv (Bilimlarni tayyor holda tavsiya etish);
- Moslashuvchan.

Pedagogik kasbining eng yuqori pog'onasi bu **-Fasilitatordir.** Ushbu kasb sohibi o'z fanini, hamda pedagogik mahoratga ega bo'lgan

o'qituvchidir. Ammo uning ma'ruzachi va o'qituvchidan farqi u predmetni emas, balki o'z talabalarini, y'ani u " kitobni emas, balki insonlarni o'qitadi". U har bir talabani qadrlaydi, uning ham talaba, ham inson sifatidagi o'ziga xos xususiyatlarini yaxshi biladi. Fasilitator doimiy ravishda sinfda bo'layotgan jarayonlar haqida har bir talabaning fikri, taqriz va takliflari bilan qiziqadi. U sinfdagi psixologik muhitga maksimal darajada ahamiyat beradi. Uning asosiy vazifasi faqatgina bilim va ko'nikmalarni berishgina emas, balki talabalarga bilim va ko'nikmalarni egallashda ozlarining shaxsiy yo'llarini usullarini topishga ko'maklashishda deb biladi. Uning ustivor vazifalardan biri – talabalarga ta'lim olishda shunday strategiyalarni shakllantirishga yordam berishi kerakki, talaba bilim olishda o'qituvchisiz ham qanday bilim olishni hal qila olsin. O'quv jarayoni o'qituvchi va talaba uchun samarali bo'lishi lozim. Fasilitator barcha professional va pedagogik savollarga to'g'ri javob bera oladi. Fasilitator dars o'tish davomida o'z bilimi bilan bo'lishadi, ammo shu bilan birga bilimlarni talabalarga majburiy tarzda singdirishga urinmaydi. U pedagogik texnologiyalardan, qaysi uslubini nima sababdan qo'llanilishini anglagan holda mohirona foydalanadi. O'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalashda, unga puxta talim berishda, o'quv-tarbiyaning yanada samaradorligini taminlash maqsadida, cholg'u ijrochiligi malakalarini egallash, uslubiyotining nazariyasi va unga xos bo'lgan o'rgatish "texnologiyasini" rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Nafosat tarbiyasining asosiy qirralari aytib bering.
2. O'quvchilarda nafosat hissi va didi qanday shakllantiriladi?

3. Mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishda qanday yo'nalishlari e'tiborga olinadi?

4. Musiqa san'atiga, BMSMga va maktab musiqa maktablariga qiziqtirish uchun qanday tashviqot ishlari olib boriladi?

5. Tarbiyaviy ta'sirning muhim tomonlarini ayting.

6. Musiqa predmetining vazifalari qanday?

7. O'quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish qanday tashkil etiladi?

8. O'quv tarbiyaning yanada samaradorligini taminlash maqsadida cholg'u ijrochiligini ahamiyati nimada?

9. Musiqiy pedagogik mahorat tushunchasini ma'nosi nimalarni o'z ichiga oladi?

10. O'quv jarayonini o'qituvichi qanday olib bormog'i lozim?

III.2. Bosqlang'ich sinf musiqa asarlarida interfaol uslublarni q'ollanilishi.

Dars ishlanmasi tuzish (2-sinfda musiqa darslari)

Dars ishlanmasi

Darsning mavzu: Yakkanovozlik, jo'mavozlik va jo'rsozlik.

Darsning maqsadi: O'quvchilarni mustaqil fikrlash, erkin so'zlash, o'zining mehnati bilan ko'proq natijaga erishishga o'rgatish.

Darsni jihozlash: Reja konspekt, 2- sinfuchun darsligi, mavzuga mos rasmlar, tarqatma kartochkalar, mavzu yuzasidan savollar.

Darsning turi: No'ananaviy.

Darsning borishi:

Tashkiliy qism:

I. O'quvchilar davomatini aniqlash, tashqi ko'rinishlarini, ish qurollari borligini tekshirish.

II. O'tgan dars yuzasidan savol-javob o'tkazish, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llagan holda o'quvchilar bilimini nazorat qilish.

III. Yangi mavzu yuzasidan yo'l-yo'riqlar ko'rsatish.

O'quvchilarga yangi mavzularni tushuntirishdan avval o'tilgan mavzular mustahkamlanadi va yangi mavzuga bog'langan holda dars olib boriladi. Ushbu darsda «Bumerang texnologiyasi» qo'llaniladi.

Sinf o'quvchilariga savol beriladi.

Musiqachilar kimlar?

Sinf o'quvchilarining javobidan so'ng quyidagicha to'ldiriladi:

Bizni juda ko'p tovushlar qamrab olgan: uyda, ko'chada, bog'chada, dalada. (Aslida haqiqiy atrof olamidagi musiqa narsa-hodisalarda mujassamlangan. Ijodkor ularni cholg'ular yordamida ifodalab o'rgatadi).

Haqiqiy musiqiy tovushlar musiqiy cholg'larda ifodalanadi. (Ilovalar).

Shuningdek, xonandalar tovushlarida, xorda. Sozandalar, xonandalar ijro etganidagina tovushlar jaranglaydi. Endi shundan kelib chiqib, bu jarayon xarakter xususiyatiga qarab yakkanovozlik, jo'rnovozlik va jo'rsozlikka bo'linadi. Qo'shiqlar bir ovozda ijro etilsa yakkanovozlik deyiladi. Hamma birga ijro etsa «Jamo bo'lib kuylash», (ya'ni xor) deyiladi.

Tarqatma materiallar yordamida dars mavzusi tushuntiriladi,

(o'quvchilar 3 ta guruhchalarga bo'linadilar.)

1. Guruhchalarga materiallar tarqatiladi.

1-topshiriq. Ushbu rasmda berilgan - yakkanovozni, jo'rnavozni va jo'rsozni toping.

Yakka	
Navoz	

Jo'r Navoz	
------------	--

Tanlangan javobni kartochkalarda tasvirlangan rasm yonidagi bo'sh katakchaga joylashtiring.

To'ldirilgan kartochkalar doskaga ilinib qo'yiladi. (Har bir guruh kartochkalari alohida skoch yordamida ilinadi.)

Har bir guruhdan vakil chiqib mavzuni tushuntirib beradi.

Har bir kartochkalardagi guruh javoblari tahlil qilinadi va xulosa chiqariladi.

Tinglash madaniyati:

Siz hayotda juda ko'p musiqa tinglaysiz:

Radio-televideniye orqali, teatr va konsertlarda, kino lavhalarida, maktabda va uyda musiqa yangraydi. Xalq o'z hayotini qo'shiqda, musiqiy ohangda, raqsdan ifoda etadi. Ko'p musiqalarni kompozitorlar yaratadilar.

Ular qo'shiqlar, kuylar, opera, baletlar, xor va orkestr uchun asarlardir.

Musiqa tinglashni bilish muhim vazifa. Buning uchun quyidagi qoidagalarga rioya etish juda zarur.

1. Musiqani diqqat bilan tinchlikda tinglash.
2. To'g'ri va qulay o'tirish.
3. Shovqin qilmaslik, gaplashmaslik, do'stlariga musiqa tinglashga halaqit bermaslik.
4. Musiqa to'xtaganida qalbingdagi musiqani tinglab va o'ylab ko'rish.

Musiqa sizda qanday taassurot qoldirdi?

Musiqa tinglaganda ko'z oldingizga mima keldi?

Kompozitor ushbu musiqa orqali nima demoqchi?

Musiqa qanday o'zgardi?

Kim uni ijro etdi (yakka ovozmi? Jo'rnavezlikmi? Jo'rsozlikmi? Orkestrmi?)

5. Diqqat bilan o'qituvchining savolini eshiting, o'z taassurotlaringiz haqida gapirib bering, musiqa haqida fikr yuriting, asar haqidagi suhbatda qatnashing.

6. Uyda musiqa tinglang.

IV. Yangi o'quv materiallarni mustahkamlash va o'quvchilar bilimini baholash.

Darsni yakunlash uchun savollar:

1. Musiqa tinglashning ahamiyati nimada?
2. Darsda musiqa tinglash maqsadini aytib bering?
3. Musiqa tinglash etaplarini ayting?
4. O'quvchilarda tinglash madaniyatini qanday tushunish mumkin?

5. Asarning badiiy - g'oyaviy mazmuni orqali o'quvchilarga ahloqiy - estetik tarbiya berishda o'qituvchi oldiga qanday vazifalar qo'yiladi?

6. Qaysi taniqli klassik musiqalar insonning his-tuyg'ularini mujasamlantiradi?

«Skarabey» texnologiyasiga misol (3-sinfda musiqa darslari)

Dars ishlanmasi «Skarabey» metodi misolida)

Darsning mavzu: 1. Musiqaning ifoda vositalari.

2. Musiqadagi dinamik belgilar.

Darsning maqsadi: O'quvchilarni mustaqil fikrlash, erkin so'zlash, o'zining mehnati bilan ko'proq natijaga erishishga o'rgatish.

Darsni jihozlash: Reja konspekt, 3- sinf uchun darsligi, mavzuga mos rasmlar, tarqatma kartochkalar, mavzu yuzasidan savollar.

Darsning turi: No'ananaviy.

Darsning borishi:

Tashkiliy qism:

1. O'quvchilar davomatini aniqlash, tashqi ko'rinishlarini, ish qurollarini tashkil etishni tekshirishi.

2. O'tgan dars mavzusini va yangi mavzu uchun zaruriy materiallarni takrorlash.

O'tgan dars yuzasidan savol-javob o'tkazish, yangi pedagogik texnologiyalarini qo'llagan holda o'quvchilar bilimni nazorat qilish.

3. Yangi mavzu yuzasidan yo'l-yo'riqlar ko'rsatish.

A) O'quvchilarda yangi mavzularni tushuntirishdan avval o'tilgan mavzular mustahkamlanadi va darsda yangi mavzu oldingi mavzularga bog'lab o'tiladi, ushbu darsda «Skarabey» texnologiyasi qo'llaniladi.

Musiqaning mazmunini yoritishda turli ifoda vositalaridan foydalaniladi. Ifoda vositalariga sur'at, usul, tovush kabilar kiradi. Quyidagi uch misolda musiqaning ifoda vositalaridan biri bo'lgan sur'atning kuy kayfiyatiga qanday ta'sir etishini kuzating.

Quvnoq, o'rtacha va og'ir sur'atdagi asar parchalaridan o'quvchilarga tinglash uchun berilib o'qituvchi tomomidan tushuntiriladi.

Musiqaning dinamik belgilari.

Kompozitorlar biron – bir musiqa asarini yaratganlarida ularning ma'lum qismlarini kuchli yoki kuchsiz ijro qilinishini maxsus belgilar bilan ko'rsatadilar. Bu belgilar asarni yoqimli, jiloli eshitilishiga yordam beradi. Musiqada bu belgilar «Dinamik belgilar», deb ataladi.

f - (forte) – kuchli

mf – (mezzo forte) – kuchliroq

p – (piano) - kuchsiz

mp – (mezzo piano) – kuchsizroq

So'ngra tarqatma materiallar orqali yangi mavzu mustahkamlanadi. Sinf o'quvchilari 3 ta guruhga bo'linadilar. Guruhlarga kartochkalar aralashtirilib tarqatiladi va topshiriq tushuntiriladi.

Guruhdagi o'quvchilarning vazifasi:

1) Sur'ati, tovush jo'shqimligi, tovush jarangdorliklarini quyidagi rasmda ko'rsatilgandek mustaqil joylashtirish.

2) O'quvchilarga o'qituvchi tomomidan musiqiy asarlar (quvnoq, nafis, kuychang) tinglash uchun beriladi (audioyozuvda yoki ijro etiladi). Guruhlar shu musiqa mazmuniga mos ertak so'zlab berishlari kerak.

Sur'ati

Tez

O'rtacha

Og'ir

Tovush jo'shqin.

Quvnoq

Yengil yorqin
nafis

Kuychang

Tovush jarangdorligi

f

mp

p

Har bir guruhning joylashtirgan kartochkalari doskaga skoch yordamida ilib qo'yiladi. Har bir guruhdan vakil chiqib, mavzuni va guruhlarning musiqaga mos ertak mazmunini tushuntirib beradilar. Guruh javoblari tahlil qilinib xulosa keltiriladi.

Savol va topshiriqlar.

1. O'quvchilarni musiqa darsiga bo'lgan qiziqishlarini qanday bosqichlarda amalga oshirish mumkin?
2. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar ijodini qanday shakllantirish mumkin?
3. O'quvchilarni ijodiy faoliyatiga tayyorlash bosqichlarini ayting.
4. Musiqa darslarida olib boriladigan ijodiy topshiriqlarga misollar keltiring.
5. O'quvchilar xotirasini aktivlashtirish uchun qanday metodlardan foy-dalanish mumkin?

6. O'quvchilarga yangi texnologiyalar bo'yicha topshiriqlar berilganda o'yin qoidalarini eslatish shartmi, uning ahamiyati nimada?

Ijodiy topshiriqlar

Umumiy o'rta ta'lim maktabning 1-4 sinflar dasturidagi ijodiy jarayonini tashkil etuvchi fikrlarni ijroda ko'rsating.

Interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llab 1-7 sinf musiqa madaniyati darslarida ijodiy jarayonni tashkil etish uchun ayrim mavzularga dars ishlanmalar tuzing.

Amaliy mashg'ulotlar uchun namunalar.

III.3. 5-sinf musiqa darslari mavzularida interfaol uslublardan foydalanish.

BOLALAR UCHUN OPERALAR

Ushbu darsda «Blits o'yin» texnologiyasi qo'llaniladi.

O'zbek tilida bolalar uchun yozilgan «Yoriltosh», «Malikai ayyon», «Hayvonlar sultoni» operalaridir.

Shunday misollardan biri sifatida Avaz Mansurovning B.Isroil va F.Safarov librettosiga yozilgan – «Hayvonlar sultoni» operasining mazmunini o'qib beriladi. O'quvchilarga tarqatma materiallar tarqatiladi.

PROLOG.

O'rmon. Barcha hayvonlar to'planishib turadigan joy. Sho'x ohanglarda xirgoyi qilib o'tib ketayotgan quyonchalardan so'ng ertakchi bobo paydo bo'ladi, u o'rmon tabiatini madh etadi. Shu o'rmonda yashaydigan jonzotlarni birma – bir tanishtiradi. Ular – Sher Sulton, Bo'ri, Quyon, Ayiq, Tulki - o'zlari haqida qo'shiqlar aytishadi. Ertakchi bobo tonglar otib, kunlar botib, bunda har kun hayot qaynashini, hech

to'ymaslar – ochko'zlar faqat o'lja payida yurishlarini aytadi va bir kun bo'lib o'tgan voqeani tomosha qilishga taklif etadi.....

VOQEA.

Ikki och bo'rining jangi avjida. Tulki paydo bo'lib, bo'rilar talashayotgan o'limtik kiyikni olib qochmoqchi bo'ladi. Bo'rilar sezib qolib, tulkini haydab yuborishadi va jangni davom ettirishadi. Tulki alamkashlik qilib, hayvonlar sultoni – Sher Sultonni yetaklab keladi. Sher Sulton ikkala bo'ri arzlarini tinglab, ajrim qiladi. Talashganlar tarqalishib, Sher Sulton pana joyda dam olishga yotadi.

O'ynab - quv nab quyonchalar kirib kelishadi. Ayyor tulki yana paydo bo'ladi. Quyonlardan biri «Men botirman! Bokschiman! Hattoki Sher Sultonni nakaut qilib qo'yaman!» deb, maqtanib qoladi. Tulki paytdan foydalanib, hayvonlar sultoniga o'xshatma qilayotgan quyonni Sher Sultonga ro'para qilib qo'yadi. Botirligi puchga chiqadi. Sher Sulton o'zining yengilmasligidan, salobatidan mamnun bo'ladi.....

Kutilmaganda o'rmonda to's – to'polon boshlanadi. Hamma hayvonlar o'zlarini yo'qotib quyishgan, ular Sher Sultonni ham pisand qilmay qolishdi, hukmdor hayron..... Hayvonlar tarqalgach, Sher Sulton panaga berkimadi. Baralla qo'shiq aytib, Odam kirib keladi. Sher Sulton ustiga to'r tashlaydi. Hayvonlar yordamida ham Sher to'rdan ozod bo'la olmaydi. U yengilganini bo'yniga olib, «Ne sharting bor!» deb so'raydi. Odam – do'stlik, tinchlik va baxtiyor hayotni taklif etadi. Hammalari do'stlikni madh etib raqs tushishadi, qo'shiq aytishadi:

«Do'stlik bo'lsin!

Tinchlik bo'lsin!»

«Hayvonlar sultoni» operasi

№	Harakatlar mazmuni	Yakka baho	Guruh bahosi	To'g'ri javob	Yakka xato	xat
1.	Asar mualliflari. Sahnalashtiruvchilar haqida ma'lumotlar berish					
2.	Ikki och bo'ringi jangi					
3.	Quyoning maqtanishi					
4.	Opera tomoshasiga 15-20 daqiqa oldin borish					
5.	Sher Sultonning yengilmasligidan mamnunligi					
6.	O'rmonda to'polon					
7.	Operaning mazmuni yozilgan dasturchani olish					
8.	Do'stlikni madh etib Rags va qo'shiq ijrosi					
9.	Sahnada ertakchi bobo ko'rinishi					
10.	Tulki hayvonlar Sultoni – Sher Sultonni yetaklab kelishi.					
11.	Sahnada quyunchalar					
12.	Baralla qo'shiq aytib sahnaga odamning kirib kelishi.					

Izoh: 1-grafa yakka holda to'ldiriladi, 2-grafa yonidagi do'sti bilan to'ldiriladi, 3-grafaga o'qituvchi tomonidan etilgan to'g'ri javob yoziladi.

4-grafa yakka holda qo'yilgan baho to'g'ri javob bilan solishtirilib farqi yoziladi. 5-grafaga yo'l qo'yilgan ball

To'g'ri javoblar.1-3; 2-5; 3-7; 4-1; 5-9; 6-10; 7-2; 8-12; 9-4; 10-6; 11-8; 12-11.

Bilimdon o'qituvchi:

1-komanda

2-komanda

Pedagoglar

Mahoratchilar

4 ta qo'shiq matni bo'laklarga qirqib aralashtirilib o'quvchilarga tarqatiladi.

O'quvchilar vazifasi:

Qo'shiq matnini yig'ib kleylash, qo'shiq kompozitori, asar haqida ma'lumot berish va komanda bilan qo'shiq ijro etish.

Komanda sardori vazifasi:

1. Musiqa o'qituvchisi vazifasini bajarish.

1. Qo'shiq mazmuni va kompozitori haqida gapirib berish, ko'rgazmali qurollardan foydalanish.

2. Qo'shiqni ijro etish va foydalangan metodini aytib o'tish.

Hisobchi vazifasi: To'g'ri javob bergan o'quvchilarni rag'batlantirish va g'olibni aniqlash.

Qo'shiqlar teksti.

Ohanglarda – ertaklar
Ezgulikga yetaklar
Madh etib chin do`stlikni
Dillarni shod etarlar-

Mehrimiz yuzimizda
Chaqnagan ko`zimizda
Ohanglarla bog`langan
Totli hur so`zimizda

Ertaklar, ertaklar
Ohanglarga etaklar

Ertaklar, ertaklar
Ohanglarga yetaklar

Menga tengsiz mehri bor

ko`rolmasam bir kuni

So`zlarida sehri bor

uxlay olmaydi tuni

Ertak aytib tolmaydi

ko`ngli sog`inchga to`lib

Erkalatib hormaydi

izlar parvona bo`lib

Naqorat

Naqorat

Buvijonim buvijon

Buvijonim buvijon

Mehribonim buvijon

Mehribonim buvijon

Onaginam onasi

Onaginam onasi

Sho`x zabonim buvijon

Sho`x zabonim buvijon

O`g`il bola qiz hola

Gullar terib oz muncha

Qirdan terdi gul-lola

O`ynadilar to`yguncha

Qarasangiz ularga

Har tomonga chopdilar

Ular o`xshar gullarga

Yangilarin topdilar

Naqorat	Naqorat
Gul terdi, gul terdi	Gul terdi, gul terdi
Gul terdi, gullar	Gul terdi, gullar
Eh qarang, rang – barang	Eh qarang, rang – barang
Gul terdi, gullar	Gul terdi, gullar
To'yda bayramda	Buncha ham shirin
Ro'za ayyomda	Kim bilar sirin
Tansiq nisholda	Oh, oh nisholda
Tortiq nisholda	Qaymoq nisholda
Muzqaymoqdan zo'r	Mehmonga yuzim
Mana yalab ko'r	Xizmatda o'zim
Oh oh nisholda	Tayyor nisholda
Oppoq nisholda	Mador nisholda

Nazorat uchun savollar.

1. Musiqa o'qituvchisining xususiyati nimada?
2. Pedagogik texnologiya jarayonlarini o'rganishning soddalashtirilgan tartibini aytg.
3. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat nimalarga ega bo'lishni ta'mimlaydi.
4. Yangilik kiritishda qanday metodlardan foydalaniladi?
5. Texnologik xarita va uning ahamiyatini ifodalang.
6. Kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradigan texnologiyalarga tavsif bering.

Ijodiy topshiriqlar:

Blits o'yin uslubini qo'llab, umumiy o'rta ta'lim maktabining 5-sinf musiqa madaniyati darslarining 4-chorak, 7-dars, bolalar uchun operalar mavzusi bo'yicha dars ishlanmasini tuzing.

Yuqorida keltirilgan interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llab, 1-7 sinf musiqa madaniyati darslarining ayrimlariga dars ishlanmalari tuzing.

«TARMOQLAR» metodi (Klaster)

MISOL. “Balet haqida tushuncha”

«Tarmoqlar» metodi (Klaster)

(misol) “Balet haqida tushuncha”

O'qituvchi: Bolalar! Balet haqida qani, kim gapirib beradi?

O'quvchilar:

O'qituvchi: Raqs tushishda u oddiy raqsdan nimasi bilan farq qiladi?

O'quvchilar:

O'qituvchi: Baletda raqsdan tashqari qanday muhim element bor?

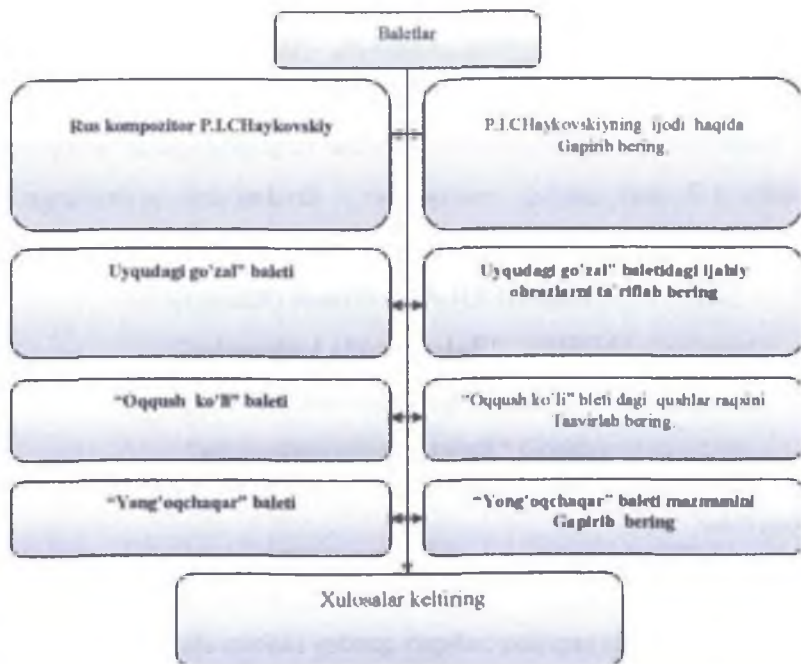
O'quvchilar:

O'qituvchi: Uning musiqasini kuylab bera olasizlarmi?

O'qituvchi: Endi birgalikda tinglaymiz. Bu asarning kuyini P.I CHaykovskiy yozgan. Baletning nomi «Oqqush ko'li».

Balet – musiqa va raqs harakatlari orqali obrazlar, voqealar yaratish san'atidir. Balet asarim dramatik mavzu, raqs, imo-ishora, nafis harakatlar, musiqa, sahna bezaklari va kiyim-kechaklar tashkil qiladi. Butun dunyoga mashhur bo'lib ketgan «Oqqush ko'li», «Qarsildoq» va «Uyqudagi go'zal» baletlarini XIX asrda yashagan rus kompozitori Petr Ilich CHaykovskiy yaratgan.

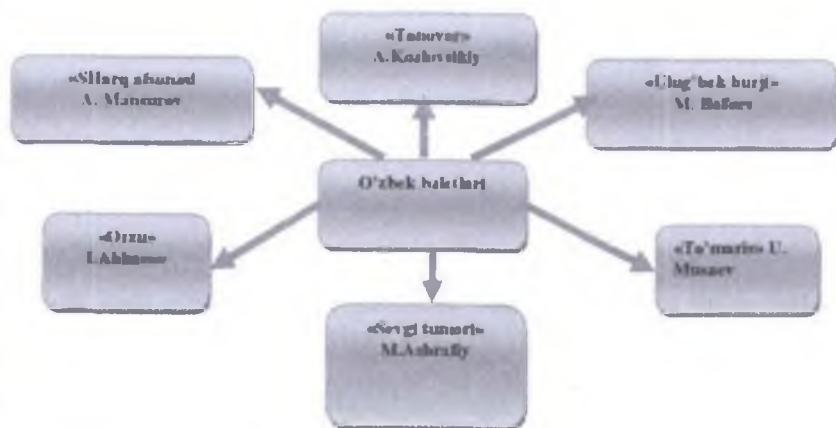
Rus kompozitori P.I.CHaykovskiyning mashhur balet asarlari

Bu baletlarni bizning xalqimiz ham yaxshi biladi, sevib tomosha qiladi. Yana XX asrda yaratilgan «Gayane», «Spartak» (A. Xachaturyan), «Bog'chasaroy fontani» (B.Asafev), «Roineo va Juletta» (S.Prokofev) baletlarini ham ko'pchilik biladi.

O'qituvchi: Balet san'ati O'zbekistonda ham rivoj topgan. XX asming 30-yillaridan boshlab «Paxta» (Roslavets), «Orzu» (I.Akbarov), «Sevgi tumori» (M.Ashrafiy), «Tanovar» (A.Kozlovsikiy) kabi baletlar yaratildi. 80-yillarda o'zbek bastakori Ulug'bek Musaev tomonidan yaratilgan «Hind dostoni» va «To'maris», Avaz Mansurovning bir pardali

«SHarq afsonasi» baletlari, 90-yillarda esa Mustafó Bafóev «Ulug'bek burji» va «Nodira» milliy raqs uslubidagi baletlar yaratilgan.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Innovatsiya haqida mimalarni aytish mumkin?
2. Innovatsiyalar va pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llashda qanday usullardan foydalanish mumkin bo'ladi?
3. Dars samaradorligini ta'minlashda innovatsion texnologiyalardan qanday foydalaniladi?
4. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchini bilimh, yetuk malakaga ega bo'lishidagi ahamiyatini ayting.
5. Innovatsiyalar nima?
6. O'qitish jarayonida qo'llaniladigan treninglar haqida ayting.
7. "Tarmoqlar" metodi.
8. "3x4" metodi.
9. "Blits – o'yin" metodi.
10. "Intervyu" texnikasi nimaga qaratilgan?
11. "Iyerarxiya" texnikasi nimaga qaratilgan?
12. "Bumerang" texnikasi nimaga qaratilgan?
13. "O'quvchi" treningi nimaga qaratilgan?
14. "O'qituvchi shaxsi" treningi nimaga qaratilgan?

IV BOB. O'quvchilar shahsiyatida musiqiy psixologik va balog'at yoshidagi xususiyatlarini e'tiborga olish muammolari.

IV.1. O'quvchilar shahsiyatida musiqiy psixologik va balog'at yoshidagi xususiyatlarini e'tiborga olish muammolari.

Pedagogikada rivojlanish va tarbiyaning o'zaro bog'liqligi muhim muammolardan bo'lib, u ko'p munozaralarga sabab bo'ladi. Shaxsning rivojlanishi qiyin, murakkab jarayon, u ko'plab ichki va tashqi ta'sirlar va omillar orqali ro'yobga chiqadi. Inson hayot ekan, butun umri davomida o'sib, rivojlanib o'zgarib boradi. Bolalik, o'smirlik yillarida shaxsning kamol topishi yaqqol ko'zga tashlanadi. Rivojlanish deganda, biz shaxsning ham jismoniy, ham aqliy va ma'naviy kamol topishi jarayonini tushunamiz. «Shaxs» tushunchasi psixologiyada eng ko'p qo'llaniladigan tushunchalar sirasiga kiradi. Psixologiya o'rganadigan barcha fenomenlar aynan shu tushuncha atrofida qayd etilgan. Inson ruhiy olami qonuniyatlari bilan qiziqqan har qanday olim yoki tadqiqotchi ham shaxsni chetlab o'tolmagan.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki. «Homo sapiens» - «aqli zot» tushunchasini o'zida ifoda etuvchi jonzotning paydo bo'lganiga taxminan 40 ming yildan oshibdi. Bu davrda olimlarning e'tirof etishlaricha, 16 ming avlod almashgan emish. Darvin ta'biri bilan aytganda, tabiiy tanlanish jarayonida yer yuzida saqlanib qolgan minglab millat va ellatlarning keyingi davrdagi taraqqiyoti ko'proq biologik omillardan ko'ra, ijtimoiy-sotsial omillar ta'sirida ro'y bermoqda. Shuning uchun ham har bir individni yoki shaxsni o'rganish masalasi uning bevosita ijtimoiy muhiti va uning ijtimoiy normalari doirasida o'rganishni taqozo etadi.

Sotsial yoki ijtimoiy muhit – bu insonning aniq maqsadlar va rejalar asosida faoliyat ko'rsatadigan dunyosidir. Mazmunan har bir insonning shu ijtimoiy olam bilan aloqasi uning insoniyat tajribasi, madaniyati va qabul qilingan, tan olingan ijtimoiy hulq normalari doirasidagi harakatlarida namoyon bo'ladi. Psixologiya ilmining namoyondalari bo'lmish olimlarning butun bir avlodi ana shu shaxs va jamiyat aloqalari tizimida insonning tub mohiyatini anglash, uning rivojlanishi va kamol topishi qonuniyatlarini izlaganlar. Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, A.Navoiy kabi yuzlab Sharq allomalari ham bu o'zaro bog'liqlikning falsafiy va ijtimoiy sirlarini ochishga o'zlarining eng durdona asarlarini bag'isblaganlar. Barcha qarablarga umumiy bo'lgan narsa shu bo'lganki, odamni, uning mohiyatini anglash uchun avvalo uning shu jamiyatda tutgan o'rni va mavqeiini bilish zarur. Shaxsni o'rganishning birlamchi mezonini ham shundan kelib chiqqan holda, uning ijtimoiy mavqei, ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'rnini bilan belgilanishi kerak.

Lekin, shaxs bilan jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalar masalasi, birdaniga, bir xil yechimga kelinmagan. Bu o'zaro munosabatlar, asosan ikki polyar nuqtai nazardan kelib chiqadi.

Nativizm yo'nalishining tarafdorlari insonlardagi barcha xususiyatlarni tug'ma xarakterga ega, deb e'tirof etadilar.

Empirizm tarafdorlarining fikricha, yangi tug'ilgan bola go'yoki «top-toza paxta» (tabula rasa), unga hayot va undagi talablar o'zining qonuniyatlarini yozadi va bola ularga so'zsiz bo'ysunishga majbur. Bu yo'nalishning asoschilaridan biri Dj. Lokk bo'lib (1632-1704) uning fikricha, tug'ma fikrlar yoki g'oyalar bo'lishi mumkin emas, ular xohish-tilak va og'riq kabi elementlar sezgilarining qayta ishlanishi natijalaridir.

Hayotda ana shunga o'xshash turli xil sezgilar va g'oyalarning assotsiatsiyasi ro'y beradi.

G.Levbnits (1646-1716) Lokka e'tiroz bildirib, hayotda umuman toza, sof doskaning o'zi bo'lmaydi, hattoki, eng yaxshi silliqlang marmar yuzasida ham sezilarli teshiklar, do'ngliklar yoki tug'ma asoratlar bo'ladiki, ular loqaydlardek, inson taqdirida ma'lum rol o'ynaydi. Bu ikkala yirik yo'nalish o'rtasidagi tortishuvlarga chek qo'yish maqsadida F. Galton qator eksperimental tadqiqotlar o'tkazib, har bir individga xos differensial xususiyatlar mavjudligini «egizaklar metodi» yordamida asoslashga harakat qildi. 2-jadvalda Galton tomonidan irsiy va orttirilgan sifatlar munosabati yuzasidan aniqlangan natijalardan keltirilgan.

Musiqiy qobiliyatlardagi irsiy xususiyatlar.

Ota-onalar--Bolalar	Musiqaga moyil	Musiqaga moyil emas
Musiqaga moyil	85%	15%
Musiqaga moyil emas	25%	75%

Egizaklardagi musiqaga moyillikning korrelyatsion ko'rsatgichi ham yuqori ho'lib ($r = 0,7$), egizak bo'lmaganlardan ancha farq qiladi ($r = 0,3-0,4$).

Galtondan keyingi tadqiqotlarda musiqaga bo'lgan qobiliyatga ona tilining xususiyati ta'sir qilishi aniqlandi: yumshoq-tonal yoki keskin (so'pol) – tonal bo'lmagan tillar. Masalan, keskinroq hisoblangan rus tilida

gapiruvchi bolalardagi musiqam idrok qilish yumshoq, tonal tillarda so'zlashuvchi vyetnamliklarning idrokidan ancha past chiqqan.

Lekin, yuqoridagi fikrlar va tortishuvlarning kelib chiqish sababi tushunarli bo'lishi kerak: ular insonning asl mohiyatini tushunish va uning hulqini boshqarish ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Demak, inson jamiyat a'zosi sifatida uning normalariga bo'ysunadi, uning kutishlariga javob berishga harakat qiladi va o'z hulqini uning talablariga monand qilishga intiladi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib shaxs fenomeniga ta'rif berish mumkin.

Sh a x s - ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning mahsuli, ongli faoliyatning subyektiv bo'lmish individdir. Shaxsga taalluqli bo'lgan eng muhim tasnif ham, uning jamiyatdagi murakkab ijtimoiy munosabatlarga bevosita aloqadorlik, ijtimoiy faoliyatga nisbatan ham obyekt, ham subyekt bo'lishlikdir.

Shaxsga taalluqli bo'lgan fazilatlardan eng muhimi shuki, shu tashqi, ijtimoiy ta'sirlarni o'z ongi va idroki bilan qabul qilib (obyektni), so'ngra shu ta'sirlarning subyektivi sifatida faoliyat ko'rsatadi. Oddiy qilib aytganda, inson bolalik, yoshlikdanoq «mening hayotim», «bizning dunyo», degan ijtimoiy muhitga tushadi. Bu muhit o'sha biz bilgan va har kuni his qiladigan siyosat, huquq, ahloq olamidir. Bu muhit – kelishuvlar, tortishuvlar, hamkorliklar, an'analar, udumlar, turli xil tillar olami bo'lib, undagi ko'plab qoidalarga ko'pchilik mutlaq qo'shiladi, ba'zilar qisman qo'shiladi. Bu shunday qoidalar va normalar olamiki, ularga bo'ysunmaslik jamiyat tomonidan qoralanadi, ta'kidlanadi. Shulardan kelib chiqadigan xulosa shuki, shaxs jamiyatga nisbatan barcha tartib -

qoidalarni qabul qiluvchi subyekt bo'lsa, jamiyat-ijtimoiy intizom va tartibning, madaniyatning mufassal ko'rinishidir.

Shaxs ijtimoiy hulqiga turli tashqi kuchlar ta'sir qiladi: siyosiy, mafkuraviy, iqtisodiy, ma'naviy, ahloqiy va boshqalar. Bu taassurotlar mohiyatan, aslida jamiyat a'zolari bo'lmish shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning ayrim, alohida yo'nalishlarini belgilab beradi.

Shunday qilib, shaxs turli ijtimoiy munosabatlar tizimi ta'sirida bo'ladi va ko'plab ijtimoiy institutlar (oila, mahalla, o'quv maskanlari, mehnat va boshqa) bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, shaxsdagi turli g'oyalar, fikrlar va mafkura mafkuraviy munosabatlar tizimi ta'sirida shakillanib, ular bevosita oila, bog'cha, maktab va boshqa o'quv va tarbiya muassasalari orqali ongga singdiriladi. Agar bu ta'sir uning e'tiqodi darajasiga ko'tarilsa va unda yana yangidan-yangi fikrlar va g'oyalarning paydo bo'lishi, hamda o'sishiga olib kelsa, shaxs taraqqiyoti jarayonida shunday faoliyat sohasini tanlaydiki, u o'z qobiliyatlari, malaka va ko'nikmalarini rivojlantira borib, ziyoli sifatida, yo o'qituvchi, yoki vrach, yoki olim, kashfiyotchi, muhandis bo'lib, elu-yurtiga xizmat qiladi.

Iqtisodiy munosabatlar ham shaxs ongi va uning insoniy xususiyatlari shakllanishida katta ro'l o'ynaydi. Masalan, bosqichma-bosqich bozor munosabatlariga o'tayotgan O'zbekiston sharoitini oladigan bo'lsak, yangicha iqtisodiy o'zgarishlar, bozor, raqobat, erkinlashtirish va shunga o'xshash yangiliklar har bir shaxsning moddiy boyliklar va ularga bo'lgan shaxsiy munosabatlarida aks etib, uning iqtisodiy ongi, tafakkuri hulqi normalarini belgilaydi.

Ijtimoiy normalar, sanksiyalar va shaxs. Ijtimoiy norma – shaxs hayotida shunday kategoriyaki, u jamiyatning o'z a'zolari hulq-atvoriga

nisbatan ishlab chiqqan va ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan harakatlar talablaridir. Masalan, o'zbeklar uchun biror xonaga kirib kelgan insonning kim bo'lishidan qat'iy nazar, «Assalomu alaykum», deb kelishi – norma; o'quvchining o'qituvchi bergan topshiriqlarini bajarishi lozimligi – norma; avtobusda yoki boshqa jamoat transportida kichikning kattalarga, nogironlarga o'rin bo'shatishi – norma va hokazo. Bu normalarni ayrim-alohida odam ishlab chiqmaydi, ular bir kun yoki bir vaziyatda ham ishlab chiqilmaydi. Ularning paydo bo'lishi ijtimoiy tajriba, hayotiy vaziyatlarda ko'pchilik tomonidan e'tirof etilganligi fakti bilan xarakterlanadi, har bir jamiyat, davr, millat va ijtimoiy guruh psixologiyasida muhrlanadi.

Ijtimoiy normalarni u yoki bu davrda, u yoki bu toifa vakili bo'lmish shaxs tomonidan qay darajada bajarilishi yoki unga amal qilinayotganligi ijtimoiy sanksiyalar orqali nazorat qilinadi. Ijtimoiy sanksiyalar - normalarning shaxs hulqida namoyon bo'lishini nazorat qiluvchi jazo va rag'batlantirish mexanizmlari bo'lib, ularning borligi tufayli biz har bir alohida vaziyatlarda ijtimoiy hulq normalarini buzmaslikka, jamoatchilikning salbiy fikri ob'ekktiga aylanib qolmaslikka harakat qilamiz. Masalan, yuqoridagi misolda, agar jamoat transportida katta mo'ysafid kishiga o'rin bo'shatishni norma deb, qabul qilmagan o'smiringa nisbatan ko'pchilikning ayblov ko'zi bilan qarashi, yoki og'zaki tanbeh berishi, juda kam hollarda o'zini bebosh tutayotgan o'smiring qo'lidan tutib, mima qilish kerakligini o'rgatib, «ko'zini moshdai qilib ochib qo'yish» ijtimoiy sanksiyaning bayotdagi bir ko'rimishidir.

Har bir alohida shaxs jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va qabul qilingan ijtimoiy normalar va sanksiyalarni u yoki bu ijtimoiy rollarni bajarishi mobaynida hulqida namoyon etadi. Rol – shaxsga nisbatan

shunday tushunchaki, uning konkret hayotiy vaziyatlardagi huquq va burchlaridan iborat harakatlari majmuini bildiradi. Masalan, talaba rolini oladigan bo'lsak, uni bajarish – u yoki bu oliy o'quv yurtida tahsil olish, uning moddiy bazasidan foydalanish, kutubxonasiga a'zo bo'lish, stipendiya olib, ma'muriyatning ijtimoiy himoyasida kabi qator huquqlar bilan birgalikda, o'sha oliygoh ichki tartib – intizomi normalariga so'zsiz bo'ysunish, darslarga o'z vaqtida kelish, reyting baholov talablari doirasida kundalik o'zlashtirish normalarini bajarish, amaliyotda bo'lish, dekanatning bergan jamoatchilik topshiriqlarini ham bajarish, kabi qator burchlarini o'z ichiga oladi. Bu rol uning uyiga borgach bajaradigan «farzandlik» roli (ota va ona, yaqin qarindoshlar oldida) talab va imtiyozlaridan farq qiladi. Ya'ni, konkret shaxsning o'ziga xosligi va qaytarilmasligi u bajaradigan turli-tuman ijtimoiy rollarning xarakteridan kelib chiqadi. Shunga ko'ra, kimdir «tartibli, ba'mami, fozil ahloqli va odobli» deyilsa, kimdir – be'mani, bebosh, o'zgaruvchan, ikkiyuzlamachi (ya'ni, bir sharoitda juda qobil, boshqa yerda - betartib) degan, hayotiy mavqega ega ho'lib qoladi.

Hayotda shaxs bajaradigan ijtimoiy rollar ko'pligi sababli ham, turli vaziyatlardagi uning mavqei – statusi ham turlicha bo'lib qoladi. Agar biror rol shaxs ijtimoiy tasavvurlari tizimida uning o'zi uchun o'ta ahamiyatli bo'lsa (masalan, talaba roli), u boshqa rollarni unchalik qadrlamasligi va oqibatda, o'sha vaziyatda boshqacharoq, noqulay va noboproq mavqemi egallab qolishi mumkin. Qolaversa ko'pligi, ba'zan rollar ziddiyatini ham, keltirib chiqarishi mumkinki – shaxs ichki ruhiy qiyinchiliklarini ham boshdan kechirishi mumkin. Masalan, sirdan tahsil olayotgan talaba sessiya paytida ishlab turgan korxonasiga komissiya

kelishi va uning faoliyatini tekshirayotganliklarini bilib ruhiy azobga tushadi: bir tomondan, talabalik va uning talablari, ikkinchi tomondan, kasbdoshlar oldida uyalib qolmaslik uchun har kuni ishxonaga borib kelish.

1. O'spirinlik davrida shaxs ijtimoiylashuvi. Shaxs uning dunyoni bilish, o'zini va atrofidagi insoniy munosabatlarni anglash, tushunishi va o'zaro munosabatlar jarayomida o'zidagi takrorlanmas individuallilikni namoyon qilishi, hamda ushbu jarayonlarning yoshga va jinsga bog'liq ayrim jihatlarini taxlil qilish, bizga umumiy ravishda shaxs jamiyatda yashaydigan ijtimoiy mavjudoddir, degan xulosani qaytarishga imkon beradi. Ya'ni, u tug'ilgan ondan boshlab o'ziga o'xshash insonlar qurshovida bo'ladi va uning butun ruhiy potensiali ana shu muhitda namoyon bo'ladi. Chunki, agar insonning taraqqiyoti tarixiga e'tibor beradigan bo'lsak, hali gapirmay turib odam bolasi o'ziga o'xshash mavjudodlar davrasiga tushadi va keyingina ijtimoiy muloqotning barcha ko'rinishlarining faol obyekt va subyektiga aylanadi. Shu nuqtai nazardan har birimizning jamiyatdagi o'rnimiz, uning qachon va qanday sharoitlarda paydo bo'lgani, jamiyatga qo'shilib yashashimizning psixologik mexanizmlari fanning muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayon, psixologiyada ijtimoiylashuv yoki sotsializatsiya, deb yuritiladi.

IV.2. Shaxsmi kamol toptirishda tarbiya va rivojlanishning o'zaro bog'liqligi.

Mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash. Jismoniy va aqliy mehnatga birday hurmatda bo'lish, kabi hislatlarni shakllantirish o'sib kelayotgan yosh avlodning tarbiyasidagi eng muhim vazifalardan biridir.

Respublikamizda bozor iqtisodiyoti sharoiti shakllanilayotgan bir kezda o'quvchilarda turmushga va mehnatga yangicha munosabatni, layoqatni shakllantirish - mehnat tarbiyasining maqsadlaridan biridir. Bunda, albatta ishlab chiqarishning asosiy shakllarini, ayniqsa, iqtisodiy munosabatlarning yangi-yangi omillarini, ularga tanish xizmat turlarini belgilab olish darkor. Bolalarda hunar va kasbga bo'lgan muhabbatni uyg'otish jarayonida ularning ijodiy nisbatlarini shakllantirishga ham e'tibor qaratish lozim. O'quvchilarni kasbga yo'naltirib, akademik litsey yoki kasb hunar kollejlariga yollanma berish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarni bozor sharoitiga o'rgatishning o'zi ularning halol va fidokorona mehnatlari tufayli foyda olish haqidagi amaliy bilimlarini boyitadi. Bolalarni jamoa bo'lib, hamkorlikdagi mehnati natijasida mahsulot som va xizmat turlarini oshirish mumkinligiga o'rgatish lozim, bolalarni qurilish maydonchalari, yordamchi yig'im - terim jamoalarida mehnat qilishi, hunarmandchilik bilan shug'ullanishlari ustoz-shogird maktablariga qatnashish, bemorlarni parvarishlash va hovlilarni, ko'cha ko'ylarni tartibga keltirishdagi maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ishlarni qo'llab quvvatlash lozim. Ular, bu ishlarning barchasidan, foyda topish malakasini oshirib borishlari kerak.

Bozor munosabatlari bugungi kunda jahonda tan olingan moddiy barqarorlik va odamlarning iqtisodiy faoliyatini rag'batlantirib turadigan birdan-bir vosita ekanligini anglamoq zarur. Bu munosabatlarda yuqori ko'rsatkichlarga erishish uchun qat'iy intizomga, texnik va iqtisodiy bilimga, malakaviy mutaxassislarga ishni to'g'ri rivojlantirishga asoslanadi. O'quvchi bozor qarama-qarshiliklari va ularni bartaraf etish yo'llarini ham topa bilishi kerak.

Bugungi kunda mukammal iqtisodiy tarbiyani takomillashtirilmasdan ish qilib bo'lmaydi. Shu bois, o'qituvchi sinf rahbari, maktabdan tashqari ta'lim muassasa xodimlari nafaqat bilim berishlari, balki o'quvchilarda iqtisodiy faoliyat malakasini hosil etish, bozor munosabatlari sharoitida mustaqil fikrlashga o'rgatish lozim bo'ladi.

Unga ijodiy yondashuvning rivoji topqirlik, ixtirochilik, ishbilarmonlik, faollik va tashabbus tufayligina yuqori samara beruvchi foyda yuzaga kelishi mumkinligi tushuntirilsa, o'quvchilar iqtisodiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonadi.

Maktabda o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda bir-birini qo'llab-quvatlash, mehribonlik, hushmuomalalik fazilatlarini shakllantirib boriladi. Bolalarning mehnat tarbiyasida tizimiy iqtisodiy bilimlar bilan qurollantirish, qonunlar va qarama-qarshiliklardan oqilona foydalana oladigan qilib tarbiyalash juda muhim. Oltinchi sinfda musiqa darslarining maqsad va vazifalari, o'quvchilarning psixologik – fiziologik xususiyatlari va musiqiy uquvi, oldingi sinflarda olgan bilim va malakalari darajasiga asoslanib belgilanadi. Bu sinfda amalga oshirilishi lozim bo'lgan maqsadlar, musiqa tarbiyasining bosh mezonini - o'quvchilarning ma'naviy boyligining tarkibiy qismi bo'lgan, musiqaviy madaniyatni shakllantirishga qaratiladi. Mazkur maqsadlarni quyidagicha amalga oshirish belgilanadi:

1. Darsning barcha faoliyatlari vositasida doimiy ravishda o'quvchilarning musiqaviy iqtidorini rivojlantirib borish.

2. Vokal – xor malakalarini rivojlantirib, yakka, jamoa bo'lib, kuylash, ikki ovozli kuylashga o'rgatish.

3. Musiqiy idrokini rivojlantirish va asarlar tuzilishi, shakli, ladi, mualliflari, tempi haqida fikr yuritishga o'rgatish va estetik zavqlanish vositasi orqali xotira, nutq, dunyoqarashni o'stirish.

4. Musiqa savodidan, oddiy musiqa terminlari va atamalari mohiyatini musiqa amaliyotida bilish va har bir musiqa asosida kuylab borish. Ovoz diapazoniga (Do - Re) qarab, ikki ovozlik qilib o'rgatiladi. 6-sinf o'quvchilarida o'spirinlik davri boshlanadi. Buning natijasida organizmda aktiv o'zgarishlar ro'y beradi. Fiziologik-psixologik jihatdan o'quvchilar ovozini o'rganish, bo'yni o'sishi, fanlarga qiziqishi, mustaqil fikr yurita olish qobiliyatlari rivojlana boshlaydi. Natijada bosh miya, yetarli darajada ozuqa olmay, xorg'inlik holatlari ro'y beradi. Ya'ni, dars davomida o'quvchilarning diqqat e'tibori tarqaladi. Ularni jalb etish qiyinlashadi. Bu davrda ularga jiddiy, mehribonona munosabatda bo'lish, do'stona suhbatlashishni talab etiladi. Shuning uchun, o'qituvchi har bir o'quvchini yaxshi o'rganishi lozim. Chunki, o'quvchilar kattalar munosabatiga jiddiy e'tibor beradilar, ular ko'proq kattalar bilan muomalada bo'lishni istaydilar. Bolalarning intizomida ayrim o'zgarishlar paydo bo'ladi, bolaning istagi va qobiliyati orasida tafovutlar sodir bo'lib turadi. Bularning hammasi o'qituvchidan yuqori malaka va tarbiyachilikni talab etadi. Bunday holatda o'qituvchi o'quvchilarning quyi sinflarda olgan bilim, malakalarga va hayotiy dalillarga suyanib ish tutishi yaxshi natija beradi. Buning uchun dars mazmunini hayot bilan bog'lab olib borish zarur. Qo'shiq o'rgatish va musiqa tinglash jarayonida asarlardan parchalar kuylab ovozlari sozlash bolalarda qiziqish uyg'otadi. Bunda, ijro uslublarini batafsil tushuntirish lozim. Asarlarni tahlil etishda bolalarni faol qatnashtirish maqsadga muvofiqdir. Hamma xalqlarning o'z milliy

musiqa san'ati mavjudligi, musiqa har bir tarixiy davrning badiiy aksi ekanligi, haqida bolalarga aniq tushuncha hosil qilishi muhim. Shu asosda o'zbek musiqasining qisqa tarixi, cholg'ulari va o'zbek xalq musiqa janrlari, maqomlari mumtoz qo'shiqlari, zamonaviy qo'shiqlarini taqqoslab ko'rsatish mumkin. Masalan: «Shoshmaqom», tojik va o'zbek xalqlarining azaliy birodarlik ramzi ekanligi, ularning ko'p cholg'ulari bir xilda ekanligi va boshqa xalqlar foydalanishi mumkinligi haqida, xalq musiqasi asosida yaratilgan asarlar va zamonaviy musiqa bilan tanishtirib taqqoslash foydalidir.

Musiqa savodidan o'lchovlar, ladlar, ton va yarim ton, alteratsiya belgilari, dinamik belgilari, intervallar, reprizalar bilan tanishtirib, musiqiy asarlarni taxlil etish yaxshi natija beradi. Oltinchi sinfda o'quvchilar ovoz diapazoni I—ovozlar uchun (Do1-Mi2). II—ovozlar uchun (Si kichik oktava - Re²), bu davrda o'quvchilarga qo'shiqlarni ikki ovozlik qilib o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Chunki bu paytda mutatsiya boshlanadi. Mutatsiya davridan oldin o'g'il va qiz bolalar ovozi o'rtasidagi farq uncha sezilmaydi. Mutatsiya paytida qo'shiq o'rgatish o'qituvchidan katta mas'uliyatni talab etadi. Qo'shiqlarni bolalarning ovoz imkoniyatlariga mos tushishi va dars davomida ularning ovozlarini asrab avaylash ishlariga ahamiyat berish zarur. Darsning asosiy qismini ashula aytishga sarf etib, ovozlarni charchatmaslik lozim. O'quvchilarni ikki ovozga ajratib, qo'shiqlarni ikki ovozlik qilib, ularning ovozlariga moslash ovoz tarbiyasining muhim vositasidir. Xor bo'lib kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash faoliyatlari, asarlarni tahlil qilishda mavzular asosida mantiqan bog'lanadi. Yangi dastur asosida yil mavzusi, chorak mavzusi va dars mavzusi bir - biri bilan bog'lanadi.

V BOB. Umumiy o`rta ta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar.

V.1. Umumta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar.

Hozirgi davrda fan va madaniyatning eng so'nggi yutuqlari asosida kelajdagimiz bo'lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarini izlash nihoyatda zarurdir. yuksak ma'naviy fazilatlarini kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yoshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an'alarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga, vatanga muhabbat, istiqloq g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohatlarning hal qiluvchi omilidir. Darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo'nalishlarini topib, joriy etishga bog'liq.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor bola shahsiga qaratilishi, yili davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. Estetik tarbiya - hissiyotining shakllanishi va rivoji, go'zallikni tushunish va unga tashnalik, shuningdek, shaxs tarbiyasining ajralmas qismi bo'lgan go'zallik qonunlari asosida yashash va yaratishga intilishdir. Yillar davomida va turli bosqichlarda olib boriladigan o'quvchilarning estetik tarbiyasi turlicha tuzilishi zarur. Mashg'ulot shakli, maqsadi, mazmuni, pedagogik jihatdan o'ziga xosligi, shuningdek ish rejaları fan mantiqini hisobga olgan holda, bolalar yoshi va imkoniyatiga ko'ra farqlanishi lozim. O'quvchilarni serqirra, atroflicha ta'sir etuvchi estetik

qadriyatlarga yo'naltirish lozim. Birinchi navbatda, milliy qadriyatlar, ona zamin tabiati, milliy xalq san'ati, Sharqning, O'zbekistonning badiiy madaniyati, tarixiga muhabbat tuyg'usini uyg'otish va rivojlantirish. Bu borada asosiy manba sifatida badiiy estetik qadriyatlarni, qadimiy san'at turlarini tanlash zarur. Milliy an'analarga boy adabiyot, tasviriy san'at, ayniqsa sharq miniatyura sa'nati, haykaltaroshlik, musiqa va san'atning boshqa turlari (teatr, sirk v.k.) xalqning o'tmishidagi va zamonaviy turmush tarzi, yashash joyi, kiyinishi, mehnat qurollari va hokazo.

Milliy san'at tarixiga etnografiyasiga, me'morchiligiga va an'anaviy san'at turlariga alohida e'tibor zarur. O'quvchilarni tarbiyalash jarayonida xalq pedagogikasi asoslariga tayanish, Sharq mutaffakkirlarining dono fikr-mulohazalaridan, shuningdek jahon umuminsoniy qadriyatlaridan foydalanish lozim.

Maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari oldida turgan vazifa yagona ichki estetik tarbiyaning tizimlarini yaratishdir. Bu tizimlar shaxsning har tomonlama yaxshi rivojlanish yaxlitligini belgilaydi. Bu aniqlangan bilimlar tizimi, ya'ni estetik tuyg'ularga qiziqtirishni singdirish, o'rganish, fikrlash, mulohaza etish, munosabat, baholar, goyalar, mukammal bilimni oshirish va o'z-o'zini tarbiyalashdir. Darsdan tashqari ishlarda estetik tarbiya mazmunini birinchi navbatda majmuyi, tizimli tatbiq etishga ko'ra uch vazifa birligi - ilmiy, rivojlanib borish, psixologik va pedagogik jarayonlar mushtarakligiga, ta'lim jarayonida va jamiyat talablarini e'tiborga olishga, yangicha bilimlarga amal qilish va hokazo, qoidalar asosida tarkib topmog'i kerak. Ular asosida o'quvchi shahsiyatiga nisbatan yo'nalish belgilaniladi. Bu maqsadlarga erishish uchun o'quvchilar bilan to'garak, san'atning ayrim turlarini, jahon va

milliy madaniyatni o'rganish va boshqa tarbiya shakllaridan foydalanish mumkin. Darsdan tashqari ishlarning barcha turlarida amalga oshirilayotgan va yana qayta tiklanayotgan turli dasturlarda shaxs shakllanishiga, ma'naviy mas'uliyat bilan yashashga orgatishga e'tibor qaratilishi lozim. Ayniqsa o'rta va katta yoshdagi o'quvchilarni o'z bilim va malakalarini mustaqil oshirishlariga o'rgatish kerak. Bu borada estetik tarbiyaning yangi shakllari va mazmunini topish zarur. Jumladan: folklor, milliy ansambllar, milliy raqs va qo'shiqlar san'atining milliy –an'anaviy turlari nazariyasi va tarixini o'rganish, qadimiy estetik tarbiya vosita uslublarini takomillashtirish lozim.

Qobiliyatli va iste'dodli tarbiyalanuvchiga alohida munosabatda bo'lish kerak. Ommaviy tadbirlardan keng foydalanish, suhbatlar, madaniyat, san'at namoyondalari bilan uchrashuv, konferensiyalar, hisobot chiqishlar, «Navro'z», «Qo'shliq bayrami», «Raqs bayrami», «Bolalar bastakorlari bilan uchrashuv», «Qo'shliq olamiga sayohat», «Bir qo'shliq tarixi», «Yalla va laparlar kechasi», «Xalq qo'shiqlari bayrami», «Maqom kechasi», «Sahna ustalari bilan uchrashuv» kabi tadbirlari va xokazolar. O'quvchilarni muzey, ko'rgazma, teatr, konsert kabi ma'naviyat o'choqlariga, madaniyat va me'morchilik obidalariga, tabiatning go'zal maskanlariga borishni tashkil etish, ulardan olgan taassurotlarini o'rtoqlashishga o'rgatish ijobiy natija beradi.

Estetik tarbiyaning asosiy mazmuni istalgan sohadagi darsdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlar tarbiyaning yagona qoida va uslublarini tashkil etadi. Ya'ni san'atning aniq turlari va ifoda vositalarining o'ziga xosligi (so'zdagi, tasvirdagi, musiqa va hokazo) zahirida, ifodaning badiiy vositalarini amaliy o'zlashtirish natijasidir. Bu borda asosiy vazifa

to'laqonli badiiy va ijodiy asarni chuqur his etish, shuningdek, milliy va tarixiy san'at shakllari bilan tanishtirish. O'qituvchining o'quvchilar va tarbiyachilar bilan o'zaro suhbatlarida olamni estetik va badiiy his etish faoliyatiga, o'quvchilarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish uchun turli o'yinlar, didaktik sahna o'yinlarini bolalar orasida, ularning bilim va qobiliyatiga qarab ish shakllarini tuzish kerak. Inson shahsining shakllanishi - nihoyatda tinimsiz va murakkab jarayon bo'lib, unda ko'plab faktorlarining ta'siri bor, bularning ayrimlari tarqoq, ayrimlari maqsadga yonaltirilgandir.

Inson atrofini qurshab turgan vositalar tarbiyalaydi: oilasi, ota-onasi, maktab, do'stlar, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san'at, adabiyot, tabiat va x.k. Bolaning rivojlanish jarayonini boshqarib borish kerak, insonni biologik ijtimoiy asosini tashkil qiluvchi, o'zini tarbiyalash va tarbiyaning birligini ta'minlagan holda, uni shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhitdan himoya qilish lozim. Tarbiyaning yetakchi maqsadi sifatida, asrlar davomida shaxsning har tomonlama kamolotga erishuvi g'oyasi asos bo'lib keladi. Shaxsning har tomonlama kamolotga erishuvi, bu uning ayrim qirralari yoki hislatlarining to'laqonligini, jismomiy, ahlosiy, siyosiy, estetik qarashlarining yig'indisini o'z ichiga oladi:

- yoshlarni falsafiy dunyoqarashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishda ko'maklashish, o'zligini, o'zi idora va nazorat qila bilishini shakllantirish, o'z shahsiy turmushiga maqsadli yondashuv, ularda reja va amal zaruratini uyg'otish;

- o'quvchilarni umuminsoniy va milliy qadriyatleri, boy madaniyati bilan oshno qilish, madaniy va diniy bilimlarni egallashga bo'lgan

talablarini qondirish, bu borada ularning malakalarini tobora oshirish, boyitish, estetik tushunchalarini shakllantirish;

- har bir o'smiring, yigit va qizlarning tabiiy bilimdonliklarini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, rivojlantirish. Ularni inson faoliyatining turli sohalarida joriy qilish. Bolalar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish;

- umuminsoniy insonparvarlik ahloqiy me'yorini shakllantirish, mehribonlik, bir-birlarini tushunadigan, shafqatlilik, irsiy va milliy kamsitishlariga, yolg'onchilik, tuxmat, chaqimchilikka toqatsizlik, muomala odobi, ziyolilik madaniyati kabi tarbiya sohalarida pokizalikka o'rgatish keng qo'llanishi lozim;

- qonuniy jamoa ahloqi va turmushi qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilab beradigan fuqarolik va ijtimoiy ma'lumot hissini rivojlantirish, o'zi yashayotgan mamlakatning ravnaqi yo'lidagi insomiyat taraqqiyotini barqaror saqlanib qolishiga g'amxo'rlik, ekologik tarbiyalash;

- vatanparvarlik, dunyoviy fikrlash. tilga, madaniyat a'zolariga e'tiborlilik va uni o'rganish, o'z xalqiga, davlatiga uning himoyasi uchun hamisha shay bo'lib turish, O'zbekiston Respublikasi ramzlari, boshqa davlatlarning ramzlariga hurmat bilan qarash;

- turmushda eng oliy qadriyat hisoblangan mehnatga bo'lgan ijodiy munosabatni tarbiyalash, mehnatga ijodiy yondoshish tadbirlarini kuchaytirish, ijtimoiy maqsadlariga intilish kabi xislatlarini tarbiyalash, amaliy munosabatlarda tadbirkorlik, to'griso'zlik va mas'uliyat hissini tarbiyalash;

- sog'lom turmush tarzida yashashga bo'lgan intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila homiysi bo'lishga intilish. O'zining har bir hatti-harakatiga va ularning oqibatlariga mas'uliyat bilan qarash xislatlarini tarbiyalash uchun sharoit hozirlash va ularni joriy etish. Insonni atrof-muhitga ta'siri, odamlar va o'zaro munosabatlarida yuqoridagilarga amal qilish;

-mustaqil davlat bo'lgan O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga to'g'ri va xolisona baxo berishni tushuntirish. Uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, betaraflik oshkora, ochiq tashqi siyosiy va o'z xalqining turmush darajasini oshirishga yo'naltirilgan, uni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatini to'g'ri tushunmog'i va tushuntirmoq lozim.

Tarbiyaning asosiy tizimi quyidagilar bo'lishi lozim:

- tarbiyaga shahsiy munosabat, rivojlanayotgan inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bola, o'smir va yosh yig'ning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huquqiy va erkinligini tan olish;

- tarbiya - fikrlash, hissiyot va xatti-harakatlarni shakllantirishdagi butun jarayon bo'lib, maqsadga muvofiq tarzda boshqarib turiladi;

- milliy o'ziga xoslik, xalq madaniyati, milliy etnik urf-odat kabi an'analari vositalariga tayanish. Lekin, tarbiyaning milliy «Bunyodkorligi» yosh avlod yashashi lozim bo'lgan, ko'p millatli va jahon madaniyati boyliklariga qiziqish, intilishlarini inkor qilmaslik lozim;

- o'quvchilarning hayotiy faoliyatini tashkil etish tarbiyaviy jarayonning asosini tashkil qiladi. Bola, o'smir, yigit va qizlar bilim yurtidagi paytida nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar,

balki ana shu haqiqat bilan yashaydilar. O'quv jarayonida zarur, qiziqarli, to'laqonli, bolalar va qizlarga mos hayot iqlimini yaratish, mehnat, xayriya, ijtimoiy-foydali, ijodiy ko'ngil ochar va shunga o'xshash, o'quvchilar xususiyatiga mos, hayotiy bo'lishi kerak. Ular shunday tashkil etilishi lozimki, natijada o'quvchilar o'zlarini ko'ngillari tusagan ishga qo'l ursinlar, muvaffaqiyat hissini tuyib, o'zlariga ishonchlari ortsin, ahloqan barqaror bo'lsin;

- shaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, pedagoglar va o'quvchilar ortasidagi bir-biriga hurmat bilan qarash munosabatlari, bolalar fikriga e'tibor qilish, ularga mehribonlarcha munosabatda bo'lish. Bu masalalarning bari birlamchi sharoitlari yuzaga keltirilib, ta'lim va tarbiya jarayoni qo'shib olib borilgan taqdirdagina amalga oshirish mumkin, uni qo'llashda o'z taktika va strategiyasiga tayanishga imkoniyyat berilsa, bu sohada ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Shunga ahamiyat berish lozimki, amalda tarbiyaviy jarayon umum ishi uzluksiz bo'lsin, barcha bolalarni qamrab olsin, majmuyi inson hayotiy faoliyatining barcha jihatlarini aks ettiruvchi turli uslublarni o'zaro bog'lab turuvchi, unga ta'sir o'tkazuvchi va uni rivojlantiruvchi, yo'llovchi vositalar, tarbiyaning barcha tomonlari - garmonik uyg'unlik tarzda bo'lsin: turli ijtimoiy, jamoat va davlat institutlari hamda muassasalarining shaxs kamolotini shakllantirish borasidagi harakatlarini birlashtirsin.

Maktabdan va darsdan tashqari tarbiyaviy isblar o'quvchilar qiziqishiga suyanilgan holatda, ularning darsdan bo'sh vaqtlarida o'quv jarayonini to'ldiradi va kengaytiradi. U o'quvchilarning mustaqil bilim olishlari uslubini o'zlashtirishlariga, ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorliklarini oshirishga imkoniyyat yaratadi. Darsdan tashqari

ishlarining o'ziga xosligi shundaki, u o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini munosib uslublar vositasida jamoat foydasi uchun ommaviy gurux, alohida ishlash orqali - tarbiyaviy ish tashkil etiladi. To'garak dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o'smir, yigit va qizlarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyat yaratadi.

IV.2. Darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar va ssenariylar

(“Yurtim jamoli” va «Shimoliy sehriga» ssenariyasi.

“YURTIM JAMOLI” ssenariyasi

O'quvchi-yoshlarda ona yurtimiz, uning shaharlariga nisbatan mehr-muhabbat tuyg'ularini tarkib toptirishda, undan fahrlanish va g'ururlanish hissini tarbiyalashda respublikamiz shaharlariga bag'ishlangan musiqiy tadbirlar muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Zero, ona diyorumizning har bir shahri o'ziga xos qo'shiqdir. Quyida amalda sinab ko'rilgan va yaxshi samara bergan musiqiy tadbirlardan birining ssenariysini e'tiboringizga havola etamiz.

Ushbu tadbir sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda, shuningdek, yozgi dam olish oromgohlarida o'tkazilishi uchun tavsiya etiladi.

Ishtirokchilar: Sayyoh, kechani olib boruvchi, hunarmandlar, o'quvchilar, qo'shiq ijrochilari va boshqalar.

Tayyorgarlik: qo'shiqlarning nota yozuvlari, shaharlarning umumiy ko'rimishi tasvirlang'an sur'atlar, ishtirokchilar kiyimlari.

Tadbirning borishi: quvnoq qo'shiq yangraydi va sahnaga sayyoh chiqib keladi.

Sayyoh: Salom aziz do'stlar! Salom ey yaxshi insonlar! Men sayyohman. o'z sayohatim davomida juda ko'p o'lkalarda bo'ldim.

Ko'plab shaharlarga bordim. Bilasizmi, nega sayohat qilamano. Men qo'shiq yig'aman. Safar xaltachamda turli millat va elatlarning qo'shiqlari bor.

Mana, nihoyat O'zbekiston degan yurtga etib keldim. Bu o'lka haqida sizlardan eshitmoqchiman, shaharlaringizni borib ko'rmoqchiman. Umid qilamanki, sizning yurtigingizdan ham ajoyib kuy va qo'shiqlar olib ketaman.

Sahnaga qizaloq chiqib keladi.

Qizaloq: Salom sizga, ey jahongashta sayyoh. O'lkamizga xush kelibsiz. Sizni mehmondo'st diyorimizda ko'rib turganimizdan juda hursandmiz. Siz uchun eng birinchi yurtimizni madh etuvchi qo'shiqni taqdim etamiz.

M.Otajanov musiqasi, Qambar Ota she'riga yozilgan "O'zbekiston — onajon" qo'shig'i yangraydi (qo'shiq notasi "O'zbekiston — Vatanim manim" qo'shiqlar to'plamining 2-kitobidan olinadi).

Sayyoh: "Rahmat senga, ey qizaloq. Endi men yurtigingiz shaharlarini borib ko'rmoqchiman. Shuning uchun yo'limni davom ettiraman.

Sahnaga Buxoro arkining umumiy ko'rinishi tasvirlangan surat olib chiqiladi va sayyoh sur'atga tikilib turadi. Shu vaqt bir guruh bolalar o'tib qoladilar.

Sayyoh: Salom bolalar, aytingchi men qaysi shaharga kelib qoldim.

Bolalar: Bu ko'hna Buxoro shahri.

Sayyoh: Buxoro shahri tarixi haqida nimalar bilasiz.

Bolalar: Buxoro haqida so'zlab beradilar.

Buxoro—asrlar mobaynida Sharqning ma'rifat va diniy markazi sifatida dunyoga mashhur bo'lgan qadimiy shahardir. O'trnishda savdo va

madaniyat jihatidan u Turon — Turkistonning Balx, Xiro, Marv (Mari), Samarqand, Termiz, Nasaf (Qarshi), Choch — Shosh (Toshkent) va Xorazm (Xiva) singari mashhur shaharlari orasida munosib o'rin egallagan.

O'rta asrlarda Buxoro Movarounnahrning yirik savdo, hunarmandchilik va ma'muriy markazi bo'lgan. O'rta va Yaqin Sharq mamlakatlarini Hindiston va Xitoy bilan bog'lovchi qadimiy xalqaro savdo yo'li aynan shu shahar orqali o'tgan.

Buxoro asrlar davomida nafaqat fan, ma'rifat, madaniyat va savdo munosabatlarining rivojlanganligi bilan, balki Turkistonning yirik ma'muriy markazi sifatida ham mashhur bo'lib keldi.

Buxoro o'z ipgazlama ishlab chiqarishi, zardo'zlik, yog'och o'ymakorligi, naqsh va miniatyuralari bilan dunyoga mashhurdir.

Sayyoh: Raxmat sizlarga. Shahringiz haqida juda ko'p narsalar bilar ekansiz. Men dunyo kezib ko'p yurtlar va shaharlarning kuy va qo'shiqlarini to'plab yuribman. Shu payt bir qizcha o'tib qoladi.

Sayyox: Ey dilbar qiz. Siz bilan tanishsam bo'ladimi?

Zardo'zchi qiz: Salom sizga, ey aziz mehmon. Men zardo'zchi qizman, qadimiy va azim Buxoro shahriga xush kelibsiz. Sizga o'z shahrim haqida qo'shiq kuylab beraman.

(Xabibulla Rahimovning Safar Barnoyev she'riga yozilgan "Buxoro" qo'shig'i ijro etiladi).

Sayyoh bolalarga rahmat aytib Xorazmga keladi. Uning qarshisidan yigit va qizlar chiqadilar.

Sahnaga Xivaning umumiy ko'rinishi tasvirlangan surat olib chiziladi.

Sayyoh: Salom sizga, aziz insonlar. Men dunyoda sayohat qilib qo'shiq va kuylar yig'ib yuribman. Mening safar xaltamga qanday kuy qo'shiq taqdim eta olasizlar.

Yigit-qizlar juft-juft bo'lib Xorazm lazgisiga raqs tushadilar va Xorazm haqida gapirib beradilar.

Xorazm noyob madaniyat, nafis san'at, yuksak ma'rifat, dono falsafa, insonparvarlik, adabiyot va she'riyat maskani, dunyoviy ilm o'yinchoqlaridan biridir (So'ngra M.Otajonovning Zafariy she'riga bostalangan Xiva haqida qo'shiq ijro etiladi.

Sayyoh yana yo'lida davom etadi va Qarshi shahriga etib keladi.

Sahnaga Qashqadaryoning umumiy ko'rinishi tasvirlangan surat chiqariladi.

Sayyoh: O, bu sanday go'zal shahar bo'ldi.

Qizlar: Bu gullar shahri Qarshi. Ona shahrimizda sizni xush ko'rdik, aziz mehmon.

Sayyoh: Ey, dilbar qizlar, meni qo'shiqlar orasiga elta olasizlarmi.

Qizlar: M.Otajonov musiqasi, N.Narzullayev she'riga yozilgan "Qashqadaryo" qo'shig'ini kuylashadi.

Sayyoh ularga rahmat aytib yo'lida davom etadi. U hunarmand yigitlar oldidan chiqadi.

Sayyoh: Sizga ham salomlar bo'lsin, aziz yigitlar!

Yigitlar: Sizga ham salom, ey aziz mehmon. Ne maqsadlarda bizning Navoiy shahriga tashrif buyurdimgiz?

Sahnaga Navoiy shahri tasvirlangan surat chiqariladi.

Sayyoh: Men turli-tuman kuy va qo'shiqlar to'playman. Shu sabab ko'p yurt kezdim. Sizning shahringizdan ham ajoyib kuy qo'shiq olib ketmoqchiman. Menga yordam bera olasizlarmi?

Yigitlar: qani yigitlar, boshladik.

M.Otajanov musiqasi, N.Narzullayev she'riga yozilgan Navoiy haqidagi qo'shiq ijro etiladi.

Sayyoh: Rahmat sizga o'z yurtining zabardast va mehnatkash tanti va mard o'g'lonlari. Endi men boray, safarimni davom ettiray.

Yigitlar: Xayr, yo'lingiz bexatar bo'lsin!

Musiqa yangrab sahnaga Toshkent shahrining umumiy ko'rinishi tasvirlangan surat chiqariladi. Sayyoh yo'lida davom etib, suv bo'yida qo'shiq aytayotgan qizlarni uchratadi. Ular Xurshida Hasanova musiqasi, Dilshod Rajabov she'riga yozilgan "O'zbekiston jannat" qo'shig'ini kuylaydilar.

Sayoh: Juda ham ajoyib qo'shiq ekan.

Qizlar: Assalomu alaykum, aziz mehmon. Timchlik va do'stlik shahri bo'lmish, hamisha navqiron Toshkentimizga xush kelibsiz. Tashrifingiz boisi ne.

Sayyoh: Men jahon kezib turli yurt va shaharlarda qo'shiq to'plab yuraman. Siz aytgan qo'shiq ham safar xaltachadan joy oldi. O'z yurtigingizni juda ham sevar ekansiz.

Qizlar: Albatta, barchamiz Ona yurtimiz, O'zbekistonni judayam sevamiz.

Barcha ishtirokchilar sahnaga chiqib keladilar va G'.Qo'chqorova musiqasi, D.A'zamova she'riga yozilgan "O'zbekimdan aylanay" qo'shig'ini kuylashadi va barchaga egilib salom beradilar.

Kechani olib boruvchi: Shuning bilan bayramimiz yakunlandi. Yana uchrashguncha xayr.

«SHIMOLIY SEHRGAR» ssenariyasi

Boshlovchi va qatnashuvchilar:

Boshlovchi qiz va yigit, Troll, Goblin, Solveyg, «Uycha» («Izbushka») qo'shig'ining ijrochilari, «Grig va qizcha» sahnasining qatnashuvchilari va xoreografik ko'rinish.

Jihozlar:

E.Grig surati, shimol tabiatini aks etgan tasvirlar vositasi, fonoyozuv, qatnashuvchilarning liboslari.

Bayram oldi tayyorgarlik:

Ijro etadigan vokalistlar bilan E.Grigning «Uycha» («Izbushka») qo'shig'ini o'rganish. Ochiq darsdan oldin bolalar bilan «Norvegiya ertagi»ni o'qib o'zlashtiriladi va uyga vazifa: Ertakdagi – oliy-janob sehrgar - mamlakatini chizib kelish beriladi.

Bolalar chizgan rasmlarni – stendda bezatiladi.

Ochiq dars o'tadigan xona E.Grigning rasmi va shimolning tabiatini aks etadigan rasmlar bilan bezatiladi.

Boshlovchi yigit:

Dunyoda juda ko'p mamlakatlar bor va har biri o'z xususiyatiga ega. Bugun musiqa yordamida biz sizlar bilan shimoliy mamlakatga sayohat qilamiz, uning nomi Norvegiya.

E.Grigning «Sayohatchi» («Strannik») pyessasi yangraydi. Keyin, uning ohangi sal pasaytiriladi.

Boshlovchi qiz: (pauzadan so'ng, yangrayotgan musiqa yordamida).

Norvegiyaning savlatli, bahaybat g'oyalari, o'ynoq sharshalarini tasavvur qiling. Ular butun yoz davomida shovqin bilan oldinga intilib oqadilar. Qishda bo'lsa ajoyib, tiniq bezakli qoyalarga aylanib, muzlab qoladilar. Ko'ldagi qalin muz shunchalik tiniqki, uning tubidagi cho'chib suzadigan baliqlar ko'rinadi. Yangrayotgan musiqani diqqat bilan tinglang. Uning nomi «Sayohatchi» («Strannik»). Inson Norvegiyaning tog'li mamlakatida sayohat qilib, atrof – olamni ko'rib, hayratlanayotgandek, o'. Shunday emasmi?

Shu paytda musiqa tugaydi.

Mana shu quvnoq qishloq bayramlari ham etib keldi, yoshlar ajoyib ko'klamlarda xorovod o'yimini olib borib, xushchaqchaq xalq raqsi «Xalling» ga raqsga tushishayapti.

«Xalling» musiqasi yangraydi.

B.Y.: Qaysi g'aroyib bastakor musiqada bunday ajoyib suratlarni tasvir etgan ekan-a. Uning ismi – Edvard Grig (bastakor suratining yoniga keladi) Norvegiyalik bastakor, Grigning ijodi Vatanining kuylari bilan bog'liq. Grigning zavqlangan mublislaridan biri, rus yozuvchisi Lev Kassil shunday degan: «Uning kuylari billur misoli to'kiladi».

B.Q.: Haqiqatdan ham, Grigning musiqasi juda ham kuychang. Uning kuylarini bir marta tinglagan bo'lsangda albatta tamysan. Masalan: Norvegiyalik shoir Genrix Ibsenning «Per gyunt» dramasidan mashhur «Salveyg qo'shig'i» musiqasi.

Y: Balkim bu pyessaning mazmunini hech kim bilmas? Unda tinglang.

Per Gyunt allaqachon olam sayohatiga ketgan edi.

Lekin uning qishiog'ida vafodor sevgilisi Salveyg uni kutar edi. O'zining qo'shig'ida Salveyg o'z yorini sog'inib, uni tezroq qaytishi haqida kuylaydi.

Qish ketar, bahor qaytar,
Gullar so'lir, qor bosib
Lekin sen yonimga qaytarsan,
Yuragim aytar, senga vafoligimni,

Q: Keyin Salveyg quvnoq kunlarini, baxtli onlarini eslaydi. Va shu paytda kuy jonlanadi, yengil tus oladi, xuddi xalq raqsiga o'xshab.

«Salveyg qo'shig'i» jonli ijro yoki yozuvda yangraydi. Agar fonogramma yangrasa, unda musiqa raqs bilan bezaladi. Musiqa boshida qiz chiqadi – Solveyg, U romantik ko'ylakda to'nkachaga o'tiradi. Kuyni ohista qismida u g'amgin o'tiradi. Kuy tezlasha boshlaganida u bir necha raqs harakatlarini bajaradi, so'ng esa yana o'tirib g'amgin bo'lib qoladi. Kuy tugagach qiz turib ketadi.

Y: Per Gyunt juda ko'p g'aroyib hodisalarni boshidan o'tkazadi. Mana u tog'li shohning g'origa tushib qoldi. E.Grig «Tog'li shohning g'ori» ni musiqada tasvirlaganini tinglaylik. Bu yerda u «yaqinlashuv va uzoqlashuv» ta'svirini ko'rsatadi. Avval biz uzoqdan yaqinlashayotgan ovos qadamlarini eshitamiz.

Boshlovchilar yoniga Troll va Goblen keladi.

Q: Bu qanday g'aroyiblik?

Troll: Biz - sehrli mavjudotlarmiz, sehrli Norvegiya tog'larida yashaymiz.

Goblin: E.Grig «Tog'li shohning g'orida» pyesasini yozganda aynan biz haqimizda o'ylagan edi.

Troll: Bizning raqsimiz astagina boshlanadi. Ammo birdaniga yovuzlik ruhi kirgani singari raqsimiz tezlashib, keskm tus oladi.

Goblin: Oxirida esa butun orkestrning baland zarbasi eshitaladi: bayram tugaydi va hamma sehrli ertak mavjudotlari g'oyib bo'ladi.

E.Grinning «Tog'li shoh g'orida» pyesasi yangraydi.

Y: Troll va goblinlarni nima qo'rqitdi ekan?

Troll: Biz - qora tun mavjudotlari va faqat bir narsa – porloq quyoshdan qo'rqamiz.

Q: Demak, Grinning «Tong» pyessasini tinglash vaqti keldi. Bu pyessa osmonda quyosh chiqishini tasvirlaydi.

Goblin: Qani? Bolalar musiqa tinglashni bilishadimi, yo'qmi, tekshiraylikchi?

Сольвейг

Q; Demak, Grigning “Tong” pyessasini tinglash vaqti keldi. Bu pyessa osmondagi quyosh chiqishini tasvirlaydi.

Goblin; Qani? Bolalar musiqa tinglashni bilishadimi, yo’qmi, tekshiraylikchi?

Y: Buni qanday tekshiramiz?

Troll’: Bolalar boshlarini yengashtirib, orkestr ohanglarim diqqat bilan tinglashsin.

Goblin: Boshida bizga musiqa yer uyg’onishini, shamol jonlanishini, dalalarda gullar ochilishini tasvirlaydi.

Troll’: Quyosh yerga birinchi nurlarini sochadi. Lekin orkestr nurlarni o’sib, kuchayib, hamma yoq yorug’ bo’lishini tasvirlaydi. Va nihoyat tog’lar ortidan quyoshning iliq nurlari taraladi.

Y: Tushunarli. Musiqa ohangi quyosh chiqishini tasvirlaganda, bolalar shu payt boshlarini ko’tarishlari kerak. Shundaymi?

Goblin To’g’ri!

Q. Biz ham sizlar bilan birgalikda tinglaymiz.

E. Grigning «Tong» («Utro») pyessasining fonoyozuvi yangraydi.

Y. Menimcha har birimiz musiqada quyosh chiqishini tasvirlashini tushundik.

Q.Troll, Goblin menimcha bolalar adashmaydilar. Chunki shu payt orkestr tantanavor chala boshlaydi, tong otdi.

Y.E.Grigning musiqalarida Norvegiyaning sehrli mavjudodlari yana aks ettiriladi. Shuning uchun biz sizlar bilan xayrlashmaymiz va yana musiqa kechasida uchrashguncha deymiz.

Troll’ va Goblin bolalar bilan xayrlashib ketishadi.

Grigning kuylarini bekorga billurga o'xshatishmaydi. Hozir siz uning «Uycha» («Izbushka») qo'shig'ini tinglaysiz. Diqqat bilan tinglang - bu musiqa sovuq shimol mamlakatini, qishda hamma yoq muzlar bilan qoplanganligini tasvirlaydi. Grig muqisasida asosiy fazilat – bu ezgulik, yaxshilikdir. Va bu qo'shiqda sizlar quyidagi so'zlarni eshitasizlar.

«Sovuq mamlakatda ham insonlar baxtli bo'lishlari mumkin, agarda ular bir – biriga mehr – muhabbat ko'rsatishsa».

Троль ва Гоблин

Tog' qiroli g'orida

Alla marcia e molto marcato

The musical score is written for piano and consists of five systems of two staves each. The key signature is one flat (B-flat major or D minor) and the time signature is 2/4. The first system includes the tempo marking 'Alla marcia e molto marcato' and dynamic markings 'pp' and 'sempre staccato'. The score features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The piece concludes with a double bar line and repeat dots at the end of the fifth system.

“Sovuq mamlakatda ham insonlar baxtli bo’lishlari mumkin, agarda ular bir-biriga mehr-muhabbat ko’rsatishsa”.

E.Grigning «Uycha» («Izbushka») qo’shig’ining ijrochilari chiqishadi.

Q: Grig o’zining iqtidorligi bilan odamlarni baxtli qila olardi. Bir kuni Grig va Norvegiyali qiz Dagni Pederson o’rtasida mana shunday uchrashuv bo’lib o’tdi.

Boshlovchilar 2 chetga ketishadi.

Q: Pautovskiyning «Korzina s elovo`mi shishkami» motivi asosida «Grig va qizcha» sahnasi boshlanadi. Sahnani ko’rsatish jarayonida boshlovchi yigit E.Grignomidan matn o’qiydi. Boshlovchi qiz esa – Dagni ismli qiz nomidan matn o’qiydi. Bunda boshlovchi yigit «iyelyana» ni peshonasiga tushurib, sal egilib turadi. Qiz esa qushga to’qilgan savatni oladi. Sahna o’yini davomida boshlovchilar yozuvlar bilan foydalanishlari mumkin. Sahnada boshqa bolalar ham qatnashishi mumkin. Dagni rolini 2 ta qiz o’ynashi mumkin (yoshligini va o’smirligini.).

Y: Bastakor E.Grigning kuzmi Byorgen atrofidagi o’rmonlarda o’tkazar edi.

Q: Kunlardan bir kun Grig o’rmonda sochi 2 ta o’ralgan qizchani uchratadi – u o’rmonchining qizi edi. U savatiga archa bujurini yig’ayotgan edi.

Y: «Isming nima – qizcha?» - deb so’radi Grig.

Q: «Dagni Pederson» - sekin aytdi qiz.

Y: «Afsus meni senga sovg’am yo’q» Mening cho’ntagimda na qo’g’irchoq, na yumshoq quyoncbalarim bor. Hech nima yo’q. Men o’ylab topdim. Men senga ajoyib narsani sovg’a etaman. Lekin hozir emas, 10 yildan keyin:

Q: Dagni afsuslanib «Shuncha kutish kerak – mi?» deb aytdi.

Y: Tushunasanni, men hali uni ehtiro etishim kerak.

Q: U o'zi nima?

Y: Keyin bilasan.

Q: «Nahotki umringiz davomida siz 5 yoki 6 dona o'yinchoq yasay ololmasangiz?» - deb so'radi qiz.

Y: Grig hayajonlanib: «Yo'q, unday emas, - ikkilanib etiroz birlirdi u. Men uni bir necha kunda tayyorlashim mumkin, lekin uni yosh qizlarga sovg'a yetishmaydi. Ular kattalar uchun».

Q: «Men uni sindirmayman» - deb zorlandi qiz.

Y: «Sen hali yoshsan va ko'p narsalarni tushunmaysan. Chidashga harakat qilgin. Endi esa savatingni ber. Sen uni bazo'r ko'taryapsan. Men seni kuzataman va biz yana boshqa narsalar haqida gaplashamiz».

Q: Dagni uh tortib Grigga savatini uzatdi. U haqiqatdan ham og'ir edi.

Y: Daraxtlar orasida o'rmonchining uyi ko'rinib qolgach Grig qizga aytdi:

«Dagni Pederson endi o'zing yetib olasan. Bilasanmi Norvegiyada bunday ism va familiyali qizlar ko'p. Otangni ismi nima?»

Q: «Xalerup! Qiz biznikiga kirmaysizmi?»

Y: «Rahmat. Hozir vaqtim yo'q. Hayr Dagni!» Grig qizning sochidan silab dengiz tomonga yurdi. «Men musiqa yozaman», deb qaror qildi Grig. Qog'oz boshiga – «Dagni Pederson - o'rmonchi Xarupen Pederson qiziga, 18 yoshga to'lganida bag'ishlansin» deb, bosmadan chiqarishga buyruq beraman.

Grig Dagni uchun musiqani bir oydan ziyod yozdi. U musiqani yozganda quvonchligidan yugurib kelayotgan yashil ko'zli qizcha ko'z oldiga kelar edi.

Grinning fortepiano va orkestr uchun yozilgan konserti yangraydi. Vaqt o'tgach musiqa pasaytiriladi.

Grig unga – «Sen quyosh misoli, mayin shamol, tong misolisan. Sening yuragingda oq gul gullab, uning hidi sening butun vujudingni bahor hidi bilan qamraydi. Men hayotni ko'rdim. Senga u haqida nima deyishmasa ham u ajoyib va go'zalligini bilgin. Sen – o's tunning sirli nuri misoli. Sen – baxtsan. Sen - tongsan».

Musiqa tugaydi.

Григ ва кича

E. GRIG

“PER GYUNT”

TONG

Allegretto pastorale

p dolce

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melodic line with several slurs and a fermata over the final note. The lower staff is in bass clef and contains a harmonic accompaniment with chords and some moving lines.

The second system continues the piece. The upper staff features a more active melodic line with slurs and a fermata. The lower staff provides a steady accompaniment with chords and some eighth-note patterns.

The third system shows the continuation of the melody in the upper staff, characterized by slurs and a fermata. The lower staff accompaniment includes chords and some rhythmic patterns.

The fourth system continues the musical piece. The upper staff has a melodic line with slurs and a fermata. The lower staff accompaniment consists of chords and some moving lines.

The fifth system continues the piece. The upper staff features a melodic line with slurs and a fermata. The lower staff accompaniment includes chords and some rhythmic patterns.

The sixth system is the final one on the page. It shows the concluding melodic phrase in the upper staff and the final accompaniment in the lower staff, ending with a fermata.

Q: 18 yoshda Dagni maktabni tugatdi. Shuning uchun uni otasi Magda ammasinikiga dam olgani yuboradi. Qizcham borib (otasi uni qizcham derdi) dunyoni, odamlarni ko'rib quvonib kelsin. Kim bilsin, uni kelajakda nima kutayapti?

Y: Magni ammasi va Nils tog'asi unga konsertga borishlarini taklif etishdi. Dagni bu munosabat bilan o'zming yangi chiroyli qora ko'ylagini kiydi.

Q: Dagni birinchi marta simfonik kuyni tinglayotgan edi. Bu ohanglar unga o'zgacha ta'sir qildi. Ohanglar Dagnida tushidagi suratlarni eslatardi. So'ng u cho'chiganidan ko'zlarini yumardi. Unga dasturni e'lon qilgan qora frakdagi erkak uning ismini aytgandek tuyuldi. «Qiz meni chaqirdingizmi Nils tog'a» - deb, Nils tog'asidan so'radi Dagni.

Y: Nils tog'asi quvonch va hayronlik bilan Dagniga qarab dedi, Magni ammasi ham xuddi shunday qarorda edi.

Q: «Nima bo'ldi?» - deb so'radi Dagni.

Y: Va u qora frakdagi erkakning gapini eshitdi. «Orqa qatordagi tinglovchilarimiz yana bir marta qaytarishimni so'rayaptilar.

- Hozir E.Grigning mashhur musiqali pyessasi yangraydi, bu kuy o'rmonchl Xalerup Pedersonning qizi Dagni Pedersonga bag'ishlanadi, U 18 yoshga to'lganligi munosabati bilan».

Musiqqa yana yangraydi, keyinchalik pasaytiriladi.

Q: Dagni enkayib yuzini qo'li bilan berkitadi. Demak, bu o'sha edi, unga savatini uygacha ko'tarishib yuborgan oq sochli odam. Bu Edvard Grig edi, sehrGAR va buyuk bastakor. 10 yildan so'ng sovg'a etaman degan sovg'asi mana shu ekan. Dagni minnatdorchilik ko'z yoshlarini bekitmasdi.

Y: Ohanglar og'ushida tanish ovoz eshitildi. «Sen – baxtsan, sen – tong nuri» - der edi u.

Q: «Agar uni ko'ra olsam edi» - o'ylar edi Dagni – «Agar u shu yerda paydo bo'lsa!» Men uning yoniga yugurib borib, o'zimning minnatdorigimni izhor etar edim.

«Nima uchun» - deb so'rasa u «Men bilmayman» – der edi Dagni, «Meni unutmaganingiz uchun. Sahiyligingiz uchun. Inson qanday va nima uchun yashash kerakligini ko'rsatganingiz uchun».

Musiqqa yana bir oz yangrab, so'ng tugaydi.

Y: Mana Norvegiyaga sayyohatimiz ham tugadi. U yerda bizlar E.Grigning musiqasi bilan tanishdik.

Q: Endi esa «Norvegiyali ertak» ga bag'ishlab holalar chizgan rasmlarni ko'rishga ham navbat keldi.

Bolalar o'zlarining rasmlarini bezatilgan taxtaga ilib, har biri nima tasvir etganini tushuntirib berishadi.

So'ng Troll paydo bo'ladi.

Troll: Rahmat bolalar! Meni unutmaganingiz uchun. Endi men ham o'zimning mamlakatimga boraman. U yerda meni hech kim xafa qilmaydi.

Troll tanlovda qatnashgan bolalarga o'zining sovg'alarini beradi.

Y: Endi bolalar E.Grigning musiqasini boshqa musiqqa hilan adashtirmaydilar, deb o'ylayman.

S: Bolalar bilan xayrlashishdan oldin bir kichik o'yinni o'tkazaylik. Bu o'yin «o'ylab – top?», deyiladi.

(Xirgoyi, cholg'u asbobida yoki magnitofonda eshittiriladi) quyidagi pyessalarni «Tong», «Solveyg qo'shig'i», «Tog'li shoh g'orida». Bolalar nomlarni aytishga qiynalsalar boshlovchilar yordam berishadi.

Sahnaga Troll, Solveyg va Goblin chizadilar.

Y: Mana sizlar bilan ertak shaxslari xayrlashgani kelishdi. Ularning kuchli musiqasini abadiy etgan Shimoliy buyuk sehrgarimiz...

Hamma birgalikda

Bastakor Edvard Grig!

Edvard Grig

15 iyun. 1843 – 4 sentyabr 1907 y.

Edvard Grig – Norvegiyaning mashhur bastakori. E.Grig 1843 yilning 15 iyunida Byorgenda tug'ilgan. Uning otasi konsul lavozimida, onasi esa pianinachi edi. Grig 6 yoshida Leyptsigning Konservatoriyasiga o'qishga kirdi, va 4 yildan so'ng 2 ta sinfni – kompozitsiya va royal bo'yicha bitirdi.

Grig Evropaning ko'p shaharlarida pianist bo'lib ishtirok etdi, va fortepiano uchun ko'p asarlar yozdi.

Bulardan: fortepiano sonatalari, fortepiano uchun pyessalar «Shestviye gnomov», «Vesnoy», Norvegiyaning raqslari.

Grigni konsertlar bilan juda ko'p shaharlarga taklif etishardi. Lekin u Vatanidan uzoqda bo'lolmas edi va hamisha uyiga intilar edi.

Girigning asarlarida biz Norvegiyaning milliy ohanglarini his etishimiz mumkin. Uning musiqasida afsona va ertaklar jonlanadi, oddiy xalqning hayoti, Norvegiyaning tabiati, shimol dengizining ohanglari o'z aksini topgan.

Uning kamer – instrumental, vokal va simfonik asarlarida mamlakatning hayoti, uning tabiati o'z aksini topgan. Grig rus bastakori Pyotr Il'ich Chaykovskiy bilan do'stona munosabatda edi.

Mashhur Chaykovskiy «Gamlet» simfonik uvertyrasini unga bag'ishlagan edi.

Grig o'z xatida unga: «Aziz do'stim va ustozim!» uvertyra «Gamlet» ga yosh boladek quvonayapman. Menga baxshida etganing uchun benihoyat minnatdorman!

Grigning musiqasi dramaturg G.Ibsenning «Per Gyunt» pyessasiga yaralib, uni butun dunyo tan oldi. Grigga Oksford universitetining doktorlik darajasi berildi. Ana shundan so'ng uning «Solveyg qo'shig'i» va yorqin «Anitra raqsi» kuylari yangray boshladi.

Grig olamdan ko'z yumgan kuni Norvegiyada umumxalq motam kuni e'lon qilingan.

Nazorat uchun savollar

1. Darsdan tashqari musiqa tarbiyasining maqsadi nimada?
2. Nima uchun shaxs shakllanishiga e'tibor qaratilishi lozim?
3. Estetik tarbiyaning yangi shakl va mazmunini ayting.
4. Maktabdan va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarning ahamiyati nimada?

5. «Yurtim jamoli», «Shimoliy sehrgar» ssenariyalari bilan tanishing va uning ahamiyatini ayting.

6. Darsdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlar uchun mustaqil ssenariy tuzing!

Qo'shimcha adabiyotlar.

1. J.Fozilov, R.Sultonov, Q.Saidov o'quvchi ma'naviyatini shakllantirish. T.2000 yil.

2. M.A.Davidova, I.A.Agapova. Muzikalniye vechera v shkole. M.2001g.

3. R.J.Ishmuhammedov. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari.

NAVOIY

M.Otajonov musiqasi

Allegro

Voice

f u-lug' bo-bom no-riv-da sha-har Na-vo-iy deb a-tal-gandi

vor i-lu-mo qu-shi kel-tir-gan ha-bor

ja-mo-li-ni so-g'i-nar na-hor so-g'i-nar na-hor hey

ol-tin shah-rim ha-zi-na shah-rim kalb-da so'n-mas tinch-lik ba-ho-ri

jon-Na vo-iy yu-ra-gim fah-rim bor-bo'l ya-sha do'st-lik di-yo-

ri jon Na-vo-iy yu-ra-gim fah-rim bor-bo'l ya-sha

do'st-lik di-yo-ri ol-tin shah-rim

ha-zi-na shah-rim kalb-da so'n-mas tinch-lik ba-ho-ri jon Na-vo-

iy yu-ra-gim fah-rim bor-bo'l ya-sha do'st-lik di-yo-ri

jon Na-vo-iy yu-ra-gim fah-rim bor-bo'l ya-sha do'st-lik di-yo-

ri jon Na-vo-iy

N.Narzullayev

Ulug' bobom nomida shahar,
Navoiy deb atalgan diyor.
Humo qushi keltirar xabar,
Jamolini sog'inar nahor.

NAQORAT

Oltin shahrim, xazima shahrim,
Qalbda so'nmas tinchlik bahori.
Jon Navoiy, yuragim, fahrim,
Bor bo'l, yashna, do'stlik diyori!

Salom senga, ko'hna karmana'
So'yla bizga moziydan ertak.
Kamolingga dillar parvona,
Qo'shig'ingga jo'r bo'lsin yurak

NAQORAT

Oltin shahrim, xazina shahrim,
Qalbda so'nmas tinchlik bahori.
Jon Navoiy, yuragim, fahrim,
Bor bo'l, yashna, do'stlik diyori!

Farzandlaring chehrasi gulgun,
Ko'zlarida quyosh charaqlar.
Baxshidadir joni el uchun,
Kelajagin yurti ardoqlar!

NAQORAT

Oltin shahrim, xazina shahrim,
Qalhdada so'nmas tinchlik bahori.

Jon Navo'iy, yuragim, fahrim,
Bor bo'l, yashna, do'stlik diyori!

QASHQADARYO

M.Otajonov musiqasi

Allegro

Voice

mus-to'qil - lik sha-ma - li - e - sar jar - da' bi - dib bu o - lam a - ra

7

yal - dar-to'ri os-ruon-mi bo - zar

13

qo-sh-qo - dar - yo jon qash - qa - dar - yo

20

qal - bi qay - maq meh - ri dar - yo - san ka - mo - ling - ga dey - miz ta - san -

27

be - na - zir yurt nu - yob du - nyu - san san

34 **ritar.** **Tempo primo**

qash - qa - dar - yo

40

hikmatga

"QASHQADARYO"

N.Narzullayev

Mustaqillik shamoli esar,
Jarchi bo`lib bu olam aro.
Yulduzlari osmonni bezar,
Quyosh va oy taratar ziyo.

NAQORAT

Qashqadaryo, jon Qashqadaryo,
Qalbi qaynoq mehri daryosan.
Kamolingga deymiz tasanno,
Benazir yurt noyob dunyosan.

Amudaryo, Sirdaryo qutlar,
Mehmon bugun surxon, zarafshon.
Quchoq, quchoq guldasta tutar,
Qashqadaryo senga sharafshon.

NAQORAT

Amir Temur tug`ilgan diyor,
Bobom ruhin biz aylaymiz shod.
Hur o`lkamda mangulik bahor,
Vatan gulgun elimiz ozod.

NAQORAT

Qirda yongan lolalaringmiz,
Jahon bizga qiladi havas.

Bizlar baxtli bolalarimgiz,
 Mehring bilan olamiz nafas.

X I V A

M.Otajonov musiqasi

Maestoso

Voice

Qa-di - miy gum bazlar ko kka ka - dal gan , si - va - ni zi - yo rat et - gum ke - la - di

ul a - ziz pah - la - von ho - ki po - yi - ni , qo - shim - ga ko - zim - ga surt - gum ke - la - di .

qo - shim - ga ko - zim - ga surt - gum ke - la - di .

g' ma besh asr po - yi - da tu - rib , dil - ni sa - do qat - dan sur - gum ke - la - di .

bu - yuk xi - lo - ma - lar yur - ti ey Xi - vam sen - ni man - gu - lik - da ko - r - gum ke - la - di

sen - ni man - gu - lik - da ko - r - gum ke - la - di . Va - ta - nim - da

to y bu - gun kuy - lang dust - la - rim kuy - lang Ho - ra - zim - da to y bu - gun o 'y - nang

kuy - lang kal - bim - da - gi Ajo - ib gul - man di - yor gu - zal - lik - da

be - tak - ror dil - lar da g 'a - zal xi - vam Pol - von Mah - mud gum - ba - zi gum haz - dan Mash -

-hur o 'zi Ko - rih hay - ron er - yu - zi dil - lar - da g 'a - zal Xi - vam Xi -

-vam Xi - vam Xi - vam Bah - shi - las - ning

XIVA

Zafariy

Qadimiy gumbazi ko'kka qadalgan,

Xivani ziyorat etgim keladi.

Ul aziz paxlavon hoki - poyoni,

Qoshimga ko'zimga surgim keladi,

Qoshimga, ko'zimga surtgim keladi

Yigirma besh asr poyida turib,

Dilni sadoqatdan surgim keladi.

Buyuk allomalar yurti ey, Xivam,

Seni mangulikda ko'rgim keladi

Seni mangulikda ko'rgim keladi.

NAQORAT

Vatanimda to'y bugun,

Kuylang do'stlarim, kuylang.

Xorazmda to'y bugun,

O'ynang, kuylang.

Qalbingdagi iftixor,

Ajoyib gulshan diyor.

Go'zallikda betakror,

Dillarda g'azal Xiva

Polvon Mahmud gumbazi,

Gumbazdan mashhur o'zi.

Ko'rib hayron yer yuzi,

Dillarda g'azal Xivam.

Baxshilarning sozida,
Bulbulday ovozida.
Qishu - bahor, yozida,
Mashhursan azal Xivam.

XORAZM MARSHI

Tempo di marcia

The image displays a musical score for 'XORAZM MARSHI' in 2/4 time, marked 'Tempo di marcia'. The score is written for piano and consists of four systems of music. Each system includes a treble clef staff and a bass clef staff. The first system features a dynamic marking of *f* (forte) and includes a triplet of eighth notes in the treble staff. The second system continues the melodic and harmonic development. The third and fourth systems maintain the rhythmic and melodic patterns established in the previous systems. The score is presented in a clear, black-and-white format with standard musical notation.

First system of musical notation, featuring a treble and bass clef with a key signature of two flats. The treble staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, while the bass staff provides a harmonic accompaniment.

Second system of musical notation, including a dynamic marking of *mf* (mezzo-forte) in the treble staff. The notation continues with similar melodic and harmonic patterns.

Third system of musical notation, showing the continuation of the piece with consistent rhythmic and melodic motifs.

Fourth system of musical notation, maintaining the established musical structure and dynamics.

Fifth system of musical notation, concluding the page with the same melodic and harmonic elements.

Askar-askar o'ynaymiz,
 Tinchlik kuyin kuylaymiz.
 Urushqoqlarni aslo
 Safimizga qo'ymaymiz.

Toblansak bir, ikki, uch,
 Tanimizda toshar kuch.
 Yovuzlarning har doim
 Hayollari bo'lar puch.

O'zbekiston-onajon

M. Otajonov mus.
Qambar ota she'ri

Allegro

Voice

Yer.os - mon-ning-o-ra-si O-lam-ning eng sa-ra - si av-lod me-ros Va-ra - nin

7

Qad-ri ba-lanl ho s - to - nim O - na - jon O z - be - kis - ton

13

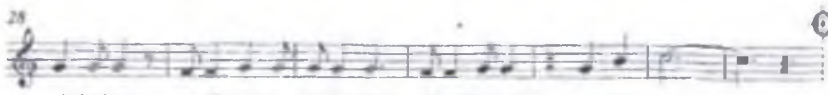
jo - na - jon O z - be - kis - ton O - na - jon o z - be - kis - ton

21

jo - na - jon O'z-be - kis - ton Sa-xo-vat - li fi - do - kor du-nyo da eng

28

hah-ti-yor so-diq-lik-da ho-lang-ga ta-nil-gan san o - lam - ga

35

O - na - jon O'z - be - kis - ton

39

jo - na - jon O'z - be - kis - ton

O'ZBEKISTON - ONAJON

Qambar - Ota

Yer - osmoning orasi,

Olamning eng sarasi,

Avlod meros Vatanim,

Qadri baland bo'stonim.

Oy qushda yetolmas,

Quyosh shaydo, ketolmas.

Ko'k tog`ingda yulduzlar,

Baxt taratar kunduzlar.

Sahovatli, fidokor,

Dunyoda eng baxtiyor.

Sodiqlikda bolanga,

Tanilgansan olanga.

Bir yoningda Jayxundir,

Bir yoningda Sayxundir.

Mehringdir nur tarami,

Bag`ring dillar oromi.

Qimmatini hayotga teng,

Insonparvar bag`ri keng.

Onajon O'zbekiston,

Jonajon O'zbekiston.

BUXORO

Xabibullo Raximov mus
Safar Barmukov she ri

Tempo di valse

Voice

Dun-yo-da sha-va-lar ko p. Xan sho-ma sa-va-lar ko p.

he-tak-ro ru-be nuq-non De-gus-chi ha-bar-lar ko p.

rit. meno mosso

De-gus-chi ha-bar-lar ko p. Oy bit-ta qu-yosh bit-ta.

Bit-ta dur-xo Bu-ho-ro Bit-ta dur-xo bit-ta dur-ho bit-ta dur-ho.

rit.

Bu-ho-ro Bu-ho-ro Bu-ho-ro Bu-ho-ro.

meno ribato

solo

Xar-to-shi-da ta-ri-hi ta-ri-hi. Bar-da-shi-da ta-ri-hi ta-ri-hi. Nuq-vo-shi un-

Andante

ta-lar ning Sit-do-shi-da ta-ri-hi Oy bit-ta qu-yosh bit-ta.

Rit-ta dur-xo Bu-ho-ro Rit-ta dur-xo Rit-ta dur-xo Rit-ta dur-xo.

Allegro

Bu-ho-ro Bu-ho-ro Bu-ho-ro Bu-ho-ro.

BUXORO

S.Barnoyev

Dunyoda shaharlar ko'p
Ham shomu, saharlar ko'p.
Betakroru benuqson,
Deguvchi xabarlar ko'p.
Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buxoro.

Har toshida tarixi,
Bardoshida tarixi.
Naqqoshu ustalarning,
Sirdoshida tarixi.
Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buxoro.

Minorai kalomini,
Derlar, shuhrati, shoni,
Har guzar, Har ko'chasi
Donishmandlar makoni.
Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buxoro.

Imom Buxoriy bir yon,
Ibn sinosi bir yon.
Nurga o'ralib ko'kka,
Bo'y cho'zgan bu tosh cho'g'yon.
Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buhoro.

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETIDA TASHKIL ETILAYOTGAN TA'LIM –
TARBIYA JARAYONIDA FOYDALANILAYOTGAN O'QITISH
METODLARI**

O'QITISH METODLARI GURUHI		№	MAZKUR GURUHGA MANSUB METODLAR
1. Reproktiv metodlar		1.	Ma'ruza metodi
		2.	Hikoya metodi
		3.	Suhbat metodi
2. Ko'rgazmali metod		4.	Ko'rgazmali –tushuntirish metodi
		5.	Ko'rgazmali –izlanish metodi
3. Amaliy metod		6.	Amaliy xarakterdagi laboratoriya metodi
		7.	Izlanish xarakteridagi amaliy metod
		8.	Muammoli amaliy metod
Produktiv metodlar			
4. Muammoli metodlar		9.	Muammoli ma'ruza metodi
		10.	Muammoli hikoya metodi
		11.	Muammoli suhbat metodi
		12.	Qisman-izlanishli muammoli metod
		13.	Ijodiy xarakterdagi muammoli metod
		14.	Aqliy hujum
		15.	Fikrlar to'qnashuvi
5. Munozara metodi		16.	O'quv bahsi metodi
		17.	O'quv munozaralari metodi
		18.	Davra suhbat
6. Mustaqil metodi	ishlash	19.	Darslik ustida mustaqil ishlash metodi

	20.	Matn ustida mustaqil ishlash metodi
	21.	Qo`shimcha adabiyotlar ustida mustaqil ishlash metodi
	22.	Ko`rgazma vositalari yordamida ustida mustaqil ishlash metodi
7.Mantiqiy metodlar	23.	Tahlil metodi
	24.	Qiyoslash metodi
	25.	Sintezlash metodi
	26.	Umumlashtirish metodi
	27.	Induktsiya metodi
	28.	Deduktsiya metodi
	29.	Umumlashtirish metodi
	30.	Xulosalash metodi
8.Nazorat metodlari	31.	O`z-o`zini nazorat qilish metodi
	32.	Testlar vositasida nazorat qilish metodi
	33.	Atamalar varag`i vositasida nazorat qilish metodi
	34.	Kompyuterning nazorat dasturlari vositasida nazorat qilish metodi
	35.	Dasturlashtirilgan nazorat dasturlari vositasida nazorat qilish metodi

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETIDA TASHKIL ETILAYOTGAN TA'LIM –
TARBIYA JARAYONIDA FOYDALANILAYOTGAN
PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR**

№	LOKAL DARAJADA QO'LLANILAYOTGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR	XUSUSIY METODIK DARAJADA QO'LLANILAYOTGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR
1	“Agar men ... bo'lsam”	DIDAKTIK O'YIN TEXNOLOGIYASI
2	“Aylanma xat”	Syujetli rolli o'yinlar
3	“Anjuman”	Ijodiy o'yin
4	“Burchaklar strategiyasi”	Konferentsiya
5	“Ijodiy loyiha”	Matbuot konferentsiyasi
6	“Pinbord”	Ishbilarmonlar o'yini
7	“3x4”	O'yin mashqlar
8	“6x6”	HAMKORLIKDA O'QITISH TEXNOLOGIYASI
9	Insert	Komandada o'qitish
10	Klaster	Kichik guruhlarda o'qitish
11	“Imitatsion o'yinlar”	“Zig-zag” yoki “arra”
12	“Akvarium”	“Arra-2”

0

13	“Aqliy hujum”	1	Kichik guruhlarda ijodiy izlanishlarni tashkil etish
14	“BBB”	MODULLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI	
15	“Bumerang”	2	O'quvchilarning individual ishlashiga mo'ljallangan modul dasturi
16	“Bir nuqta”	3	Ikki talaba hamkorlikda ishlashiga mo'ljallangan modul dasturi
17	“Birgalikda o'ynaymiz”	4	O'quvchilarning kichik guruhlarda ishlashiga mo'ljallangan modul dasturi
18	“Blits o'yini”	LOYIHALASH TEXNOLOGIYASI	
19	“Venn diagrammasi”	5	Tadqiqot xarakteridagi loyihalar
20	“Galeriya”	6	Ijodiy xarakterdagi loyihalar
21	“Debatlar”	7	Syujetli-rolli loyihalar
22	“Delfin”	8	Amaliy xarakterdagi loyihalar
23	“Elpig'ich”	9	Izlanish xarakteridagi loyihalar
24	“Zanjir”	0	Mo'ljal olishni tarkib toptiradigan loyihalar

25	“Atamalar zanjiri”		MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI
26	“Kontseptual xarita”	1	Muammoli ma'ruza
27	“Mozaika”	2	Muammoli konferentsiya
28	“Munozara”	3	Muammoli davra suhbat
29	“Rezyume”	4	Erkin fikrlash
30	“Skarabey”	5	“Fikrlar to`qinashuvi”
31	“Tarmoqlar”		
32	“Taqdimot”		
33	“FSMU”		
34	“Chorraha”		
35	“Fikrga qarshi-fikr”		

Testlar

1. 3x4 texnologiyasida qanday vositalar qo'llaniladi.

*A . A-3, A-4 formatdagi qog'oz varaqlari, rangli qalam yoki flomaster

B. Vatman va flammasterdan

S. Daftar va kitoblardan

D. Doska va markerdan.

2. 3x4 texnologiyasi o'tkazish tartiblaridan birini ko'rsating.

A. O'qituvchi tomonidan berilgan mavzularni 3-4 ta gap bilan davom ettirish.

*B. Tarqatma materiallarda yozilgan asosiy 3 ta fikrni, ya'ni 3ta so'z yoki 3 ta gap bilan davom ettirish.

S. Berilgan mavzularni yozma tarzda 3-4 kishi bo'lib ishlash.

D. Berilgan mavzularni og'zaki tarzda 3-4 kishi bo'lib ishlash.

3. "Blis-o'yin" usuliga tavsif bering.

A. Fikrlashga, savollarga to'g'ri javob berishga o'rgatadi.

B. Mavzuni to'g'ri o'zlashtirishga yordam beradi.

*S. Harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, xilma-xil fikrlardan to'g'risini tanlab olishga, o'z faoliyatini, kunini rejalab olishga o'rgatadi.

D. Jadval asosida javob berishga o'rgatadi.

4. "Blits-o'yin" usulini maqsadi nimadan iborat?

A. Tarqatma - materiallardagi topshiriqlarni jamoa bo'lib birgalikda ishlash.

B. Berilgan topshiriqlarni yakka holda bajarish.

S. O'zgarlar fikriga hurmat bilan qarash.

*D. Tarqatilgan qog'ozlarda harakatlar ketma-ketligini avval yakka tartibda, keyin kichik guruhlarda o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish.

5. "Blits - o'yin" usulini o'tkazish tartiblaridan birini ko'rsating.

*A. Bir-necha bosqichda o'tkaziladi.

B. 4 bosqichda o'tkaziladi.

S. 3 bosqichda o'tkaziladi.

D. 5 bosqichda o'tkaziladi.

1. FSMU texnologiyasiga tavsif bering.

A. Yangi mavzuni o'zlashtirishda.

*B. Munozarali masalalarni hal etishda o'quv seminar yakunida o'tkaziladi.

S. O'tilgan mavzuni mustahkamlashda.

D. Seminar mashg'ulotlarini boshlashda.

6. FSMU texnologiyasini maqsadi nimada?

A. Tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrini to'liq bayon etish.

B. Tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrini jamoa bilan bayon etish.

*S. Tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrini aniq va qisqa holatda ifoda etish.

D. Tarqatilgan oddiy qog'ozga jamoa fikrini bayon etish.

7. FSMU texnologiyasini o'tkazilishi qanday tartibda bo'ladi?

A. Ketma-ketlikda o'tkaziladi

B. Jamoa bilan ishlash tartibida

S. Bildirilgan fikrlar alohida ko'rsatiladi.

*D. Fikrin bayon etadi, sababini ko'rsatadi, misol keltiradi, umumlashtiradi.

8. FSMU texnologiyasi necha bosqichda o'tkaziladi.

*A. 4

B. 3

S. 5

D. 6

9. "Skarabey" texnologiyasi fikrlarni qanday shakllantiradi?

A. Jamoa bilan ishlash tartibida

*B. Fikriy bog'liqlik, mantiqiy fikrlash, xotiralarni rivojlanishiga imkoniyat yaratadi.

S. Fikrin bayon etadi, sababini ko'rsatadi, misol keltiradi, umumlash-tiradi.

D. Tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrini aniq va qisqa holatda ifoda etadi.

10. "Skarabey" texnologiyasi nimaga zamin yaratadi?

A. Yangi mavzuni o'zlashtirishga.

B. Jamoa bilan ishlashga.

*S. Bilimlar sifati va saviyasini xolisona baholashga, mavzu xaqidagi tushuncha va tassavurni aniqlashga.

D. O'zgaralar fikriga hurmat bilan qarashga.

11. "Skarabey" texnologiyasi qanday texnologiyalarga kiradi?

A. Oddiy.

B. Murakkab.

S. Interfaol.

*D. Universal.

12. "Skarabey" texnologiyasini afzalligi nimada?

*A. Idrok qilishni yengillashtiruvchi chizma shakllardan foydalanish.

B. Bildirilgan fikrlar alohida ko'rsatilishi.

S. Berilgan topshiriqlarni yakka xolda ko'rsatilishi.

D. Berilgan topshiriqlarni jamoa bilan birgalikda ko'rsatilishi.

13. "Skarabey" texnologiyasini tarbiyaviy xarakteri qanday?

A. O'zgalar fikriga hurmat bilan qarash

*B. O'zgalar fikriga hurmat, mahorat, faollik, xushmuomilalik, ijodiy yondashish, o'z qobiliyat va imkoniyatlarni tekshirish, "men" ni ifodalash.

S. Jamoada xushmuomilalik bilan qobiliyatini namoyon etish

D. Muammoni hal etishda topshiriqlarga faollik bilan ijodiy yondashish.

14. Zanjirlash tushunchasini ketma-ketligini ko'rsating.

A. Mavzuni ketma-ketlik darajasiga qarab tartiblash.

B. Muammoni yechimiga qarab tartiblash.

*S. Ahamiyati, muhimligi, mazmuni darajasiga qarab tartibiash.

D. Jamoa fikrini tartiblash.

15. "Yelpig'ich" texnologiyasi nimaga qaratilgan?

A. O'tilgan mavzularni mustahkamlashga.

B. Yangi mavzularni o'rganishga.

S. Mustaqil mavzularni o'rganishga.

*D. Muammoli mavzularni o'rganishga.

16. "Yelpig'ich" texnologiyasi qanday texnologiya?

*A. Murakkab va ko'p tarmoqli.

B. Oddiy va sodda.

S. Faoliyatni fikrlash.

D. Ishga ijodiy yondashish.

17. "Yelpig'ich" texnologiyasi qanday axborot beradi?

A. Jamoa bilan birgalikda.

*B. Mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha bir yo'la.

S. Mavzu bo'yicha ketma-ketlikda.

D. Yakka holda.

18. "Yelpig'ich" texnologiyasi qanday imkoniyat yaratadi?

A. Mustaqil mavzularni o'rganishga.

B. Samimiy, do'stona fikrlarni rivojlantirishga.

*S. Tanqidiy, taxlil va aniq mantiqiy rivojlantirishga.

D. O'tilgan mavzularni mustahkamlashga.

19. "Yelpig'ich" texnologiyasi qanday shaklda o'tkaziladi?

A. Fikrlarni og'zaki shaklda keng bayon etish.

B. Fikrlarni yozma shaklda keng bayon etish.

S. Fikrlarni chizma shaklda keng bayon etish.

*D. Fikrlarni yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etish.

20. "Yelpig'ich" texnologiyasi qanday ishlashga qaratilgan?

* A. Guruhni faol ishlashga.

B. Yakka tartibda faol ishlashga.

S. Jamoa bilan faol ishlashga.

D. Chizma shaklda ishlashga.

21. "Yelpig'ich" texnologiyasi qanday bosqichlarda o'tkaziladi?

A. 2 bosqichda.

*B. 3 bosqichda.

S. 4 bosqichda.

D. 5 bosqichda.

22. Fazilat deganda nimani tushunasiz?

A. Xushmuomilalikni.

B. Mahorat bilan ishlashni.

*S. Ijobiy sifatni.

D. Faollikni.

23."Yelpig'ich" texnologiyasini tarbiyaviy xarakteri nimada?

A. Jamoada xushmuomilalik bilan qobiliyatini namoyon etish.

B. Muammomni hal etishda topshiriqlarga faollik bilan ijodiy yondoshish

S. Muammomni hal etishda topshiriqlarga yakka holda yondoshish.

*D. Jamoa bilan ishlash mahorati, muhokama mahorati, o'zgalarning fikriga hurmat, jiddiy yondoshish va faollik.

24."Ssenariy" texnologiyasining maqsadi nimada?

*A. Ijodiy faoliyat ko'mimlalarini, ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish, oldindan reja asosida ssenariy tuzish.

B. Reja asosida ssenariya tuzish.

S. Tadbir rejasini yakka holda tuzish.

D. Tarqatilgan qog'ozlarda mavzuni tadbirdan oldin guruhlarda muhokama qilish.

25."Ssenariy" texnologiyasi qay tartibda olib boriladi?

A. Tadbir mavzusi kartochkalarda har bir o'quvchiga beriladi.

*B. Tadbir mavzusi kartochkalarda beriladi va bittasi tanlab olinadi.

S. Tadbir mavzusi kartochkalarda jamoaga beriladi.

D. Tadbir mavzusi og'zaki bayon etiladi.

26. Guruh kim tomondan tayyorlangan ssenariylarni himoya qiladi?

A. O'qituvchi bilan.

B. Yakka holda.

*S. Birgalikda tayyorlangan.

D. Mustaqil bajarilgan.

27. Reja "Ssenariy" texnologiyasi qanday namoyish qilinadi?

*A. Sxema yoki tomosha shaklida.

B. Yozma shaklda.

S. Og'zaki shaklda.

D. Sxema shaklida.

28. Taqdimotdan ijobiy baho olgan "Ssenariy" kimlarga taqdim qilinadi?

A. Ma'muriyatga.

*B. Tashkilotchilarga.

S. O'qituvchiga.

D. Sinf rahbariga.

29. O'qituvchi bajarilgan ishlarga qanday yondashadi?

A. Baholash bilan.

B. Ijobiy yondoshadi.

*S. Minnatdorchilik bilan yondoshadi.

D. Fahriy yorliq bilan.

30. "Tanishuv" texnologiyaning maqsadlaridan biri nimadan iborat?

A. Do'stona vaziyatni vujudga keltirish.

B. Fikrlash qobiliyatini shakllantirish.

S. Fikrini erkin bayon etishni.

*D. Har, bir kichik guruhga yilning bir faslda tug'ilgan talabalarni kiritish.

31. Texnologiyalarni o'tkazish nimaga bog'liq?

A. O'qituvchining bilimiga.

*B. O'qituvchining tashkilotchiligi va boshqaruv mahoratiga bog'liq.

S. O'qituvchining tayyorgarligiga.

D. O'qituvchining xushmuomaliligiga.

32. "Tushunchalar taxlili" uslubini mohiyati nimada?

A. Qanday savollar va muammolarni hal qilinishi.

B. Qatnashchilarni sifatлари qanday ekanligini ko'rinishi.

*S. Mustaqil ravishda izohlar berish, baholashga imkoniyat yaratish, qisqa vaqt ichida o'quvchilarni baholash.

D. Har bir kishi o'zi uchun qanday xulosa chiqarishi.

33. "Tushunchalar tahlili"ni o'tkazish tartiblaridan birini ko'rsating.

A. Seminar tariqasida o'tkaziladi.

*B. Tarqatma materialdagi tushunchaga to'g'ri izohni belgilaydi.

S. Mustaqil fikrlash orqali o'tkaziladi.

D. Jamoa bo'lib ishlash.

34. "Zinama-zina" texnologiyasi qanday o'tkaziladi?

*A. O'tilgan yoki o'tilishi kerak bo'lgan mavzu bo'yicha yakka va jamoa tarzda.

B. Yangi mavzular orqali.

S. Chorak mavzulari orqali.

D. Yil mavzulari orqali.

35. "Zinama-zina" texnologiyasida to'plangan fikrlar qanday ifodalanadi?

A. sxema orqali.

*B. Yozma, rasm, chizma ko'rinishda. S. Og'zaki shaklda.

D. Yozma shaklda.

36. "Charxpalak" texnologiyasining maqsadi qanday?

*A. Fikrini mustaqil ravishda erkin bayon etish va o'zgalar fikriga hurmat bilan qarash.

B. Fikrni jamoa tarzda bildirish.

S. Yakka tartibda o'z fikrini bildirish.

D. O'z fikrini kitob yordamida bayon etish.

37. "Charxpalak" texnologiyasi qanday tarzda qo'llaniladi?

A. Mavzu boshida.

*B. Dars boshlanishida yoki dars oxirida yoki biron bo'lim tugallanganda.

S. Bo'lim yakunida.

D. Chorak mavzulari yakunida.

38. "Bumerang" texnologiyasiga qaysi qatorda to'g'ri tavsif berilgan?

*A. Darsda, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, fikrini erkin holda bayon qilish, ko'p ma'lumotga ega bo'lish.

B. Mavzularni bo'limlarga bo'lib o'rganish.

S. Mavzularni yaxlit holda o'rganish.

D. Mavzularni suhbat orqali o'rganish.

39. "Bumerang" texnologiyasi maqsadi nimada?

A. Yozma tayyorlangan javoblarni baholash.

*B. Suhbat-munozara va savollar orqali tarqatma-materiallar qay darajada

o'zlashtirilganligini nazorat qilish va baholash.

S. Og'zaki tayyorlangan javoblarni baholash.

D. Jadval asosida tayyorlangan javoblarni baholash.

Izohli lug'at

Avtoritar pedagogika (avtoritar pedagogik texnologiya) - Ta'lim-tarbiya jarayoniga rahbarlikda o'qituvchining obro'siga asoslanish, unga o'quvchilarning ko'r-ko'rona, so'zsiz itoat etishlari. Bunda o'quvchilarning erkin va mustaqil fikrlashiari, shunday harakatlar qilishlari cheklangan bo'ladi.

Bilim - borliqni bilish jarayonining amaliyotda tasdiqlangan natijasi. Obyektiv reallikning inson ongida adekvat aks ettirilishi (tasavvur, tushuncha, mulohaza, nazariyalar.) U kundalik, ilmiy, empirik, nazariy bilimlariga ajraladi.

Kundalik bilim sog'lom fikrga va kundalik amaliy faoliyat shakllariga asoslanadi. Insonning atrof-muhitga moslashuvi, uning xatti-harakatlari va oldindan ko'ra bilishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Bilish - obyektiv borliqning ongida aks etishining oliy shakli haqiqiy bilimlar hosil qilish jarayoni.

Bilish quyidagi darajalarda bo'ladi:

Hissiy bilish - sezgilar, idrok, tasavvur orqali.

Ratsional bilish - tushunchalar, mulohazalar, aqliy xulosalardan o'tib nazariyalarda o'rin oladi.

Shu bilan birga bilish - kundalik, badiiy, ilmiy bo'ladi.

Birlamchi modul - pedagogik texnologiyani uning biror darajasidan boshlab tasvirlashda dastlabki modul sifatida tanlangan va o'z tarkibiga bitta yoki bir nechta kichik modullarni oladigan modul to'plami.

Guruhli ta'lim - bir o'qituvchi bir necha o'quvchini o'qitadigan ta'lim shakli. Guruhlar o'quvchilar soniga qarab: kichik (3-6 o'quvchi), o'rta (7-15 o'quvchi), katta (15 dan ortiq o'quvchi) guruhlarga ajratiladi.

Shuningdek, har bir guruhdagi ta'lim oluvchilarning yoshiga, ta'lim yo'nalishiga va shu kabilarga qarab ham guruhlarga ajratiladi. Bu shaklni qo'llash jarayonida yakka ta'lim shakllari ham amalga oshiriladi.

Diagnostika - pedagogikaning bo'limi, ta'lim - tarbiya jarayonlarining maqsadi, mazmuni, usullari, vositalari, natijalarining sifati va samaradorligini, pedagogik xodimlarning kasbiy tayyorgarliklari bilim, ko'nikma, malaka va mahoratlarini, o'quvchilarning bilimlari, o'zlashtirishlari va tarbiyalanganlik darajalarini har tamonlama o'rganish, taxlil qilish asosida xulosalar chiqarish, baholash va yanada takomillashtirish yuzasidan tavsiyalar berish bilan shug'ullanadi.

Didaktika - pedagogikaning tarmog'i. Ta'lim-tarbiya nazariyasi, ya'min maqsadlari, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi.

Innovatsiya - yangilanishni, o'zgarishni amalga joriy etish, kiritish jarayoni va faoliyati.

Integral - chambarchas bog'liq, butun, yagona; o'z cheksiz qismlarning yig'indisi.

Intellekt - insonning umuman bilish faoliyati, fikrlash qobiliyati; tushumish, mulohaza, tafakkur, aql.

Interfaol mashg'ulot - o'qituvchi va o'quvchilar o'zaro faol ishtirok etadigan mashg'ulot; jarayon hamkorlikda kechadi.

Kreativ - tadqiqotchilik xarakteriga ega; o'quvchilarda ijodiy tafakkurni jadal (maqsadga yo'naltirilgan) ravishda rivojlantirish ta'limi.

Mahorat - shaxsning tajriba orqali orttirgan xususiyati. Biror sohadagi moslashuvchan ko'nikma va ijodkorlik asosida hosil bo'lgan kasbiy ko'nikmalarning yuqori darajasi, kasbiy mohirlik. Biror faoliyat sohasidagi

yuqori darajada egallangan bilim, ko'nikma, malakalarni amaliyotda yuqori sifat va samaradorlik bilan qo'llash.

Modul - pedagogik texnologiyani tashkil qiluvchi tarkibiy bo'laklarni ifodalovchi tushuncha. Bu tarkibiy bo'laklar, ya'ni modullar eng kichik bo'laklardan, hamda ularning turli miqdordagi to'plamlardan iborat bo'ladi. Bunda eng kichik tarkibiy bo'lakni eng kichik modul, boshqalarni esa o'z ichiga, qancha shunday modulni olishga qarab, tegishli darajadagi modullar deyiladi. Pedagogik texnologiyalarning eng kichik modullari eng asosiy tushuncha bo'lib, ular pedagogik texnologiyani hosil qiluvchi «g'ishtcha»lar vazifasini bajarishi bilan asosiy ahamiyatga ega. Bunda kichik modul, modul to'plami, birlamchi modul va modul darajasi degan tushunchalardan foydalaniladi. Ular quyidagicha ta'riflanadi:

Modul darajasi - pedagogik texnologiyani tasvirlash ko'lamiga muvofiq ravishda tanlangan birlamchi modullarning o'z tarkibida aslida qancha modullarga ega ekanligi ko'rsatkichi.

Modul to'plami - pedagogik texnologiyani uning biror darajasidan boshlab tasvirlash maqsadi asosida bitta modul sifatida hisoblangan bir necha modullar yig'indisi.

Modullashtirish - pedagogik texnologiya materiallarini modullarga ajratish jarayoni.

Monitoring – korxonada, tashkilot, muassasa holatini har tomonlama baholash va uning faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida maxsus tashkil qilingan tizimli kuzatuv. Me'yoriy hujjatlar, yuqori tashkilotlarning buyruq va qarorlari ijrosi o'z muddatida, hamda qanday sifat va darajada amalga oshirilayotganligini kuzatuv tizimi.

Ta'lim-tarbiya sohasida monitoring - o'quv jarayoni va uni boshqarishning uzluksiz boshqaruvini olib borish.

Metod - grekcha so'z bo'lib, yo'l, ahloq, usul ma'nolarini bildiradi. Tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini bilish, tadqiq qilish usuli. Faoliyat, harakatning yo'li, usuli yoki qiyofasi, shakli, ko'rimishi.

Metodik - metodikaga tegishli, qat'iy ketma - ketlikka, tizimga, ilgaridan o'rnatilgan reja, tizimga aniq rioya qilish.

Metodika - biror ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, yo'llari majmuasi. U alohida metodikalardan tashkil topadi. Pedagogika fani sohasida ma'lum o'quv fanni o'qitish qonuniyatlarini tadqiq qiladi. Masalan, tillar metodikasi, arifmetika metodikasi va shu kabilar.

Metodologik - metodologiyaga tegishli, nazariy asoslanish.

Metodologiya - bilishning ilmiy metodi haqidagi ta'limot. Biror fanda qo'llanadigan metodlar majmuasi.

Motiv - odamni o'qishga yoki biror harakatlarni bajarishga undovchi turli sabablar yig'indisi.

Pedagogik texnologiya - eng qisqa va umumlashtirilgan ta'rifi: barkamol insonni shakllantirish faoliyati. Shu bilan birga pedagogik texnologiyaning keng ko'lamli serqirra tushuncha ekanligini hisobga olgan holda, uning quyidagi bir nechta ta'riflarini taklif qilishimiz mumkin.

Pedagogik texnologiya - axborotlarni o'zlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma'no-mazmunlarni ochish, hamda axborotlar orasidagi yangi bog'liqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o'rgatish jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya - ta'lim metodlari, usullari, yo'llari, hamda tarbiyaviy vositalar yigindisi; u pedagogik jarayonining tashkiliy-uslubiy vositalari majmuidir.

Pedagogik texnologiya - bu o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi, butan o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini texnikaviy hamda odam resurslarini va ularning o'zaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratishda qo'llash va aniqlashning tizimli metodidir.

Pedagogika - ta'lim va tarbiyaning nazariy va amaliy masalalarini o'rganuvchi fan. U barkamol insonni voyaga yetkazish maqsadlariga xizmat qiladi.

Perspektiv qobiliyat - o'quvchining ruhiy holatini his qilish, tushuncha olish orqali yuzaga chiqariluvchi qobiliyati.

Salbiy MOTIV - bu majburlab o'qitish, lekin bunda o'quvchining o'qishga nisbatan qarshiligi, hamma harakatimizni yo'qqa chiqaradi.

Strategiya - tashkilot, sohalar, hududlar, mamlakat, millat taqdiri uchun jiddiy ahamiyatga ega bo'lgan, aniq belgilangan maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan asosiy harakatlarning uzoq muddatli dasturi. Ta'lim sohasidagi bosh maqsadlarga qaratilgan uzoq muddatli ishlarni amalga oshirish dasturi, ta'lim strategiyasini hosil qiladi.

Taktika - bosh maqsad yo'lida xususiy, oraliq masalalarini hal qilishga yo'naltirilgan harakatlarni tashkil qilish usuli. Pirovard strategik maqsadlarga ko'proq samara bilan erishishni ta'minlash uchun sharoitning o'zgarishlarini mos ravishda hisobga olish.

Ta'lim metodi - o'qituvchining o'quvchilar bilan muntazam qo'llaydigan, o'quvchilarga o'z aqliy qobiliyatlarini va qiziqishlarini

rivojlantirish, bilim va ko'nikmalarni egallash, hamda ulardan amalda foydalanish imkonim beruvchi ish usuli.

Tushuntirish - ilm fanning eng asosiy vazifasi. Atrof - muhitdagi voqea - hodisalarni tushuntirishning dastlab mifologik, diniy, natur-filosofiya tizimlari paydo bo'lgan. Hozir tushuntirishning quyidagi shakllari mavjud.

Ilmiy tushuntirish - obyektiv qonuniyatlar asosida tushuntirish. Bu - voqea hodisalarni ularning mohiyatini to'g'ri tushuntirish hisoblanadi.

Ratsional tushuntirish - hodisalar va odamlar harakati qanday amalga oshirilgan bo'lsa, ularning to'g'ri yoki noto'g'riligidan qat'iy nazar asli holicha tushuntirishdan iborat.

Bundan tashqari harakatning amalga oshiruvchining maqsadini tushuntirishda, ham uning to'g'ri yoki noto'g'riligidan qat'iy nazar shu maqsadning o'zini tushuntirish shakli qo'llaniladi

Texnologiya - «texno» - san'at, mahorat va «logos» ta'limot.

Uslub - biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish uchun qo'llash lozim bo'lgan usullar majmuasi.

Usul - biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish tartibi.

Faollik - biror maqsad yo'lida aktiv, jismoniy va boshqa harakatlarni tez va unumli amalga oshirishga intilish.

Evristik - yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan o'qitish tizimi; topqirlik, faollikni rivojlantirishga yordam beruvchi ta'lim metodi; o'quv - izlanishli; optimallashtirilgan tafakkurni rivojlantiradi.

Eksklyuziv - g'ayri oddiy, faqat ma'lum bir obyektga taalluqli, o'ziga xos bo'lgan xususiyatlar va boshqa belgilar. Faqat o'ziga berilgan (huquq).

O'rganish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash.

O'rgatish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalarining o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini turli vosita va usullarni qo'llab tushuntirish, ko'rsatish va mashqlar orqali amalga oshirish jarayoni.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sh.M.Mirziyoev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har r rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11

2. Sh.M.Mirziyoev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent "O'zbekiston" – 2017 y.

3. Sh.M.Mirziyoev. Erkin va faravon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. "O'zbekiston" NMIU, 2016y.

4. Sh.Mirziyoev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. "O'zbekiston" NMIU, 2016 y.

5. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida." O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. 1-ilova: "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi". Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 8 fevral soni va Internet resurs: www.lex.uz.

6. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T. «Sharq», 1997 yil.

7. Umumiy o'rta ta'lim DTS va o'quv dasturi T. «Sharq» 1999 yil.

8. J.G'.Yo'ldoshev, S.A. Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. T. «O'qituvchi». 2004 yil.

9. K.Tolipov, M.Usmonboyeva. Pedagogik texnologiyalarning tabiiy asoslari.T. «Fan», 2006 yil.
10. V.M.Karimova, F.A.Akramova. Psixologiya. Ma'ruzalar matni. T. FTDK, DITAF, 2000 yil.
11. M.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev. Pedagogika. T. «O'qituvchi», 2001 yil.
12. R.J.Ishmuhammedov. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. T.Nizomiy nomidagi TDPU, 2004 yil.
13. G.N. Axunova, I.V. Golish, D.M. Fayzullayeva. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish t. © tdiu, 2009 yil.
14. A.Shojalilov. Pedagogika va zamonaviy pedagogik texnologiya fanlaridan ma'ruzalar matni.T.2009 yil.
15. M.Tolipov va boshqalar. Hozirgi zamon darsining didaktik-uslubiy masalalari. Toshkent, 1998 y.
16. M.Ochilov. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi 2000 yil.
17. V.Ziyomuxamedov, Abdullayeva Sh., Ilg'or pedagogik texnologiya: Nazariya va amaliyot, Toshkent 2001
18. J.Fozilov, R.Sultonov, H.Saidov. O'quvchi ma'naviyatini shakllantirish. T. «Sharq», 2000 yil.
19. O.Musurmonova, S.Yo'ldosheva. Zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni loyihalash, rejalashtirish va amalga oshirish asoslari. T.2009 yil
20. M.A.Davidova, I.A.Agapova. Muzikalnie vechera v shkole. M. 2001g.

21. X.Nurmatov, N.Norxo`jayev. Musiqa 2- sinf. T. G`.G`ulom, 2003 yil.
22. X.Nurmatov, N.Norxo`jayev, A.Mirraximov. Musiqa 3-sinf. T. G`.G`ulom, 2003 yil.
22. O.Ibroximov, J.Ibroximov. Musiqa 4-sinf. T. G`.G`ulom, 2003 yil.
23. A.Mansurov, D.Karimova. Musiqa 5-sinf. T. G`.G`ulom, 2004 yil.
24. S.Begmatov va b. Musiqa 6-sinf. T. G`.G`ulom 2002 yil.
25. O.Ibroximov, J.Sadirov. Musiqa 7- sinf. T. G`.G`ulom 2003 yil.
26. G.M.Sharipova. Musiqa o`qitish metodikasi. Ma`ruzalar matni. T. «Nizomiy nomidagi TDPU», 2006 yil.
27. D.Omonullayeva, P.Mo`min. Alifbo qo`shiqdari. T. «Sharq», 2000 yil.
28. Q.B.Panjiyev, D.A.Karimova, Sh.N.Raximov, G.I.Ualiyev. Musiqa madaniyati fanini o`qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar moduli bo`yicha o`quv – uslubiy majmua. T. TDPU. 2017 yil.
29. Oily ta`lim muassasalari professor-o`qituvchilari uchun mustaqil ta`limning asosiy tamoyillarini joriy qilishga dojr tavsiyalar. University of Westminster “Tempus”2008
30. J.G` Yo`ldoshev, S.A.Usmonov. Pedagogik texnologiyalarning tabdiiy asoslari. -Toshkent, O`qituvchi 2004 yil.
- 31.Q.Tolipov, M.Usmonboyeva. Pedagogik texnologiyalarning tabdiiy asoslari.T. «Fan» 2006 yil.
32. R.J.Ishmuhammedov. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta`lim samaradorligini oshirish yo`llari.T.2000 yil.

33 R.Ishmuhammedov,M.Yuldashev. Ta'lim va tarbitada innovatsion pedagogic texnologiyalar. O'quv qo'llanma.T. «ZIYO PRESS» 1917 yil

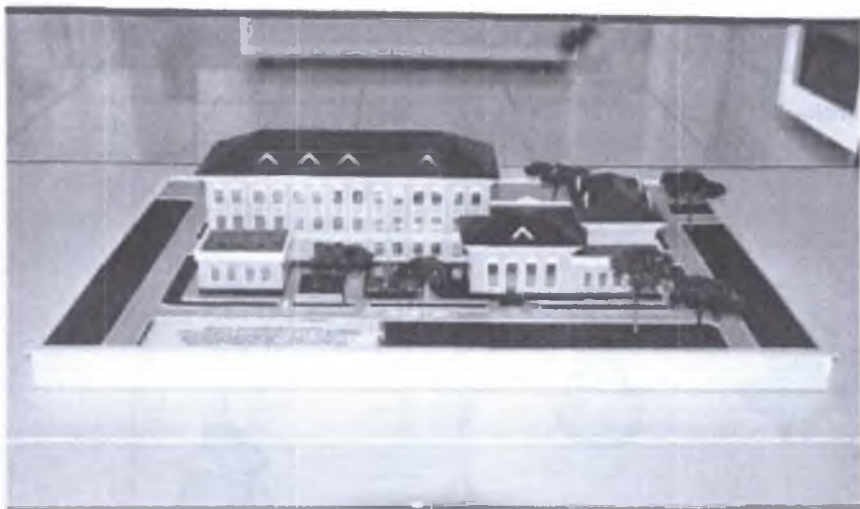
34. D.A.Karimova Musiqiy pedagogic mahorat asoslari. O'quv qo'llanma. T.Moliya iqtisod.2008yil.

Mundarija

Kirish -----	3-5 bet
I BOB. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari.	
I.1. Texnologiyalar tarixi va pedagogik texnologiya ta'riflari. -----	6-10 bet
I.2. Pedagogik texnologiya tushunchasi. -----	10-16 bet
I.3. O'quv ish jarayoni faoliyatini loyihalash. -----	16-22 bet
I.4. Musiqa mashg'ulotlarida qollaniladigan ayrim trening va texnologiyalar -----	23-43 bet
II BOB. Musiqani qahul etish va ijodiy jarayonni tashkil etish yo'llari.	
II.1. Musiqa ta'limi mazmunini tashkil qilish. -----	44-52 bet
II.2. Musiqa qabul qilishni tashkil etish. -----	52-56 bet
II.3. Musiqiy ijodiy jarayonni tashkil etish xususiyatlari. -----	56-59 bet
II.4. Musiqa o'qituvchisiga qo'yiladigan talablar. -----	59-65 bet
III BOB. Musiqa madaniyati o'qituvchisining musiqiy pedagogik mahorati.	
Interfaol uslublarni musiqa darslarida q'ollanilishi.	
III.1. Musiqa madaniyati o'qituvchisig musiqiy pedagogik mahorati.	66-74 bet
III.2. Boshlang'ich sinf musiqa darslarida interfaol uslublarni q'ollanilishi.	74-81 bet
III.3. 5-sinf musiqa darslarida interfaol uslublarni q'ollanilishi. -----	81-89 bet

IV BOB. O'quvchilar shahsiyatida musiqiy psixologik va balog'at yoshidagi xususiyatlarini e'tiborga olish muammolari.	
IV.1. O'quvchilar shahsiyatida musiqiy psixologik va balog'at yoshidagi xususiyatlarini e'tiborga olish muammolari -----	90-97 bet
IV.2. Shaxsni kamol toptirishda tarbiya va rivojlanishning o'zaro bog'liqligi	97-101 het
V BOB. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar.	
V.1. Umumta'lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar -----	102-109 bet
V.2..Darsdan tashqari musiqiy mashg'ulotlar va senariylar ("Yurtim jamoli" va«SHimoliy sehrGAR» stenariyasi -----	109-145-bet
Nizomiy nomidagi toshkent davlat pedagogika universitetida tashkil etilayotgan ta'lim – tarbiya jarayonida foydalanilayotgan o'qitish metodlari -----	146-150 bet
Testlar _____	151-159 bet
Izohli lug'at _____	160-166 bet
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati _____	167-170 bet
Ilovalar _____	173-183 bet

ILOVALAR

BOLALAR MUSIQA VA SAN'AT MAKTABI

BMSM o'quv xonasi

Musiqa madaniyati darslarida o'quv-mashg'ulotlar samaradorligini oshirish uchun O'quvchilarga taqdim etiladigan musiqa asboblarning fotosuratlari (o'zbek va yevropa cholg'u asboblari)

Karimova Dildora Anvarovna

MUSIQIY PEDAGOGIK MAHORAT
ASOSLARI
(MUSIQA O'QITISH TEXNOLOGIYALAR VA
LOYIHALASH)

Muharrir: **B.G'.Azimov** – pedagogika fanlari.nomzodi, dotsent

Muharrir: I. Tursunova
Badiiy muharrir: B. Haydarov
Kompyuter sahifalovchi: N. Fayziyeva
Korrektor: Sh. Hikmatova

Nashr. lits. AI № 276 15.06.2015.
Bosishga ruxsat etildi. 15.04.2021.
Bichimi 60x84 1/16 Offset qog'ozi.
Times New Roman garniturasida.
Shartli bosma tabog'i 11,5. Nashr hisob tabog'i 5,3.
Adadi 100 nusxada. Buyurtma № 15-04.

“LESSON PRESS” MCHJ nashriyoti.
100071. Toshkent, Komolon ko'chasi 13.

«ZUXRA BARAKA BIZNES» MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent shahri Bunyodkor shoh ko'chasi 27 A–uy.